

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА**

Затверджено вченою радою
факультету захисту рослин
протокол № 10 « 15 » травня 2019 року

***Інтелектуальна власність, патентознавство,
авторське право***

Конспект лекцій

здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 101 «Екологія»

Укладачі: д.наук з держ. упр., професор Пасемко Г.П., к.е.н., доценти
Бєсєдіна Г.Є., Бага Л.Г., ст. викладач Чаговець О.В.

Рецензенти:

Н.М. Опара, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри
безпеки життєдіяльності Полтавської державної аграрної академії

О.І. Лебєдинська, кандидат економічних наук, доцент кафедри
прикладної економіки та міжнародних економічних відносин ХНАУ
ім. В.В. Докучаєва

©Пасемко Г.П., Бєсєдіна Г.Є., Бага
Л.Г., Чаговець О.В. 2019

©Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва, 2019

ЗМІСТ

Тема 1. Інтелектуальна власність як право на результати творчої діяльності людини	4
Тема 2. Патентне та авторське право	17
Тема 3. Державна система правової охорони інтелектуальної власності в Україні	72
Тема 4. Міжнародна система інтелектуальної власності	82
Тема 5. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності	87
Тема 6. Права на об'єкти інтелектуальної власності як інвестиція і товар	99
Тема 7. Оцінка вартості інтелектуальної власності та механізм формування ціни	119
Тема 8. Захист права інтелектуальної власності	133
Рекомендована література	145

ТЕМА 1. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ПРАВО НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ.

1. *Поняття інтелектуальної власності*

2. *Еволюція інтелектуальної власності*

3. *Суб'єкти права інтелектуальної власності*

1. *Поняття інтелектуальної власності*

Під власністю звичайно розуміють право володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктом власності. Розрізняють матеріальні і нематеріальні об'єкти власності. Матеріальні об'єкти, наприклад, автомобілі, будинки – відчутні на дотик. Нематеріальні об'єкти, приміром, такі як винахід, музичний твір – невідчутні. Об'єкти інтелектуальної власності відносяться до нематеріальних, невідчутних об'єктів.

Інтелектуальна власність у широкому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Інтелектуальна діяльність - це творча діяльність, а творчість - це цілеспрямована розумова робота людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю. Чим вищий інтелектуальний потенціал індивідуума, тим цінніші результати його творчої діяльності - інтелектуальна власність.

Для людини характерні два види творчості – художня і технічна. Результатом художньої творчості є літературні і художні твори, результатом технічної творчості - винаходи, торговельні марки, комерційні таємниці тощо.

Результати художньої творчості використовуються в гуманітарній сфері для збагачення внутрішнього світу людини, формування її світогляду. Результати ж технічної творчості застосовуються переважно у сфері виробництва товарів і надання послуг. Вони сприяють підвищенню технічного

рівня суспільного виробництва, його ефективності, забезпечують конкурентоспроможність вироблених товарів і послуг.

За сформованою історичною традицією результати технічної творчості називають об'єктами права промислової власності, або «промисловою власністю». Поняття «промислова власність» іноді помилково ототожнюється з матеріальними об'єктами промисловості - будинками, спорудами, устаткуванням. Однак це не так. Промислова власність – це вид інтелектуальної власності. Слово «промислова» у цьому словосполученні закріпилося, очевидно, у результаті того, що вона застосовується, головним чином, у промисловості, що є сектором економіки, зацікавленим в ній.

Підкреслимо, що під інтелектуальною власністю розуміють не результат інтелектуальної діяльності людини як такий, а право на цей результат. На відміну від матеріальних об'єктів, тобто таких, що можна відчутити на дотик, наприклад, книги, автомобіль, право не можна відчутити на дотик. Отже, інтелектуальна власність є нематеріальним об'єктом.

З цього випливає низка важливих наслідків. Наприклад, на відміну від матеріальних об'єктів інтелектуальною власністю у багатьох випадках заволодіти набагато легше. Так, якщо у процесі бесіди ви розкриєте комерційну таємницю, то ця інформація «перекочує» до мозку вашого співрозмовника і повернути її назад, на відміну від матеріального об'єкта, неможливо. Відтепер обидві сторони володіють одним і тим самим об'єктом. Відмінності спостерігаються також під час обміну. Так, якщо ви обмінялися з партнером комп'ютерами, то після такого обміну кожна зі сторін буде мати по одному комп'ютеру. Але якщо ви обмінялися ідеями як результатами творчої діяльності, то кожна зі сторін буде мати по дві ідеї.

Об'єктом власності є право на результати інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійну природу. З одного боку, творець (автор) нематеріального об'єкта власності і творець матеріального об'єкта власності мають подібні права власності, тому що право на результат творчої діяльності забезпечує його власнику виняткову можливість розпоряджатися

цим результатом на свій розсуд, а також передавати іншим особам, тобто воно подібне до права власності на матеріальні об'єкти (майновим правом). З іншого боку, поряд з майновим правом існує деяке духовне право творця на результат творчої праці, так зване право автора. Тобто автор має сукупність особистих немайнових (моральних) прав, що не можуть відчужуватися від їхнього власника внаслідок їхньої природи, та майнових прав. Іншими словами, якщо майнове (економічне право) на результат творчої праці може бути віддільним від творця (переданим іншій особі в обмежене чи необмежене користування), то моральне (немайнове) право автора невіддільне від творця і не може бути передано іншій особі.

Право інтелектуальної власності є сумою тріади майнових прав (права володіти, права користуватися, права розпоряджатися) та немайнових прав (право на авторство, право на недоторканність твору тощо) (рис. 1).

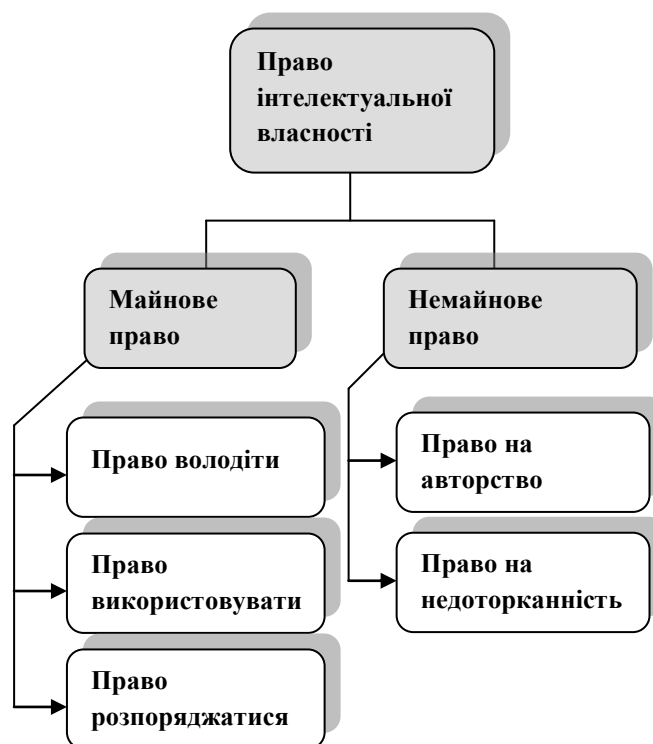

Рис. 1. Права інтелектуальної власності

Деякі науковці вважають, що право інтелектуальної власності - це виключне право правовласника дозволяти або забороняти іншим особам

користуватися результатами творчої діяльності. В українському законодавстві закріплена конструкція права інтелектуальної власності, що відображена на рисунку 1. Майнові й особисті (немайнові) права на результат творчої діяльності взаємозалежні і найтіснішим чином переплетені, утворюючи нерозривну єдність. Двоєкість права – найважливіша особливість інтелектуальної власності.

Найбільш важливою характеристикою власності є те, що власник може використовувати її на свій розсуд і ніхто не має права законним чином використовувати цю власність без його дозволу. Зрозуміло, власник може дозволити іншим користуватися його власністю, але на законних підставах. Використання ж власності без дозволу її власника є незаконним.

Перш ніж скористатися власністю, потрібно заволодіти нею. Незаконно заволодіти матеріальним об'єктом власності, наприклад, автомобілем, важче ніж об'єктом інтелектуальної власності. До того ж матеріальний об'єкт можна легко розпізнати. Інша справа – об'єкт інтелектуальної власності. У багатьох випадках, щоб заволодіти ним, досить одержати про нього тільки інформацію (наприклад, про ідею винаходу у процесі бесіди). У цьому випадку важко, а часто і неможливо визначити, хто насправді є власником такого об'єкта. З цією особливістю пов'язана підвищена складність охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність у широкому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Інтелектуальна діяльність – це творча діяльність, а творчість – це цілеспрямована розумова робота людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю. Чим вищий інтелектуальний потенціал індивідуума, тим цінніші результати його творчої діяльності – інтелектуальна власність.

Інтелектуальна власність має подвійну природу. З одного боку, творець (автор) об'єкта інтелектуальної власності має виняткову можливість розпоряджатися цим результатом на свій розсуд, а також передавати це право іншим особам, тобто воно подібне з правом власності на матеріальні об'єкти (майновим правом). З іншого боку, поряд з майновим правом існує деяке духовне право творця на результат своєї творчої праці, так зване право автора. Тобто автор має одночасно сукупність особистих немайнових (моральних) прав, що не можуть відчужуватися від їхнього власника в силу їхньої природи та майнових прав. Іншими словами, якщо майнове (економічне право) на результат творчої праці може бути віддільним від творця (переданим іншій особі в обмежене чи необмежене користування), то моральне (немайнове) право автора невіддільне від творця і ніколи не може бути передане іншій особі. Майнові і особисті (немайнові) права на результат творчої діяльності заємозалежні і найтіснішим чином переплетені, утворюючи нерозривну єдність. Двоякість права – найважливіша особливість інтелектуальної власності.

Іншою особливістю об'єктів інтелектуальної власності є те, що права на них обмежені в часі. Наприклад, типовий термін охорони винаходу – 20 років. Охорона майнових прав на об'єкти авторського права в Україні діє протягом всього життя автора і додатково 70 років після його смерті. Але особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

2. Еволюція інтелектуальної власності

Одна з основних властивостей інтелектуальної власності полягає в тому, що вона повинна приносити матеріальну чи іншу користь. Наприклад, це може бути додатковий прибуток, отриманий від використання інтелектуальної власності в сфері матеріального виробництва. Іноді інтелектуальна власність у явному виді може не приносити прибуток, але, створюючи додаткові труднощі для конкурентів, полегшує тим самим

просування власних товарів і послуг на ринок. Нарешті, вона може сприяти духовному розвитку громадян.

Однак, для того, щоб одержати ту чи іншу користь від об'єктів інтелектуальної власності, необхідно спочатку створити об'єкт інтелектуальної власності, а для цього потрібно затратити фінансові, людські та інші ресурси. Тому, якщо на даному підприємстві розроблена нова технологія одержання виробів з використанням власного об'єкта інтелектуальної власності, а конкурент почав незаконно виготовляти ті ж вироби за цією технологією, то його вироби виявляться дешевшими тому, що він не буде нести витрати на розроблення технології, а отже, і більш конкурентоздатними. Таким чином, творець об'єкта інтелектуальної власності опиниться у не вигідному стані.

Мабуть, уперше на цю обставину звернули увагу в Англії в період швидкого розвитку мануфактури. Уже на початку XIV століття королівською владою там привласнювалися особливі привілеї особам, що займалися створенням нових виробництв. Така підтримка приймала форму дарування особі, що впровадила нову технологію, виключного права користування цією технологією протягом часу, достатнього для її освоєння. Дане виключне право давало розробнику перевагу в конкурентній боротьбі. Держава, в свою чергу, одержувала нову технологію виробництва, що сприяло зміцненню її економічної незалежності.

Такі права закріплювалися документом, що називався Letters Patent, що означало «відкрита грамота», оскільки він мав печатку внизу, а не вгорі як у звичайному листі. Згодом наданням такого права стали зловживати, використовуючи його для збільшення надходжень у скарбницю. З'явилися протести, і питання, пов'язані з патентами стали вирішувати в судовому порядку. Класичним прецедентом стала «справа виробників сукна з Іпсвіча» (1615 р.), при слуханні якої було заявлено: – «Але якщо людина привнесла в королівство новий винахід або нове ремесло, ризикуючи при цьому життям і майном, і затративши свої засоби тощо, чи якщо людина

зробила нове відкриття, то в подібних випадках король своєю милістю і прихильністю у відшкодування його витрат може подарувати йому привілей користуватися таким ремеслом чи промислом тільки визначений час, оскільки на початку люди королівства не мають уявлення про це ремесло і не мають ні знань, ні навичок, щоб користатися ним. Але коли термін патенту минає, король може знову продовжити його».

Для того, щоб покінчити зі зловживанням щодо дарування особливих прав, у 1628 році був прийнятий статус про монополії. Відповідно до цього статусу, не мали сили всі монополії, дарування і пільги, за винятком «будь-яких патентних грамот і грамот на привілеї на термін, який дорівнював 14 рокам чи менше, що повинні від цього часу видаватися на виключне право на виготовлення будь-якого виду нових виробів у межах цього королівства дійсному і першому винахіднику таких виробів, яким ніхто інший з часу видачі таких патентних грамот і грамот на привілеї не повинен був користуватися».

Зрозуміло, в подальшому система патентного права була багато в чому удосконалена. Але уже на початку XVII століття були закладені його основи. Патенти, як вид інтелектуальної (промислової) власності, використовуються дотепер в якості інструменту, що регулює створення і передачу нових технологій.

Іншим об'єктом промислової власності, історія якого виходить з глибини століть, є товарні знаки. Такі знакисимволи зображувалися ремісниками на товарах, що виготовлялися ними, чи ставилися скотарями у вигляді «клейма». Однак, незважаючи на поважний вік, вони реалізували важливий елемент законодавства про товарні знаки, що діє донині, а саме, фіксували зв'язок між товаром і виробником.

Термін «товарні знаки» почав вживатися тільки в XIX столітті. З цього ж часу товарні знаки стали виконувати нинішню роль у поширенні товарів, доведенні їх до покупця, розширенні торгівлі. Однак, чим ширше використовувалися товарні знаки, тим більше було випадків їхнього

копіювання. Тому у середині минулого століття англійськими судами були вироблені засоби захисту проти таких порушень. Так народилася знаменита заборона на ведення справи під іншим ім'ям: ніхто не мав права видавати свої товари за товари іншої особи.

У 30–40-х роках ХХ століття було, в основному, завершено розвиток законодавства про товарні знаки (Німеччина 1936 рік, Британія 1938 рік, США 1946 рік). Ці закони в основних рисах залишаються в силі і на даний час.

Еволюція авторського права і суміжних прав

Ключовим моментом у розвитку авторського права послужив винахід друкарства, що уможливило копіювання механічним способом, а не переписуванням від руки. Однак, це вимагало великих додаткових витрат. У цих умовах знадобився захист від конкуренції з боку виготовлювачів і продавців незаконних копій. Королі Англії і Франції, а також курфюрсти Німеччини стали надавати підприємцям привілею у вигляді виключних прав на відтворення друкованих копій і їхнє поширення протягом обмеженого терміну. У випадку порушення цих прав здійснювалися примусові міри захисту через накладення штрафів, арешту, конфіскації незаконних копій і вимоги відшкодувати можливий збиток.

З упровадженням друкарства різко виріс обсяг продажу, а, отже, і доход друкарів і продавців. Тому автори книг, у свою чергу, підняли питання про захист своїх прав. Унаслідок цього в Англії у 1709 р. з'явився відомий Статут Анни - перший закон про копірайт: «Про заохочення освіти шляхом закріплення за авторами чи набувачами копій друкованих книг прав на останні на час, друкованих книг прав на останні на час, що встановлюється відтепер». Закон забезпечував автору виключне право друкувати і публікувати книгу протягом 14 років від дати першої публікації, а також передавати це право видавцю.

Законом передбачалося подвоєння цього терміну. У 1791 і в 1793 роках було закладено фундамент французької системи авторського права.

На відміну від англійської системи, у французькій права автора інтерпретуються як авторські права, якими автор користується все життя. Однак і в Англії, і у Франції авторські права розглядалися, по суті, як права власності, що мають економічну цінність.

Наступний імпульс розвитку авторського права додали філософи Німеччини, зокрема Кант, які бачили в копірайті не просто форму власності, що забезпечує економічну вигоду для автора, а щось більше - частину своєї особистості. Зрештою ця ідея привела до створення системи неекономічних або моральних прав.

Пріоритетне значення інтелектуальної власності серед інших об'єктів власності було втілено в законодавстві деяких штатів США. Наприклад, в законі штату Масачусетса від 17 березня 1789 р. відзначено, що “немає власності, яка належить людині більшої, ніж та, котра є результатом її розумової праці”. Сучасна форма закону про авторське право закріплена в законі Сполучених Штатів Америки 1976 року, що передбачає захист добутків протягом всього життя автора і 50 років після його смерті.

Еволюція інтелектуальної власності в Україні

До 1991 року в Україні, як і у всьому колишньому Радянському Союзі, у силу переваги суспільної форми власності і пануючої соціалістичної ідеології, були відсутні спеціальні закони про охорону інтелектуальної власності, а правове регулювання відносин у цій сфері забезпечувалося, в основному, підзаконними актами. Виключенням становив розділ IV – «Авторське право» і розділ VI «Винахідницьке право» Цивільного кодексу УРСР, а також «Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції», затверджене Постановою РМ СРСР від 21.03.1973 р.

Загальне законодавство закріплювало можливість широкого використання результатів творчої праці громадян в інтересах держави і суспільства. Наприклад, основною формою охорони винаходів був не патент, а авторське свідоцтво, яке надавало виключне право на використання об'єкта інтелектуальної власності не їхнім творцям, а державі. Авторське

законодавство містило істотне вилучення зі сфери виняткових авторських прав. Воно дозволяло вільно використовувати випущені у світ твори на телебаченні, радіо, у кіно і газетах. І авторське право, і патентне право допускали примусовий викуп суб'єктивних прав на творчі досягнення у власників таких прав, можливість видачі примусових дозволів на їхнє використання.

В той же час механізм захисту порушених прав не був ефективним. Передбачені законодавством санкції були незначні, а судова процедура – складною. У результаті при масових порушеннях прав кількість судових справ була мізерною.

Після проголошення незалежності і державотворення України 24 серпня 1991 року, почалося формування спеціального законодавства, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності. Початком становлення законодавства України про інтелектуальну власність вважається день прийняття Закону України «Про власність», тобто 7 лютого 1991 року. Цим Законом результати інтелектуальної власності вперше були визнані об'єктами права власності. Деякі норми, що відносяться до інтелектуальної власності, знайшли своє відображення в інших законах України. Першим нормативним актом на шляху створення спеціального законодавства про промислову власність було «Тимчасове положення про правовий захист об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій», затверджене Указом Президента України 18 вересня 1992 року.

Основними джерелами права промислової власності, що складають основу спеціального законодавства про інтелектуальну власність, є Закони України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (15 грудня 1993 року), «Про охорону прав на промислові зразки» (15 грудня 1993 року), «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (15 грудня 1993 року).

У той же період були прийняті закони України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у

підприємницькій діяльності» (18 грудня 1992 року), «Про охорону прав на сорти рослин» (21 квітня 1993 року), «Про захист від недобросовісної конкуренції» (7 червня 1996 року), «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» (5 листопада 1997 року).

У розвиток зазначеного законодавства про промислову власність Державним патентним відомством України було розроблено і прийнято понад 70 підзаконних актів, що регулюють відносини у сфері набуття прав на об'єкти промислової власності.

Основним законом, що регулює правовідносини в сфері авторських і суміжних прав, є Закон України «Про авторське право і суміжні права» (23 грудня 1993 року).

Питання правової охорони прав авторів знайшли своє відображення також у постановах Кабінету Міністрів України, серед яких: «Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва», «Про державну реєстрацію прав автора на добутки науки, літератури і мистецтва», а також у нормативних актах Державного підприємства «Українське агентство з авторських і суміжних правах».

Завершальним акордом у розбудові законодавства України у сфері інтелектуальної власності стало прийняття у 2003 році Верховною Радою України Цивільного Кодексу України Книга IV, яка має назву «Право інтелектуальної власності».

Важливим джерелом права інтелектуальної власності також є міжнародні конвенції і договори, до яких приєдналася Україна. Таким чином, в Україні вже створена законодавча база, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності. Але попереду ще велика робота з його вдосконалення і гармонізації з міжнародним законодавством у цій сфері.

2. Суб'єкти права інтелектуальної власності

Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (ав тор, виконавець, винахідник тощо) та

інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до діючого законодавства чи договору. Відповідно до Закону України «Про власність» суб'єктами права інтелектуальної власності визнаються громадяни (фізичні особи), юридичні особи та держава.

Об'єкт права інтелектуальної власності – це законодавчо визначений таким результат інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній і художній сферах, що надає його автору особливості немайнові права, а також пов'язану з ним сукупність виключних прав майнового характеру.

Об'єкти інтелектуальної власності є результатом творчої праці людини. Розрізняють два види творчості – технічну і художню. У відповідності до цього всі об'єкти інтелектуальної власності умовно поділяють на дві групи: об'єкти промислової власності і об'єкти авторського права та суміжних прав та для зручності, виділяють в окрему групу, так звані нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності (рис. 2).

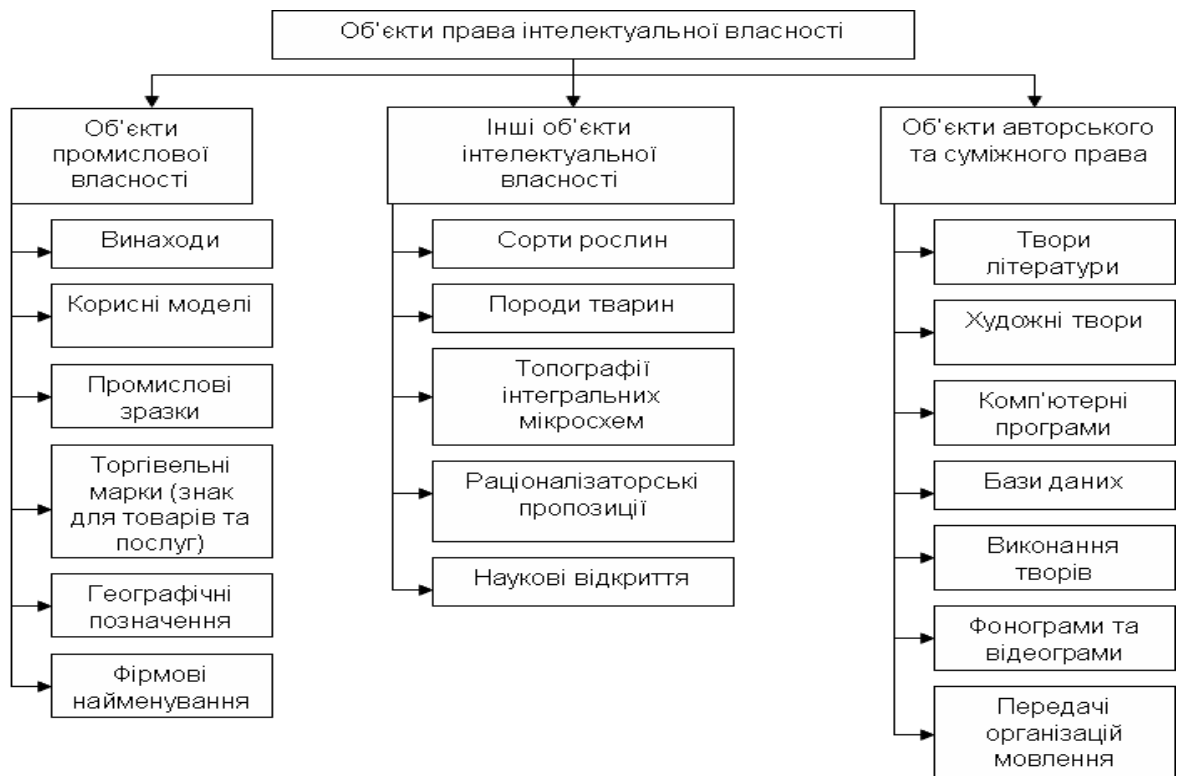

Рис. 2. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності

Аналізуючи наведений вище перелік об'єктів інтелектуальної власності, дійдемо висновку, що одна група об'єктів інтелектуальної власності є результатом науково-технічної творчості, друга – художньої творчості. Наприклад, винаходи, промислові зразки, корисні моделі, знаки для товарів і послуг є результатом науково-технічної творчості, а твори літератури, науки і мистецтва – художньої творчості.

Перша група використовується переважно у сфері виробництва та надання послуг і сприяє підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, його ефективності, забезпечує конкурентоздатність вироблених товарів і послуг. Назву цієї групи – об'єкти промислової власності – дехто сприймає буквально як промислові споруди і устаткування. Але це зовсім не так. Під цією назвою розуміються об'єкти інтелектуальної власності, що знаходять місце у промисловості.

Друга група – об'єкти авторського права і суміжних прав – використовується в гуманітарній сфері для збагачення внутрішнього світу людини, формування його світогляду. Ця група об'єктів інтелектуальної власності поділяється на дві частини – власне об'єкти авторського права та твори науки, літератури і мистецтва, і об'єкти суміжних з авторськими прав, до яких відносяться права виконавців творів, виробників фонограм і аудіограм, організацій мовлення. Перелік об'єктів інтелектуальної власності, наведений на рис. 2, не є вичерпним. З розвитком людської цивілізації будуть з'являтися нові об'єкти інтелектуальної власності, насамперед, в галузі інформаційних технологій, генної інженерії тощо.

Резюмуючи викладене вище, можна прийти до наступного визначення, яке багато в чому пояснює поняття інтелектуальної власності. Об'єкт інтелектуальної власності – це нематеріально виражений результат інтелектуальної діяльності зафіксований на матеріальному носії, що надає його автору або особі, визначеній чинним законодавством, виключне право власності на цей результат, яке набувається, здійснюється та захищається відповідно до законодавчо встановлених норм і правил.

ТЕМА 2. ПАТЕНТНЕ ТА АВТОРСЬКЕ ПРАВО

- 1. *Поняття і джерела авторського права***
- 2. *Об'єкти і суб'єкти патентного права***
- 3. *Поняття та ознаки наукового відкриття***
- 4. *Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми***
- 5. *Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.***
- 6. *Право інтелектуальної власності на селекційні досягнення.***
- 7. *Право інтелектуальної власності на комерційну тасмніцю.***

1. *Поняття і джерела авторського права*

Основними напрямками духовної творчості народу є наукова діяльність, література і мистецтво. Результати цих видів творчої діяльності, невичерпні за формами, прийомами, способами об'єктивного вираження духовного багатства людини, є предметом правової охорони. Певні суспільні відносини, що виникають у зв'язку з їх використанням, потребують правового регулювання, яке бере на себе авторське право.

«Авторське право» надає авторам і іншим творцям інтелектуальних творів у галузі літератури, музики, мистецтва певні права, що дозволяють їм надавати дозвіл або забороняти протягом певного обмеженого періоду часу ті або інші види використання їхніх творів. Об'єктами авторського права є твори науки, літератури й мистецтва. Тільки оригінальні твори можуть бути об'єктом авторського права. Самі ідеї, закладені в творі, не обов'язково повинні бути новими, однак форма їх вираження, будь-то літературна або художня, обов'язково повинна бути оригінальною.

Завдання авторського права - встановити найсприятливіші правові умови для творчої діяльності, забезпечити доступність результатів цієї діяльності

всьому суспільству. Його основним принципом є поєднання інтересів автора та інтересів усього суспільства. Авторське право проголошує і забезпечує широкий захист особистих (немайнових) і майнових прав авторів. Джерела авторського права представлені нормативними актами, до яких передусім належать конституційні та законодавчі акти, що визначають основні засади, Закон України «Про авторське право і суміжні права» та інші закони.

Важливе значення у регулюванні авторських відносин мають типові авторські договори, які затверджуються Кабінетом Міністрів України або за його дорученням відповідними відомствами і творчими спілками.

Для правильного і однозначного застосування законодавства при захисті авторських прав велике значення має судова практика розгляду справ, що виникають в разі порушення авторських прав. Верховний Суд України систематично узагальнює й аналізує таку практику, робить відповідні висновки, про які повідомляє суди.

Особливу групу джерел сучасного авторського права становлять міжнародні договори: Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів (1886 р.), яка неодноразово доповнювалася і змінювалася; Всесвітня (Женевська) конвенція з авторського права (1952 р.); Римська конвенція з охорони прав артистів-виконавців, виготовлювачів фонограм, а також виробників організацій мовлення (1961 р.); Конвенція, що створює Всесвітню організацію інтелектуальної власності (підписана у Стокгольмі у 1967 р., чинна з 1970 р.); Женевська конвенція з охорони інтересів виготовлювачів фонограм (1971 р.); Брюссельська конвенція з розповсюдження програм, що несуть сигнали, які передаються через супутники (1974 р.).

Міжнародні договори встановлюють взаємні права та обов'язки країн-учасниць і є основною правовою формою розвитку міжнародного співробітництва у галузі авторського права. В Україні укладання міжнародних договорів є конституційним правом.

Якщо міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право і суміжні права, то застосовуються правила міжнародного договору.

Авторські права поділяються на три види: особисті немайнові, майнові та право слідування.

Особисті немайнові права належать тільки автору твору. Майнові права можуть передаватися автором третім особам на підставі авторського договору з метою одержання винагороди. Проміжне місце між немайновими й майновими правами займає право слідування, що, будучи особистим правом, тісно пов'язане з майновими інтересами автора.

Для виникнення і здійснення авторських прав не вимагається виконання будь-яких формальностей. Особа, яка має авторське право, для сповіщення про свої права може використати спецзнак охорони авторського права, який вміщується на кожному примірнику твору і складається з трьох частин:

- латинської літери С, вписаної у коло - ©;
- особи, яка має авторське право;
- року першої публікації твору.

Особа, яка має авторське право або будь-яку виключну правомочність на твір, може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах протягом строку охорони авторського права. Державній реєстрації можуть бути піддані свідчення про авторство на обнародований чи необнародований твір, факт і дата опублікування твору та договори, які зачіпають права автора на твір.

Державну реєстрацію здійснює Державне агентство України з авторських і суміжних прав в установленому порядку. Про реєстрацію прав автора видається свідоцтво. При виникненні спору державна реєстрація визнається судом як юридична презумпція авторства, тобто вважається дійсною, якщо в судовому порядку не буде доведено інше.

Особисті немайнові права захищають зв'язок особистості автора з його твором. Їх неможливо оцінити у грошовому еквіваленті, вони є

невідчуженими й від них не можна відмовитися. Особисті немайнові права – це право авторства; право на авторське ім'я; право на обнародування твору, включаючи право на відкликання; право на захист репутації автора.

Право авторства полягає в тому, що тільки справжній творець вправі називати себе автором твору, а всі інші особи, що використовують твір, зобов'язані зазначати ім'я його автора. Право авторства закріплює факт створення даного твору конкретною особою, а це має значення для суспільної оцінки як твору, так і особи автора.

Право на авторське ім'я. Зазначення імені автора при використанні твору обов'язкове в усіх випадках, але за одним винятком: якщо твір образотворчого мистецтва або фотографічний твір використовується у промисловості. У цих випадках ім'я автора не згадується із суто технічних причин. Право на авторське ім'я дає автору змогу випустити свій твір за власним ім'ям, умовним (псевдонім) або взагалі без зазначення імені (анонімно). Право на ім'я надають з метою індивідуалізації осіб, які створюють твори науки, літератури й мистецтва. У більшості випадків автор публікує свої твори під власним ім'ям, тобто вказує своє прізвище та ініціали. Поряд з цим автору надано право випускати у світ свій твір під псевдонімом або анонімно.

Право на вибір способу зазначення імені, а також на розкриття псевдоніма або аноніма є особистим правом автора. Лише у випадку, коли автор у своєму творі порушив чийсь права (наприклад, образив когось), на вимогу слідчих органів або суду видавництва, редакція газети чи театр, яким відоме справжнє ім'я автора, можуть розкрити його псевдонім чи анонім.

Право на захист репутації автора. Автору належить особисте немайнове право перешкоджати будь-якому перекручуванню, зміні його твору або іншому зазіханню, що може нашкодити його честі й репутації.

Суть цього права полягає в тому, що при виданні, публічному оповіщенні або іншому використанні твору забороняється без згоди автора вносити які-небудь зміни в самому творі, його назві й позначенні імені

автора. Забороняється без згоди автора додавати до твору при його виданні ілюстрації, передмови, післямови, коментарі, а також які-небудь пояснення. За типовими видавничими договорами малюнок і навіть колір обкладинки можна зробити лише за згодою автора.

Право на обнародування твору. За законом право на обнародування твору - це дія, що робить твір доступним для публіки, якими б засобами це не досягалося.

Зазначене право є істотним особистим немайновим правом. Його ще називають правом випуску твору у світ. Відповідно до чинного законодавства твір вважається випущеним у світ (опублікованим, обнародуваним), якщо він виданий, публічно виконаний, публічно показаний, переданий по радіо чи телебаченню або будь-яким способом повідомлений невизначеному колу осіб. Твір може бути випущений у світ різними способами, але істотним є те, що його зміст повідомлений невизначеному колу осіб. Спосіб випуску твору у світ залежить від його форми, характеру. Письмові твори (наукові, художні, драматичні, музично-драматичні тощо) випускаються у світ шляхом видання; твори образотворчого мистецтва - шляхом їхнього показу на виставках, розміщення в музеях для загального огляду. Скульптури, наприклад, виставляють на площах, вулицях, у пам'ятних місцях тощо. Музичні твори можна випустити у світ шляхом публічного виконання, передання по радіо чи телебаченню або шляхом видання.

Не вважається випуском у світ (опублікуванням) інформація про твір з викладенням його короткого змісту або повідомлення вузькому колу осіб (наприклад, коли поет прочитає свій вірш у колі друзів, композитор виконає сонату на сімейному вечорі).

Право першого опублікування твору належить самому автору. Тільки він вправі вирішувати, чи готовий його твір до випуску у світ. Порухення цих прав дає автору підставу вимагати виплати гонорару або відшкодування

завданих збитків, а також вжиття інших заходів аж до вилучення твору і заборони випуску його у світ.

Право на обнародування твору містить у собі право на відкликання, тобто право відмовитися від раніше ухваленого рішення про публічне сповіщення. Право на відкликання може бути реалізоване в будь-який час після того, як автор погодився на обнародування твору або сам його обнародував. У цьому випадку можливі дві ситуації. Перша має місце у тому випадку, коли автор дав дозвіл на обнародування свого твору, але він ще не був привселюдно оголошеним. У цьому випадку автор повинен повідомити своєму партнеру за договором про свою відмову від даної раніше згоди про публічне озвучення свого твору. При цьому публічні заяви з боку автора не потрібні. Автор повинен компенсувати збитки, які поніс партнер, а також заплатити неустойку, зазначену в договорі.

Друга ситуація виникає в тому випадку, коли твір був оприлюднений (з дозволу автора або ним самим). У цьому випадку треба публічно оповістити громадськість про відкликання твору. Це необхідно для припинення його бездоговірного використання. І в цьому випадку автор повинен відшкодувати збитки своїм договірним партнерам.

Право на відкликання не може бути використано автором у випадку, якщо його твір є службовим. При цьому якщо автор, що створив даний твір, відшкодує роботодавцеві вартість витрачених при створенні твору коштів, то його не можна буде змусити передати свій твір роботодавцю.

Передусім автору чи іншій особі, що має авторське право, належить виключне право на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом. Виключне право - право, коли жодна особа, крім тієї, якій належить авторське право або суміжні права, не може використовувати твір, не маючи на те відповідного дозволу (ліцензії), за винятком випадків, установлених Законом «Про авторське право та суміжні права». Закон надає автору чи іншій особі, що має авторське право, виключне право дозволяти або забороняти:

1) відтворення творів, тобто виготовлення одного або більше примірників твору в будь-якій матеріальній формі, у тому числі у звуко- і відеозапису, а також запис твору або фонограми для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (включаючи цифрову), оптичній або іншій формі, яку читає машина. Примірник – це результат будь-якого відтворення твору;

2) публічне виконання і публічне сповіщення творів. Публічне виконання – це подання творів, виконань, фонограм, передач організації мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по проводах) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до звичайного кола сім'ї або близьких знайомих сім'ї незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той же час або в різних місцях і в різний час.

Публічне сповіщення (сповіщення для загального відома) – така передача в ефір чи по проводах зображень і (або) звуків творів, виконань фонограм, передач організацій мовлення, коли зазначені зображення чи звуки можуть бути сприйняті невизначеним колом осіб;

3) публічний показ – будь-яка демонстрація оригіналу або примірника творів, виконань, передач організацій мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передач в ефір чи по проводах) або за допомогою інших пристроїв чи процесів невизначеному колу осіб;

4) будь-яке повторне публічне сповіщення в ефірі чи по проводах вже переданих в ефір творів, якщо воно здійснюється іншою організацією;

5) переклади творів. Автор оригіналу може сам перекласти свій твір іншою мовою (авторський переклад). За наявності авторського перекладу ніхто інший не може перекладати цей твір тією самою мовою. Від авторського перекладу слід відрізнити авторизовані переклади, тобто схвалені автором;

б) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів;

7) розповсюдження творів шляхом продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в найом чи у прокат та іншої передачі до першого продажу примірників твору;

8) здавання в найом після першого продажу, відчуження іншим способом примірників аудіовізуальних творів, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі або у формі, яку читає машина;

9) імпорт примірників творів.

Зазначений перелік не є вичерпним. Автор має право дозволяти або забороняти використовувати свій твір і іншими способами. Разом з тим законодавство певною мірою обмежує виключне право автора на використання твору. Використання твору без згоди автора називається вільним використанням. Дозволяється в окремих випадках вільне використання творів без згоди автора і без виплати йому авторської винагороди і вільне використання твору без згоди автора, але з виплатою йому авторської винагороди.

Без згоди автора або іншої особи, що має авторське право, але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення допускається:

а) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів;

б) використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у виданнях, у передачах мовлення, у записах звуку або зображення навчального характеру;

в) відтворення у пресі, передача в ефір або інше публічне повідомлення опублікованих у газетах чи журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних питань, або передача в ефір творів такого самого характеру, якщо це спеціально не заборонено автором;

г) відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, передача в ефір або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій;

д) видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;

е) відтворення творів для судового і адміністративного провадження;

ж) публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів;

з) відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів.

Допускається вільне відтворення одного примірника твору поліграфічним способом бібліотеками та архівами для власних потреб за певних умов, визначених у Законі про авторське право. Допускається також без згоди автора чи іншої особи, що має авторське право, вільне відтворення примірників твору для навчання. Йдеться лише про відтворення для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також для відтворення уривків з опублікованих письмових та інших творів.

Детально регламентоване вільне відтворення комп'ютерних програм. Право на авторську винагороду – це основне майнове право автора чи іншої особи, що має авторське право. Підставою для винагород є факт використання твору будь-яким способом. Основні правові форми використання творів є, власне, виключним правом дозволяти або забороняти ті чи інші дії. Найчастіше вживаються обнародування і опублікування творів.

Конкретними юридичними фактами, що породжують у автора чи іншої особи, яка має авторське право, право на винагороду, можуть бути:

а) авторський договір (видавничий, постановчий, сценарний, художнього замовлення тощо);

б) факт позадоговірного використання твору, коли не вимагається згода автора, але передбачена виплата авторської винагороди;

в) неправомірне використання твору.

Винагорода, одержана автором чи іншою особою, яка має авторське право, є, по суті, винагородою за працю, вкладену у створення твору. Вона може бути у формі заробітної плати (наприклад, штатний художник, науковий співробітник науково-дослідної установи) або авторського гонорару. Можливе поєднання цих форм оплати.

За винятком випадків, коли допускається використання твору без згоди автора і без виплати йому авторської винагороди, винагорода має виплачуватися за будь-яке використання твору. Винагорода може здійснюватися у вигляді одноразового платежу (одноразова винагорода), у формі відрахувань (відсотків) за кожний проданий примірник чи кожне використання твору або складатися із змішаних платежів.

На початку професійної діяльності автори образотворчого мистецтва з метою одержання прибутку продають або виставляють на продаж свої твори. У міру підвищення популярності автора вартість його творів підвищується. При цьому особи або організації, що здійснюють подальший перепродаж творів образотворчого мистецтва цих авторів, отримують у цьому випадку додатковий прибуток. Право слідування передбачене з метою захисту авторських прав на твори образотворчого мистецтва. Згідно з Законом України «Про авторське право та суміжні права» автор твору образотворчого мистецтва, а у випадку його смерті його спадкоємці протягом встановленого Законом терміну дії авторського права мають права на одержання 5% від вартості твору при кожній наступній його реалізації після першого продажу твору.

Використання творів пов'язане із проблемою пошуку балансу між інтересами автора, публіки й користувача. Автори створюють твори й вимагають визнання своїх прав на них, широка публіка бажає мати можливість користуватися ними безперешкодно, а користувач - посередник між автором і широкою публікою - бажає здійснювати свою діяльність на вигідних для себе умовах.

Основною правовою формою використання творів науки, літератури і мистецтва є цивільно-правові договори, які дістали назву авторських договорів.

За авторським договором автор зобов'язаний створити відповідно до договору і передати замовлений твір або передати готовий твір для використання, а користувач зобов'язаний використати або почати використання твору передбаченим договором способом в обумовленому ним обов'язі у визначений строк і виплатити автору встановлену договором винагороду. Це самостійна група договірних зобов'язань, які відзначаються певними особливостями. Передусім суб'єктами вказаних договорів, з одного боку, завжди є автор (співавтори) або їхні правонаступники, а з іншого боку, як правило, певна організація, яка за родом своєї діяльності може використати твір обумовленим у договорі способом. правонаступниками можуть бути спадкоємці та інші особи, яким автор передав право використання твору.

Якщо на боці автора виступають дві або більше осіб (співавтори, кілька спадкоємців або інших правонаступників), то для укладення договору необхідна згода усіх цих суб'єктів незалежно від того, яка частка авторської винагороди їм належить. Без такої згоди твір не можна використовувати. Названі особи можуть доручити ведення переговорів, підписання договору, а інколи й подальшу роботу з автором комусь одному з них. Проте таке доручення має бути оформлене письмово, воно складає частину авторського договору.

При укладенні авторського договору з кількома співавторами слід з'ясувати характер співавторства - роздільний чи неподільний. У першому випадку в договорі може бути зазначено авторство окремих співавторів. Проте в усіх випадках колективного твору укладається один авторський договір.

У випадку використання кількох колективних творів на кожний із них укладається окремий авторський договір. Наприклад, із співавторами слів

пісні - один договір, а із співавторами музики - другий договір. У даному випадку це окремі види творів, а не співавторство.

Автор може передати право на використання свого твору як на території України, так і за рубежом будь-яким громадянам і юридичним особам, у тому числі й іноземним. У більшості випадків контрагентами авторів (співавторів та їхніх правонаступників), як правило, виступають юридичні особи - державні, громадські, кооперативні та інші організації, які можуть використовувати твір у той чи інший спосіб. Проте у деяких авторських договорах контрагентом автора можуть бути і громадяни, наприклад, замовник у договорі художнього замовлення. Будь-який громадянин може укласти договір з художником або скульптором про створення такого твору. Проте у видавничих, постановочних, сценарних та деяких інших авторських договорах контрагентами авторів виступають юридичні особи.

Авторські договори з іноземними авторами укладаються за участю Державного агентства України з авторських і суміжних прав. Важливою особливістю авторських договорів є те, що об'єктами (предметами) їх виступають нематеріальні блага - твори науки, літератури чи мистецтва. Вони стають об'єктом договору за однієї умови, якщо вони виражені в такій об'єктивній формі, яка дає змогу відтворювати і розмножувати їх.

Авторський договір повинен бути укладений у письмовій формі, якщо законодавством не передбачено інше. Письмова форма не обов'язкова для договорів про опублікування творів у періодичних виданнях та енциклопедичних словниках.

Авторські договори можуть бути двох типів:

- а) авторський договір на передавання твору для використання;
- б) авторський ліцензійний договір.

За авторським договором на передавання твору для використання автор або правонаступник передає чи зобов'язується створити і в установленій договором строк передати твір організації для використання обумовленим за

договором способом, а організація зобов'язується здійснити або почати це використання в установленій договором строк, а також сплатити авторові або його правонаступнику винагороду, крім випадків, зазначених у законі.

За авторським ліцензійним договором автор або його правонаступник надає організації право використати твір, у тому числі шляхом перекладу іншою мовою або переробки в обумовлених договором межах і на визначений строк. Організація зобов'язана сплатити винагороду за надання цього права.

Матеріально-правові вимоги стосуються згоди сторін, їхньої дієздатності, предмета договору й авторської винагороди.

Згода сторін. Використання творів можливе тільки при письмовій згоді автора. Це положення спрямоване на захист особистих немайнових прав автора.

Дієздатність сторін. Згода автора необхідна навіть, коли автор твору у встановленому законом порядку визнаний недієздатним, за винятком випадків, коли він фізично не в змозі дати відповідний дозвіл. У цьому випадку договір підписується правонаступниками автора.

Предмет договору. Стосується використання конкретних майнових прав. Майнові права автора не залежать одне від одного. Поступка прав на публічний показ не є поступкою прав на відтворення.

Не можуть бути предметом авторського договору:

- права на використання твору, невідомі на момент укладання договору;
- права на використання творів, які автор може створити у майбутньому.

Авторська винагорода. Згідно із статтею 33 (2) Закону України „Про авторське право та суміжні права” договір про передачу прав на використання твору вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди щодо всіх умов, у тому числі щодо розміру й порядку виплати винагороди.

Авторський договір – це консесуальна угода, за якою автор або правонаступники передають готовий твір певній організації для

використання або автор бере на себе обов'язок створити певний твір і передати його для використання обумовленим у договорі способом.

Існують конкретні види авторських договорів про передавання твору для використання: договір про видання або перевидання твору в оригіналі (видавничий договір); договір про депонування рукопису; договір про публічне виконання неопублікованого твору (постановочний договір); договір про використання неопублікованого твору в кінофільмі чи телевізійному фільмі (сценарний договір), у радіо- чи телевізійній передачі; договір про створення твору образотворчого мистецтва з метою публічного виставлення (договір художнього замовлення); договір про використання у промисловості неопублікованого твору декоративно-прикладного мистецтва тощо.

Видавничий договір – це один із видів авторських договорів. Характеризується специфічним способом використання твору – виданням і розповсюдженням твору через торгівлю, бібліотеки та інші організації. Видавничі договори поділяються за своїм предметом так: договори на видання літературних творів, творів образотворчого мистецтва, музичних творів. Договори на видання літературних творів поділяються на видання оригінальних творів та на видання творів у перекладі як вітчизняних авторів, так і іноземних.

Останнім часом дедалі більшого поширення набувають комерційні видавничі договори, за якими видання літературного твору здійснюється видавництвом за рахунок самого автора. На автора також покладається обов'язок розповсюдження твору.

Договір на депонування рукопису. Депонування означає передавання на зберігання. У тих випадках, коли твір має вузькоспеціальний характер і треба швидко одержати інформацію про нього, вдаються до депонування. За цим договором організація за погодженням з автором передає належним чином оформлений оригінал разом із рефератом твору інформаційному органу, який зобов'язаний безплатно зберігати оригінал та інформувати про нього шляхом

публікації реферату. Крім того, цей орган зобов'язаний на замовлення всіх заінтересованих осіб виготовляти копії твору повністю або частково і видавати їм. Найчастіше на депонування передають оригінали рефератів статей, оглядів, монографій, збірників наукових праць, матеріали конференцій, з'їздів, нарад і симпозіумів вузькоспеціального характеру, які недоцільно видавати друкарським способом.

Постановочний договір. Твір може бути випущений у світ публічним виконанням у видовищному закладі. Контрагентами договору виступають, з одного боку, автор - творець сценічного твору або його правонаступники, а з іншого - видовищний заклад (постановник). Особливістю даного договору є те, що він укладається лише на неопубліковані твори. За цим договором автор передає або зобов'язується створити і передати видовищному закладу драматичний, музичний або музично-драматичний, хореографічний або пантомімний твір, а заклад-постановник зобов'язується здійснити у межах обумовленого договором або законом строку постановку і публічне виконання твору (випустити його в світ) та сплатити автору винагороду. Винагорода складається з двох частин: одноразової винагороди та збору за кожний спектакль.

Сценарний договір. За цим договором автор передає або зобов'язується створити і передати кіно-, теле- чи радіостудії сценарій фільму або телевізійної чи радіопередачі в обумовлений договором строк, а студія зобов'язується виплатити автору винагороду. Предметом договору може бути тільки неопублікований твір - літературний сценарій, який повинен відповідати творчій заявці, що додається до договору. В заявці викладаються основна ідея, сюжетний задум і характеристика головних дійових осіб.

Договір художнього замовлення. За цим договором автор зобов'язується створити і передати замовнику в обумовлений договором строк твір образотворчого мистецтва, а замовник зобов'язаний виплатити автору погоджену винагороду. Особливість вказаного договору полягає в тому, що замовник не зобов'язаний випускати твір у світ, тобто виставляти твір для

публічного огляду. Це право замовника - він може це зробити, а може і не робити.

Предметом договору художнього замовлення є права на твір образотворчого мистецтва. Це твори живопису, графіки, скульптури, декоративного мистецтва, фотографічні твори і твори, одержані способами, аналогічними фотографії. Перелік творів образотворчого мистецтва невичерпний, оскільки досягнення науково-технічного прогресу обумовлюють появу нових об'єктів авторського права, отже, і нових об'єктів художнього замовлення.

Особливістю цього договору є й те, що твір образотворчого мистецтва, створений на замовлення, переходить у власність замовника, якщо інше не передбачено договором.

Договір про використання у промисловості неопублікованого твору декоративно-прикладного мистецтва. Можуть бути предметом названого договору твори, які мають утилітарне, сувенірне або декоративне призначення і вирізняються оригінальними художньо-естетичними властивостями. Це можуть бути художні вироби побутового призначення, які задовольняють практичні потреби, а також є прикрасою середовища і людини. До цієї категорії відносять серветки, килими, хустки, одяг, взуття; вироби із шкіри, кісток, пластмаси; іграшки, значки, сувеніри; вироби із скла, фарфору, металу; ювелірні і галантерейні вироби тощо.

Особливістю названого договору є те, що контрагентом автора завжди є промислове підприємство, яке зобов'язується випустити у світ твір на промисловій основі. Твір повинен бути придатним для використання у промисловості і відповідати певним художньо-естетичним вимогам. Визнання твору об'єктом декоративно-прикладного мистецтва, і, отже, його придатності для використання в промисловості здійснюють спеціалісти (художні ради).

Авторський договір може передбачати:

- способи використання твору - конкретні права, які передаються за цим договором;
- строк і територію, на які передається право;
- розмір винагороди, порядок і строки її виплати;
- інші умови, які сторони будуть вважати істотними для даного договору.

Спосіб використання твору. Однією із найважливіших умов авторського договору є спосіб використання твору. Можливі такі способи використання:

- 1) відтворення творів;
- 2) публічне виконання й публічне сповіщення творів;
- 3) публічна демонстрація і публічний показ;
- 4) будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення;
- 5) переклади творів;
- 6) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів;
- 7) включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо;
- 8) розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найом чи в прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору;
- 9) подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця й у будь-який час за їх власним вибором;
- 10) здавання у майновий найом або комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер;
- 11) імпорт примірників творів.

Цей перелік не є вичерпним. Сторони за погодженням між собою можуть визначити в договорі інші права щодо використання твору.

Строк дії договору. Сторони вправі вказати будь-який термін дії авторського договору, що відповідає їхнім інтересам та погоджений між ними. Авторський договір укладається на строк, що має спливати не пізніше закінчення строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності.

У разі відсутності в авторському договорі умови про строк його дії, він вважається укладеним на строк, що залишився до закінчення строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності, але не більше ніж на п'ять років. Якщо за шість місяців до закінчення зазначеного п'ятирічного строку жодна зі сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, він вважається продовженим на невизначений час. У цьому випадку кожна зі сторін уповноважена в будь-який час відмовитись від договору, письмово повідомивши про це другу сторону за шість місяців до його розірвання, якщо більший строк для повідомлення не встановлений за домовленістю сторін.

Територія, на яку передаються права. Як правило, набувач майнових прав за авторським договором зацікавлений у поширенні прав на якомога більшу територію. Якщо в авторському договорі немає умови про територію, на яку поширюються надані права, дія договору обмежується територією України.

Авторська винагорода. Авторська винагорода в авторському договорі може бути визначена в таких формах:

- а) одноразового (паушального) платежу;
- б) відрахувань за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (роялті);
- в) комбінованих платежів.

Винагороду визначають в авторському договорі як відсоток від доходу за використання твору, а якщо це неможливо – як фіксовану суму або інший

спосіб. Мінімальні ставки авторської винагороди встановлює Кабінет Міністрів України.

Відповідальність сторін за порушення авторського договору.
Відповідальність автора. Згідно із чинним законодавством відповідальність автора за порушення договірних обов'язків може полягати в поверненні отриманого ним гонорару, однобічному розриві укладеного з ним договору, також відшкодування збитків користувачу, а також у сплаті йому неустойки.

Якщо питання відповідальності в авторському договорі не вирішені або вирішені недостатньо чітко, необхідно керуватися загальними положеннями цивільного права. До них відносять такі загальні умови:

- наявність провини автора в порушенні договірних зобов'язань;
- факт заподіяння збитків і обґрунтованість їхнього розміру;
- наявність причинного зв'язку між допущеним автором порушенням умов договору й наслідками цього порушення;
- наявність у діях автора ознаки протиправності.

Відповідальність замовника. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань несе й замовник твору. Підставу, обсяг і форму його відповідальності визначає конкретний авторський договір, а також деякі загальні положення цивільного законодавства.

Замовник може відповідати за:

- порушення зобов'язань з використання твору (якщо таке зобов'язання покладене на нього авторським договором);
- нанесення автору збитків (наприклад, у зв'язку із втратою матеріального носія твору);
- порушення цілісності твору;
- невиконання автору обумовленої договором винагороди й т.п.

Підставами для припинення дії авторського договору є:

- закінчення строку його дії;
- взаємна згода сторін про припинення авторського договору;
- угода про заміну одного зобов'язання на інше (новацію);

- неможливість виконання, викликана діями непередбаченої сили або інших обставин, за які боржник не відповідає;
- смерть автора або ліквідація юридичної особи, що є стороною договору;
- одностороння заява тієї або іншої сторони у зв'язку з порушенням контрагентом суттєвих умов договору й т.п.

Суміжні права. Суміжні права безпосередньо пов'язані з авторськими правами, саме тому вони називаються суміжними і охороняються одним Законом. Особливістю суміжних прав є те, що вони ґрунтуються на використанні чужих авторських прав. Суміжні права впливають із творчої діяльності з реалізації, використання вже обнародованих творів літератури і мистецтва.

Творчі працівники прагнуть до того, щоб їхні твори розповсюджувалися серед широкого кола людей. Автори не в змозі самотійно досягти такого результату. Для цього необхідні посередники-професіонали, які подають твір у формі, найбільш пристосованій для сприйняття максимально широким колом людей. П'єсу пишуть для того, щоб поставити її на сцені, пісню, - щоб її виконав співак-професіонал або щоб її записали на компакт-диск, передали по радіо. Особи, які використовують літературні або художні твори для того, щоб зробити їх доступними широкій аудиторії, також вимагають захисту від незаконного використання їхнього внеску в процес додання гласності твору.

Суміжні права останнім часом набули прискореного розвитку. Сучасні технічні засоби надають можливість певним чином фіксувати виконання будь-якого виконавця і в такий спосіб вилучати дохід із чужої майстерності, таланту. Щоб цьому запобігти і запроваджено охорону суміжних прав.

Існують три різновиди суміжних прав: права виконавців на їхнє виконання; права виробників фонограм або відеограм на їхні фонограми або відеограми; права організацій ефірного мовлення на їхні радіо- і телевізійні програми.

Об'єктами суміжних прав є:

- а) виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів;
- б) фонограми, відеограми;
- в) передачі (програми) організації мовлення.

До суб'єктів суміжних прав належать виконавці, виробники фонограм і відеограм та організації ефірного мовлення.

Виконавець є власником суміжних прав у тому випадку, якщо:

- а) виконавець є громадянином України;
- б) виконання вперше мало місце на території України;
- в) виконання записане на фонограму, що охороняється законом;
- г) виконання, не записане на фонограму, включено в передачі мовлення.

Виконавцями визнаються актори (театру, кіно тощо), співаки, музиканти, диригенти, танцюристи, а також інші особи, які виконують роль, співають, читають, декламують, грають на музичних інструментах чи у будь-який інший спосіб виконують твори літератури або мистецтва, включаючи твори фольклору. Тобто виконавцями визнаються також особи, які хоча і не є офіційно артистами, співаками тощо, але виконують їх функції. Виконавцями визнаються також особи, які здійснюють таку само творчу діяльність, у тому числі виконують циркові, естрадні, лялькові номери.

Охорона прав виробника фонограми або відеограми здійснюється, якщо:

- а) виробник фонограми або відеограми є громадянином України або юридичною особою, що має офіційне місцезнаходження на території України;
- б) фонограма або відеограма вперше опублікована на території України.

Виробниками фонограм можуть бути ті самі фізичні особи, а також юридичні особи, які вперше здійснили запис будь-якого виконання або інших звуків на фонограмі. Проте вони одержують захист своїх суміжних прав лише за умови, що їх постійне місцезнаходження - на території України. При

цьому не має значення, так би мовити, «громадянство» цієї юридичної особи. Воно може бути України або іноземної держави.

Фонограми - виключно звуковий запис будь-якого виконання чи інших звуків. Грамофонні платівки, диски, магнітофонні касети та інші носії записів визнаються примірниками фонограми.

До суб'єктів суміжних прав відносять також організації ефірного мовлення, тобто тільки юридичні особи. Це організації радіо- і телебачення, які використовують твори літератури і мистецтва у своїх програмах передач як в ефірі, так і по проводах. За організаціями мовлення визнаються суміжні права, якщо вони мають офіційне місцезнаходження на території України і здійснюють трансляцію за допомогою передавачів, розташованих на території України.

Суб'єктивні суміжні права. Усі суб'єкти суміжних прав мають використовувати свої суб'єктивні права в такий спосіб, щоб не порушити прав авторів, чий твори використовуються. Виконавці мають здійснювати свої суб'єктивні права за умови дотримання прав авторів, чий твори виконують. Виробники фонограм і організації мовлення зобов'язані дотримуватися прав авторів і виконавців. Організації мовлення - прав виробників фонограм, авторів і виконавців.

Існуюче законодавство не передбачає процедури закріплення виникнення і здійснення суміжних прав. Проте виробники фонограм і виконавці з метою інформування про належність їм суміжних прав, що виникли у процесі створення фонограми, можуть на всіх її примірниках або їх упаковках використовувати спецзнак охорони суміжних прав. Цей знак складається з трьох елементів:

- латинської літери Р, вписаної у коло ®;
- ім'я (найменування) особи, що має суміжні права;
- зазначення року першої публікації фонограми.

Майнові права виконавця діють протягом 50 років після першого

виконання.

Особисті немайнові права виконавця охороняються безстроково. Майнові права виконавця можуть переходити у спадщину. Не переходять у спадщину особисті немайнові права виконавця. Спадкоємці виконавця мають право захищати зазначені права.

Права виробника фонограми або відеограми діють протягом 50 років після першого опублікування фонограми або відеограми або протягом 50 років після її першого запису, якщо фонограма або відеограма не була опублікована протягом цього терміну.

Права організації ефірного мовлення діють протягом 50 років після здійснення такою організацією першої передачі в ефір або по кабелю.

Відлік терміну починається з 1 січня року, що настає за роком, у якому мав місце юридичний факт виникнення терміну.

Права власників суміжних прав. Права виконавця. Особисті немайнові права. Виконавцю належать такі особисті немайнові права:

- право на визнання виконавцем свого виконання;
- право на ім'я;
- право на захист репутації виконавця.

Право на визнання виконавцем свого виконання означає, що виконавець стосовно своїх усних, записаних на фонограми виконань має право вимагати визнання себе виконавцем.

Право на ім'я означає можливість виконавця вимагати, щоб при будь-якому використанні його творчої інтерпретації твору згадували його справжнє або вигадане ім'я (псевдонім), яке при цьому не можна спотворювати. Право на ім'я є невідчуженим і охороняється безстроково.

Суть права на захист репутації виконавця полягає в тому, що будь-які виправлення, зміни, доповнення, які дозволяє робити сучасна техніка, можна вносити тільки за згодою виконавця.

Особисті немайнові права належать виконавцю незалежно від його майнових прав і зберігаються за ним у випадку передачі виключних прав на використання виконання.

Майнові права. Виконавцю належать виключні права на використання його виконання відповідно до закону. Крім випадків, зазначених законом, будь-які фізичні або юридичні особи можуть використовувати виконання тільки за договором із правовласником. Майнові інтереси виконавця забезпечують шляхом закріплення за ним права на використання виконання в будь-якій формі, у тому числі права на одержання винагороди за кожний вид використання виконання.

До майнових прав виконавця належать:

- право на використання виконання;
- право на передачу незаписаного виконання;
- право на запис;
- право на розповсюдження;
- право на здачу в прокат;
- право на передачу запису виконання;
- право на обнародування запису виконання;
- право на ретрансляцію;
- інші права.

Права виробників фонограм або відеограм. Виробнику фонограми або відеограми належать такі виключні права на використання фонограми або відеограми:

- право розповсюджувати оригінал або екземпляри фонограми будь-яким способом, у тому числі шляхом продажу (право на розповсюдження);
- право здавати в прокат оригінал або екземпляри фонограми, у тому числі після їхнього розповсюдження, яке здійснювалося виробником фонограми або за його згодою (право на здачу в прокат);

- право імпортувати екземпляри фонограми з метою розповсюдження, включаючи екземпляри, виготовлені з дозволу власника виключних прав на фонограму (право на імпорт);
- право на передачу в ефір або по кабелю;
- право на обнародування;
- право переробляти або будь-яким іншим способом змінювати фонограму (право на переробку).

Права організацій ефірного мовлення. Організації ефірного мовлення належить виключне право на використання її передачі відповідно до закону.

Виключні права організації мовлення:

- право на ретрансляцію передачі;
- право на запис передачі;
- право на відтворення запису передачі;
- право на розповсюдження оригіналу або екземплярів запису передачі, у тому числі шляхом продажу;
- право на оприлюднення запису передачі;
- інші права.

2. Об'єкти і суб'єкти патентного права

Промислова власність, будучи складовою інтелектуальної власності, характеризується тим, що її об'єкти знаходять застосування у виробничій діяльності.

Поняття «промислова власність» було вперше вжито в тексті ст. 1 Паризької конвенції про охорону промислової власності у 1925р. Для об'єктів права промислової власності характерна наявність територіального принципу охорони, який полягає в тому, що виключне право на такий об'єкт дійсне тільки в межах держави, де його було одержано. Виключне право на об'єкти промислової власності підтверджує спеціальний охоронний документ, виданий компетентним органом (як правило, патентним відомством).

Глава 39 «Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок» ЦК не містить визначення поняття «винахід», а лише перелічує умови його патентоздатності. Згідно зі ст. 459 (1) «винахід вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він відповідно до закону є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання».

Відповідно до ст. 459 (2) ЦК об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології. Винахід має бути новим. Новизна винаходу визначається у світовому масштабі. Винахід є новим, якщо його сутність не відома з сучасного рівня техніки. Винахідницький рівень винаходу визначається шляхом порівняння здатності фахівця створити таке рішення зі здатністю винахідника.

Винахід – це винайдення, відшукання рішення, якого фахівець не знає.

Винаходом не визнається запозичення і використання чужого відомого рішення. Винаходом визнається пропозиція, яка може бути використана у будь-якій доцільній діяльності. Згідно із чинним законодавством України об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини) і процес (процес, прийом, спосіб, застосування продукту чи процесу).

До *пристроїв* належать машини механізми, прилади, конструкції, вироби тощо, що характеризують наявність конструктивного елемента (елементів) і зв'язку між елементами, їхнім взаємним розташуванням і формою виконання, а також параметрами (та іншими характеристиками) елемента (елементів) і матеріалом, з якого він (вони) виконаний(ні).

До *речовин* як об'єктів винаходу належать:

- індивідуальні хімічні сполуки, до яких також умовно віднесені високомолекулярні сполуки та об'єкти генетичної інженерії (плазмід, вектори, рекомбінантні молекули нуклеїнових кислот);
- композиції (сполуки, суміші, розчини, сплави тощо);
- продукти ядерного перетворення.

До *штамів мікроорганізмів, культур клітин (рослин і тварин)* як об'єктів винаходу належать: індивідуальні штами мікроорганізмів, культивованих клітин рослин і тварин; консорціуми мікроорганізмів.

До *індивідуальних штамів* належать: штами традиційних мікроорганізмів (мікоплазми, рикетсії, ціанобактерії, архебактерії, бактерії, актиноміцети, мікроскопічні гриби, дріжджі); штами організмів, які підпадають під визначення «мікроорганізми» (найпростіші, мікроскопічні водорості, мікроскопічні лишайники, мікроскопічні безхребетні тварини); штами гібридних мікроорганізмів; штами рекомбінантні, які несуть рекомбінантні ДНК (РНК); неклітинні структури (віруси, фаги); соматичні клітини рослин, які культивують; культивовані соматичні структури макроскопічних грибів; соматичні клітини безхребетних та хребетних тварин, які культивують; гібридні соматичні клітини рослин або тварин, які культивують; гібриди; рекомбінантні соматичні культивовані клітини рослин або тварин, що несуть рекомбінантні ДНК (РНК).

До консорціумів мікроорганізмів належать:

- змішані штами мікроорганізмів;
- асоціації мікроорганізмів.

До способів як об'єктів винаходу відносять процеси виконання дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріального об'єкта. Спосіб – це сукупність прийомів, виконуваних у певній послідовності або з дотриманням певних правил. Способи як процеси виконання дій над матеріальними об'єктами, як правило, поділяють на:

- способи, спрямовані на виготовлення продуктів (виробів, речовин тощо);
- способи, спрямовані на зміну стану предметів матеріального світу без одержання конкретних продуктів (транспортування, обробка, регулювання тощо);
- способи, у результаті яких визначають стан предметів матеріального світу (контроль, вимір, діагностика тощо).

Згідно із Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не є придатними для набуття права такі об'єкти технології:

- сорти рослин і породи тварин;
- біологічні у своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що їх не відносять до небіологічних та мікробіологічних процесів;
- компонування інтегральних мікросхем;
- результати художнього конструювання.

До умов охороноздатності винаходу відносять:

1. *Новизна* - один із критеріїв (умов) охороноздатності винаходу. Суть його полягає в тому, що до дати подання заявки на видачу патенту або, якщо заявлено пріоритет, до дати встановлення пріоритету суть винаходу не має бути розкрита для невизначеного кола осіб в обсязі, що дає можливість здійснити його.

Винахід є новим, якщо він не є частиною рівня техніки. *Рівень техніки* - це сукупність відомих рішень, що знайшли відображення в об'єктах техніки, конструкторській і технологічній документації та інших джерелах інформації, яка прийнята за базу порівняння при визначенні умови патентоздатності винаходу.

Відповідно до ст. 7 (6) Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» на визнання винаходу придатним для набуття права на нього не впливає розкриття інформації про нього винахідником або особою, яка прямо чи непрямо одержала від винахідника таку інформацію протягом 12 місяців до дати встановлення пріоритету заявки, а за відсутності цієї дати - до дати подання заявки до Установи. При цьому обов'язок доведення обставин розкриття інформації покладають на особу, заінтересовану в застосуванні цієї частини норми.

2. *Винахідницький рівень*. Відповідно до ст. 7 (7) Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» винахід має винахідницький рівень, якщо він є очевидним для фахівця, тобто не впливає явно з рівня техніки. При оцінці винахідницького рівня зміст заявок до уваги не беруть.

Поняття «винахідницький рівень» означає, що рішення, яке становить суть заявленого винаходу, має бути не тільки новим, тобто таким, що відрізняється від інших рішень, які характеризують сучасний рівень техніки. Цей винахід має також бути творчим втіленням ідеї та становити собою перехід на новий технологічний рівень. Має існувати помітна дистанція між сучасним рівнем техніки і заявленим винаходом. До того ж необхідно, щоб прогрес був значним і за суттю, тобто щоб він стосувався нових суттєвих елементів.

Щодо винаходу здійснюють перевірку винахідницького рівня, яка включає:

- визначення найбільш близького аналогу;
- виявлення ознак, за якими заявлений винахід відрізняється від найбільш близького аналогу;
- виявлення з рівня техніки рішень, що мають ознаки, які збігаються із розрізнявальними ознаками зазначеного винаходу.

Заявки на видачу патенту на винахід не відповідають критерію винахідницького рівня, якщо передбачено такі перетворення:

- доповнення відомого засобу певною відомою частиною (частинами), приєднуваною до нього за відомими правилами, для досягнення технічного результату, щодо якого встановлено вплив саме таких доповнень;
- вилучення певної частини засобу (елемента, дії) з одночасним вилученням зумовленої наявністю функції та досягненням при цьому звичайного для такого вилучення результату (спрощення, зменшення маси, габаритів, матеріалоємності тощо);
- збільшення кількості однотипних елементів, дій для посилення технічного результату, зумовленого наявністю в середовищі саме таких елементів, дій тощо.

Критерію винахідницького рівня відповідають:

- спосіб одержання нового індивідуального поєднання з установленою структурою, що базується на новій для даного класу або групи поєднань

реакції;

- композиція, що складається принаймні з двох відомих інгредієнтів і забезпечує синергетичний ефект тощо.

3. Придатність для промислового використання.

Відповідно до ст. 7 (8) Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» винахід визнають придатним для промислового використання, якщо його можна використати у промисловості або в іншій сфері діяльності.

Корисна модель Глава 39 «Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок» ЦК не містить визначення поняття «корисна модель», а лише перераховує умови її патентоздатності. Згідно зі ст. 460 (1) «*корисна модель* вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо вона відповідно до закону є новою і придатною для промислового використання».

Корисною моделлю є результат творчої діяльності людини в галузі технології, пов'язаний із конструктивним використанням пристрою. Як корисні моделі охороняють нові і промислово застосовні рішення. Промислова придатність корисної моделі має бути такою самою, як і промислова придатність винаходу.

Корисні моделі відрізняють від *винаходів* передусім два аспекти:

- корисна модель не повинна мати винахідницький рівень;
- максимальний рівень охорони, передбачений законодавством, менший за строк охорони винаходів.

Відрізняються корисні моделі і від промислових зразків. *Корисна модель* – це внутрішнє розташування елементів, з яких складається сам пристрій, та зв'язок між ними. *Промисловий зразок* є зовнішньою формою промислового виробу (пристрою).

Згідно зі ст. 7 (9) Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» *об'єктом корисної моделі*, придатним для набуття права на нього, може бути:

- продукт (пристрій, речовина, біологічний матеріал тощо);
- процес (процес, прийом, спосіб, застосування продукту чи процесу).

Об'єктом корисної моделі, придатним для набуття права на нього, *не можуть бути*:

- лікарські засоби, засоби захисту тварин та харчових продуктів;
- способи одержання лікарських засобів, засобів захисту тварин та харчових продуктів;
- способи терапевтичного, хірургічного лікування людини та тварини.

Корисна модель є *новою*, якщо сукупність її суттєвих ознак невідома виходячи з рівня техніки. До *суттєвих* відносять всі ознаки корисної моделі, які впливають на досягнутий результат, тобто перебувають у причинно-наслідковому зв'язку із зазначеним результатом. Якщо сукупність суттєвих ознак, достатніх для досягнення забезпечуваного корисною моделлю результату, не є загальновідомою, корисну модель визнають новою.

Корисна модель є придатною для промислового використання, якщо вона може бути практично використана у промисловості, сільському господарстві, охороні здоров'я та інших галузях діяльності. Придатність для промислового використання передбачає можливість неодноразового використання корисної моделі.

Промисловий зразок. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» визнає промисловий зразок результатом творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання.

Промисловий зразок – це нове конструктивне рішення виробу, що визначає його зовнішній вигляд, придатне для відтворення промисловим способом. Промислові зразки бувають об'ємними, площинними або комбінованими.

Об'ємні промислові зразки - це певна композиція, в основу якої покладено об'ємну просторову структуру (наприклад, зовнішній вигляд меблів, певних механізмів).

Площинні промислові зразки - це композиції, в основу яких покладено лінійно-графічне співвідношення елементів, що не може бути сприйняте візуально як об'ємне (наприклад, зовнішній вигляд килима, тканини).

Комбіновані промислові зразки характеризуються загальними ознаками, притаманними об'ємним і площинним зразкам (наприклад, будівельна оздоблювальна плитка).

Відповідно до ст. 461 (1) ЦК «промисловий зразок вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він відповідно до закону є новим». Промисловий зразок визнається новим, коли сукупність його суттєвих ознак не стала загальновідомою у світі до дати подання заявки до установи або якщо заявлено пріоритет до дати її пріоритету.

Відповідно до ст. 461 (2) ЦК об'єктом промислового зразка можуть бути: форма, малюнок, розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового зразка.

Під промисловим зразком розуміють як сам виріб, так і будь-яку його частину, якщо таку виробляють і продають окремо. Правову охорону не можуть отримувати об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм), промислові, гідротехнічні та інші стаціонарні споруди, друкована продукція як така, об'єкти нестійкої форми з рідких газоподібних, сипких або подібних їм речовин.

Промислові зразки за об'єктним складом поділяються на:

- *однооб'ємні*. (площини: двовимірні (наприклад, малюнок килима) та об'ємні тривимірні промислові зразки, які є частиною виробу, призначеною для використання у складі інших виробів, яка має завершену композицію (наприклад, фара автомобіля).

- *багатооб'ємні* (сукупність предметів одного призначення, які складають єдине ціле (наприклад, набір інструментів), вважається багатооб'ємним промисловим зразком).

Оскільки промисловий зразок призначений задовольняти естетичні потреби, він наближається до творів декоративно-прикладного мистецтва, правову охорону яких здійснюють згідно з нормами авторського права. Різниця полягає в тому, що для оцінки переваги промислового зразка беруть до уваги його естетичні параметри, що отримали технічне застосування, а не художні переваги його як твору мистецтва.

Промисловий зразок не має описувати і визначати природу, функцію і спосіб чого-небудь (інакше він належав би до винаходів). У деяких випадках один і той самий об'єкт можна охороняти і як промисловий зразок, і як торговельну марку, наприклад, зовнішній вигляд пляшки кока-коли.

Промисловий зразок визнають новим, якщо відомості про сукупність його суттєвих ознак, що визначають естетичні і (або) ергономічні особливості виробу, стали загальнодоступними у світі до дати встановлення пріоритету промислового зразка.

Під суттєвими ознаками, що визначають естетичні й (або) ергономічні особливості виробу, розуміють ознаки, властиві художньо-конструкторському рішенню, кожна з яких необхідна, а всі разом достатні для створення зорового образу виробу. Правову охорону надають лише тим промисловим зразкам, які мають абсолютну світову новизну. Пріоритет на промисловий зразок може бути встановлений за датою подання заявки в державі-учасниці Паризької конвенції, якщо заявка на промисловий зразок надійшла до установи протягом 6 місяців від зазначеної дати (конвенційний пріоритет).

Автори винаходів, корисних моделей, промислових зразків. Автор технічного та художньо-конструкторського рішення є однією із центральних фігур патентного права. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» людину, внаслідок інтелектуальної, творчої діяльності якої створено винахід (корисну модель), називають *винахідником*.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» людина, творчою працею якої створено промисловий зразок, є автором.

Для визнання особи автором не має значення ні її вік, ні стан її дієздатності. Неповнолітні віком від 14 до 18 років не тільки набувають, а й самостійно здійснюють належні їм права, що випливають з факту створення розробки. За осіб, які не досягли 14 років, а також осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними, всі необхідні дії щодо належних їм прав здійснюють їхні законні представники (батьки або опікуни). Громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства рівні у своїх правах та обов'язках, визначених патентним законодавством. Якщо у створенні об'єкта патентного права брали участь кілька фізичних осіб, всі вони вважаються його авторами.

Підставою для виникнення *співавторства* є спільна творча праця кількох осіб, втілена у вирішенні задачі. Співавторство може виникати протягом усього творчого шляху, мати найрізноманітніші форми - необхідно лише, щоб кожний зі співавторів зробив свій творчий внесок у спільну роботу. Співавторами не визнають осіб, які надали автору тільки технічну, організаційну або матеріальну допомогу, а також осіб, які здійснювали лише загальне керівництво розроблюваними темами, але не брали творчої участі у створенні винаходу, корисної моделі, промислового зразка. Порядок користування правами, належними співавторам, визначає угода між ними.

Патентовласником є особа, яка володіє патентом на винахід, корисну модель або промисловий зразок і виключними правами, що випливають з патенту, на використання зазначених об'єктів. Патентовласником може бути автор розробки, його спадкоємець або інший правонаступник.

Первісно правом на одержання патенту на своє ім'я володіє автор розробки, якщо тільки закон не встановив іншого. Це право базується на самому факті створення патентоздатного рішення і є одним з основоположних прав автора.

Відповідно до законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (ст. 9) та «Про охорону прав на промислові зразки» (ст. 8) право на одержання патенту на винахід, корисну модель, промисловий зразок, які створено у зв'язку з виконанням трудового договору, належить винахіднику або автору промислового зразка та роботодавцю розробки, якщо іншого не встановлено договором.

Винахід, корисну модель, промисловий зразок вважають створеними у зв'язку з виконанням трудового договору, якщо їх створено у зв'язку з виконанням трудових обов'язків чи доручення роботодавця та (або) з використанням договору, виробничих знань, секретів виробництва, знарядь чи коштів роботодавця. Обов'язковою умовою договору про передання права на одержання патенту від винахідника або автора промислового зразка до роботодавця є надання винахіднику або автору промислового зразка справедливої винагороди відповідно до економічної цінності та іншої вигоди роботодавця.

Патентовласником об'єкта патентного права можуть одночасно виступати кілька осіб. Така ситуація може виникнути при створенні об'єкта кількома співавторами. Вони можуть передати свої права на одержання патенту одному або кільком співавторам чи одержати патент на ім'я всіх співавторів. Придбати право на одержання патенту або купити вже виданий патент може не тільки одна, а й кілька осіб. Співвласниками патенту можуть бути і кілька спадкоємців.

Взаємовідносини із приводу використання об'єкта патентного права, патент на який належить кільком особам, визначає угода між ними. За відсутності такої угоди кожний із них може використовувати охоронюваний об'єкт на свій розсуд, але не має права оформляти на нього ліцензію або відчужувати патент іншій особі без згоди решти власників.

Іноземні патентовласники, які є громадянами держав-учасниць Паризької конвенції або мають на території однієї з цих держав постійне

місцезнаходження, користуються в Україні таким самим обсягом прав, що й українські патентовласники.

Спадкоємці. У разі смерті автора розробки або власника патенту суб'єктами патентного права стають їхні спадкоємці. До спадкоємців переходять лише майнові права. Вони передбачають право на подання заявки, видачу патенту й одержання винагороди або компенсації, якщо патент має право одержати роботодавець померлого автора. При спадкуванні патентних прав до спадкоємців переходять права патентовласника в повному обсязі. Проте період їхньої дії обмежений строком дії патенту, що залишився.

Будучи повноправним патентовласником, спадкоємець може перевідчужувати патент будь-якій зацікавленій особі. Якщо спадкоємців кілька, вони реалізують винахідницькі та патентні права, що перейшли до них, за взаємною угодою. Вони можуть робити це спільно, наділити відповідними правомочностями одного зі спадкоємців, передати майнові права третій особі тощо.

Спори між спадкоємцями з цього приводу розглядають у судовому порядку. При переході у спадщину патенту спадкоємці зобов'язані одержати в нотаріуса спеціальне свідоцтво про право спадкування патенту, у якому зазначено, хто яку частину спадкує відповідно до патентного права. Якщо в заповіті не визначено точно частки спадкоємців і між ними виникає спір щодо патентних прав, його розглядає суд за позовом будь-кого зі спадкоємців.

3. Поняття та ознаки наукового відкриття .

Наукові відкриття виникають у сфері природничих наук у результаті пізнання матеріального світу. Вони лише розширюють і поглиблюють пізнання матеріального світу, призводять до нового знання про об'єктивну дійсність, у зв'язку з цим особливість наукового відкриття у порівнянні з іншими об'єктами інтелектуальної власності полягає у тому, що:

- закономірності, властивості та явища матеріального світу об'єктивно існують незалежно від наявності чи відсутності знання про них, а об'єктом наукового відкриття стають з моменту виявлення і формулювання їх певною особою

- відкриття як об'єкт пізнання є цінним саме по собі, незалежно від можливостей його безпосереднього використання.

Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання (ст. 457 ЦК України).

Об'єктами наукових відкриттів можуть бути:

- закономірність матеріального світу - це невідомий раніше, але об'єктивно існуючий зв'язок між явищами або властивостями матеріального світу, встановлення якого вносить докорінні зміни у рівень його пізнання, істотний і стійкий зв'язок між явищами або властивостями матеріального світу;

- властивість матеріального світу – це невідома раніше, але об'єктивно існуюча якісна визначеність об'єкта матеріального світу, встановлення якої вносить докорінні зміни у рівень його пізнання (наприклад, властивість спонтанного поділу ядер урану);

- явище матеріального світу – це невідома раніше, але об'єктивно існуюча форма прояву сутності об'єкта матеріального світу, встановлення якої вносить докорінні зміни у рівень його пізнання (наприклад, явища посилення електромагнітних хвиль).

До наукового відкриття висувається вимога світової новизни та фундаментальності (внесення докорінних змін у рівень пізнання). Наукове відкриття визнається невідомим раніше, якщо до дати пріоритету сутність наукового відкриття не була опублікована в Україні або за кордоном, або не була доведена іншим офіційним шляхом до відома невизначеного кола осіб.

Пріоритет наукового відкриття встановлюється за датою, коли наукове відкриття було вперше сформульовано, або за датою опублікування

наукового відкриття, а при неможливості підтвердження вказаних дат – за датою подання заявки на наукове відкриття.

Автору наукового відкриття належать такі особисті немайнові права:

- 1) право на визнання автором наукового відкриття;
- 2) право на пріоритет наукового відкриття;
- 3) право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву.

Автор наукового відкриття має право на матеріальну винагороду за наукове відкриття, інші права та пільги, встановлені законодавством України. Оскільки ж закономірності, властивості та явища матеріального світу об'єктивно існують незалежно від наявності чи відсутності знання про них, то наукові відкриття є надбанням людства, а тому вони не можуть бути об'єктом виключного права певних осіб, у зв'язку з чим будь-яка особа може безоплатно використовувати його на свій розсуд.

Право на наукове відкриття засвідчується дипломом, який видається на ім'я автора наукового відкриття і засвідчує визнання встановлених закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу науковим відкриттям, пріоритет наукового відкриття та авторство на наукове відкриття.

4. Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми.

На відміну від Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 05.10.1997 р. ЦК України серед об'єктів інтелектуальної власності передбачає не топографію інтегральних мікросхем, а компонування інтегральних мікросхем. Держдепартамент веде Державний реєстр топографій інтегральних мікросхем і видає свідоцтва про державну реєстрацію топографій інтегральних мікросхем.

Компонування інтегральної мікросхеми – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Інтегральна мікросхема – мікроелектронний виріб кінцевої або проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і з'єднання якого неподільно сформовані в об'ємі і / або на поверхні матеріалу, що становить основу такого виробу, незалежно від способу його виготовлення.

Будь-який електронний пристрій включає до себе набір мікросхем, що забезпечують обробку інформації. Саме наявність інтегральних мікросхем дозволяє значно зменшувати розмір електронних виробів і підвищувати їх надійність. З метою захисту інтересів розробників інтегральних мікросхем компонування останніх віднесли до об'єктів інтелектуальної власності. Однак поки що можна констатувати невелику активність заявників.

Компонування інтегральної мікросхеми вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо воно є оригінальним. Компонування інтегральної мікросхеми визнається оригінальним, якщо воно не створене шляхом прямого відтворення (копіювання) іншого компонування інтегральної мікросхеми, має відмінності, що надають йому нові властивості, та не було відомим у галузі мікроелектроніки до дати подання заявки до Держдепартаменту інтелектуальної власності або до дати його першого використання. Однак існує пільга по новизні: на визнання компонування оригінальним не впливає розкриття інформації про нього автором, або особою, яка одержала від автора прямо чи опосередковано таку інформацію, якщо строк від дати розкриття інформації до дати подання до заявки на реєстрацію цього компонування не перевищує двох років. При цьому обов'язок доведення обставин розкриття інформації, достовірності дати розкриття інформації та першого використання компонування інтегральної мікросхеми покладається на заінтересовану особу.

Для визнання компонування інтегральної мікросхеми об'єктом інтелектуальної власності потрібно подати заявку до Держдепартаменту інтелектуальної власності.

Потрібно враховувати, що існує презумпція оригінальності компонування інтегральної мікросхеми доти, доки не доведено протилежне. Пояснюється це тим, що реєстрація компонування інтегральної мікросхеми здійснюється під відповідальність заявника за її охороноздатність без проведення перевірки на наявність оригінальності. Фактично це означає, що свідоцтво на компонування видається на будь-яке компонування за умови належного оформлення необхідних документів та сплати збору.

Заявка на реєстрацію компонування інтегральної мікросхеми повинна стосуватися тільки одного об'єкта, заповнюється українською мовою і складається з заяви про реєстрацію компонування інтегральної мікросхеми та матеріалів, що ідентифікують інтегральну мікросхему. Так, якщо до дати подання заявки компонування не використовувалося, то в одному примірнику надаються матеріали, що дають вичерпну інформацію щодо об'єкта. Якщо ж компонування уже використовувалося, то разом із заявкою подаються зразки інтегральної мікросхеми, що включають до себе дане компонування, у такому вигляді, в якому його введено в оборот, а заява має містити також відомості про дату, коли об'єкт уперше було використано, а матеріали - його основні технічні характеристики.

Реєстрація заявленого компонування інтегральної мікросхеми здійснюється шляхом внесення до Державного реєстру України топографій інтегральних мікросхем таких відомостей: 1) номер реєстрації, який є номером свідоцтва; 2) дата реєстрації; 3) номер заявки; 4) дата подання заявки; 5) дата першого використання топографії ІМС; 6) дата, з якої набирають чинності права, що засвідчуються свідоцтвом; 7) дата публікації відомостей про реєстрацію топографії ІМС та номер бюлетеня; 8) ім'я фізичної особи - заявника (заявників) або повне найменування юридичної особи - заявника (заявників); 9) ім'я автора (авторів); 10) ім'я фізичної особи - власника (власників) або повне найменування юридичної особи - власника (власників) свідоцтва, його адреса та двобуквенний код держави відповідно до стандарту ВОІВ 8Т.3; 11) назва топографії ІМС; 12) реферат; 13) ім'я та

реєстраційний номер представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) або ім'я (повне найменування) іншої довіреної особи; 14) місце проживання та ім'я фізичної особи або місцезнаходження та повне найменування юридичної особи, якій надсилається свідоцтво, адреса для листування.

Якщо Держдепартамент приймає рішення про реєстрацію заявленого компонування інтегральної мікросхеми, то одночасно з реєстрацією заявленого компонування він здійснює публікацію відомостей про це в офіційному бюлетені «Промислова власність». У місячний строк після реєстрації об'єкта інтелектуальної власності Держдепартамент видає заявнику свідоцтво про державну реєстрацію топографії інтегральної мікросхеми. Якщо заявка подана кількома заявниками, їм видається одне свідоцтво. Свідоцтво є охоронним документом, який засвідчує права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми є автор та інші особи, які набули прав на об'єкт за договором чи законом, зокрема роботодавець, правонаступник тощо.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми належать автору, є не відчужуваними, охороняються безстроково і включають до себе: право авторства і право на ім'я. Майновими правами інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми є:

1) право на використання компонування інтегральної мікросхеми на свій розсуд, якщо таке використання не порушує прав інших правоволодільців;

2) виключне право дозволяти використання компонування інтегральної мікросхеми;

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню компонування інтегральної мікросхеми, в тому числі забороняти таке використання;

4) право передавати на підставі договору виключні майнові права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми будь-якій особі, яка стає правонаступником.

Використанням компонування інтегральної мікросхеми визнається:

- 1) копіювання компонування інтегральної мікросхеми;
- 2) виготовлення інтегральної мікросхеми із застосуванням даної топографії;
- 3) виготовлення будь-яких виробів, що містять такі інтегральні мікросхеми;
- 4) увезення таких інтегральних мікросхем та виробів, що їх містять, на митну територію України;
- 5) пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж та інше уведення у цивільний оборот або зберігання у зазначених цілях інтегральних мікросхем, виготовлених із застосуванням компонування інтегральної мікросхеми, та будь-яких виробів, що містять такі інтегральні мікросхеми.

Інтегральна мікросхема визнається виготовленою із застосуванням зареєстрованого компонування, якщо при цьому використано всі елементи, які визначають компонування інтегральної мікросхеми оригінальною.

Обсяг правової охорони компонування інтегральної мікросхеми визначається зображенням цього компонування на матеріальному носіїві. Порушенням прав на компонування інтегральної мікросхеми є посягання на будь-які права, передбачені законом. Дії, які не визнаються порушенням прав на зареєстроване компонування інтегральної мікросхеми, аналогічні тим, які передбачені стосовно винаходів і корисних моделей. До них, зокрема, відносять використання компонування інтегральної мікросхеми без комерційної мети; з науковою метою або в порядку експерименту; за надзвичайних обставин; а також попереднім користувачем тощо.

Обов'язки правоволодільця компонування інтегральної мікросхеми: щорічно своєчасно сплачувати збір за підтримання чинності свідоцтва та

добросовісно користуватися виключним правом, що надається реєстрацією. У випадку невикористання компонування інтегральної мікросхеми будь-яка особа, яка має бажання і виявляє готовність використовувати компонування, у разі відмови правоволодільця від укладення ліцензійного договору може звернутися до суду із заявою про надання їй дозволу на використання цього компонування інтегральної мікросхеми.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми спливає через десять років, що відраховуються від дати подання заявки на компонування інтегральної мікросхеми в установленому законом порядку.

Дострокове припинення чинності майнових прав на компонування інтегральної мікросхеми можливе:

- 1) при несплаті збору за підтримання чинності свідоцтва та
- 2) у випадку відмови від компонування інтегральної мікросхеми шляхом подання заяви про це до Держдепартаменту інтелектуальної власності.

Однак такі дії не повинні суперечити умовам уже укладених договорів. Якщо ж у зв'язку з достроковим припиненням чинності майнових прав на компонування інтегральної мікросхеми завдано збитків особі, якій було надано дозвіл на його використання, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл, якщо інше не встановлено договором чи законом.

Реєстрація компонування інтегральної мікросхеми може бути визнана у судовому порядку недійсною у разі:

- а) невідповідності компонування інтегральної мікросхеми умовам охороноздатності;
- б) порушення порядку реєстрації компонування інтегральної мікросхеми в іноземних державах: неподання заявки до Держдепартаменту інтелектуальної власності і неповідомлення про наміри отримати охорону за межами України;

в) реєстрації компонування інтегральної мікросхеми внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб.

У разі припинення чинності виключних майнових прав на компонування інтегральної мікросхеми воно переходить у суспільне надбання і може вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом. Однак чинність достроково припинених виключних майнових прав на компонування інтегральної мікросхеми може бути відновлено у порядку, встановленому законом, за заявою особи, якій ці права належали у момент їх припинення.

Інформація про визнання реєстрації компонування інтегральної мікросхеми недійсною публікується в офіційному бюлетені «Промислова власність». Реєстрація компонування інтегральної мікросхеми, визнана недійсною, вважається такою, що не набрала чинності від дати реєстрації.

5. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.

Раціоналізаторською пропозицією є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності (ч. 1 ст. 481 ЦК). На відміну від попереднього законодавства, яке до раціоналізаторських пропозицій відносило лише пропозиції технічного характеру, ЦК розширив сферу застосування раціоналізаторських пропозицій, віднісши до них також організаційні рішення.

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт (наприклад, конструктивні рішення виробів, застосування техніки чи складу матеріалів) або процес (наприклад, технологічний). При цьому недостатньо лише постановки проблеми, раціоналізаторська пропозиція повинна містити конкретне вирішення завдання і вказівки на те, що і як необхідно зробити, щоб досягти бажаного результату.

За своєю суттю раціоналізаторські пропозиції близькі до винаходів і корисних моделей. Однак на відміну від винаходів і корисних моделей, до

яких висувається вимога світової новизни, для раціоналізаторських пропозицій достатньо місцевої новизни, тобто невідомості у межах юридичної особи, якій вони подаються.

У той же час для набуття прав на винаходи та корисні моделі повинні бути промислово придатні, а для раціоналізаторських пропозицій цього недостатньо, оскільки вони мають бути корисними, тобто дозволяти одержати економічний, технічний або інший позитивний ефект (наприклад, підвищення продуктивності виробництва чи якості продукції, поліпшення умов та безпеки праці, зниження негативного впливу на навколишнє середовище, економія ресурсів тощо).

Зроблена особою пропозиція стає об'єктом інтелектуальної власності лише у випадку офіційної кваліфікації її як раціоналізаторської юридичною особою, якій вона подана. У зв'язку з цим, щоб мати перспективу бути визнаною раціоналізаторською пропозиція повинна бути новою, корисною та стосуватися будь-якої сфери діяльності юридичної особи, якій вона подається. Лише при відповідності цим трьом обов'язковим вимогам є сенс використовувати раціоналізаторську пропозицію. До того ж, подаючи заяву про визнання пропозиції раціоналізаторською, автор автоматично погоджується, що у випадку кваліфікації її як об'єкта інтелектуальної власності юридична особа набуде права на її використання за певну винагороду.

Юридична особа, яка прийняла до розгляду заяву на раціоналізаторську пропозицію, повинна її зареєструвати і протягом місяця з дати реєстрації прийняти щодо неї рішення. За результатами розгляду заяви може бути прийнято одне з таких рішень:

- 1) визнати пропозицію раціоналізаторською і прийняти до використання;
- 2) провести дослідну перевірку пропозиції;
- 3) пропозицію відхилити (належним чином обґрунтувавши причину).

Якщо буде прийнято рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською, то автору (співавторам) має бути видано свідоцтво (свідоцтва) на раціоналізаторську пропозицію. Цей документ підтверджує визнання пропозиції раціоналізаторською, дату її подання, авторство і являє собою лист з відомостями про раціоналізаторську пропозицію.

Свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію містить: 1) назву юридичної особи, що видає свідоцтво; 2) назву раціоналізаторської пропозиції; 3) прізвище автора (чи співавторів); 3) дату подання пропозиції; 4) дату визнання пропозиції раціоналізаторською; 5) номер, за яким вона зареєстрована у журналі реєстрації раціоналізаторських пропозицій; 6) підпис керівника юридичної особи із зазначенням його прізвища та ініціалів, що скріплюється печаткою. У разі, коли свідоцтво загублене, на прохання автора (співавторів) юридична особа видає дублікат.

Обсяг правової охорони раціоналізаторської пропозиції визначається її описом, а також кресленнями, якщо вони подані.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є її автор (раціоналізатор) та юридична особа, якій ця пропозиція подана. Безумовно, автором є фізична особа, творчою працею якої її створено, причому незалежно від того, де вона працює.

Автор раціоналізаторської пропозиції має такі особисті немайнові права: право авторства, право на ім'я, право на найменування раціоналізаторської пропозиції, право на пріоритет.

Що стосується майнових прав, то вони зводяться до права на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана. Зокрема, винагорода автору виплачується за домовленістю сторін з врахуванням обсягу використання раціоналізаторської пропозиції. Юридична особа, яка визнала пропозицію раціоналізаторською, має право на використання цієї пропозиції у будь-якому обсязі (ч. 2 ст. 484 ЦК).

6. Право інтелектуальної власності на селекційні досягнення.

Селекційними досягненнями є результати діяльності у вигляді сортів та гібридів рослин і порід тварин із заданими ознаками. Правовому регулюванню селекційних досягнень присвячено гл. 42 ЦК, Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» та «Про племінну справу у тваринництві».

Селекційним досягненням у рослинництві є новий сорт рослин. Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) у рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або гії умови виникнення правової охорони: може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів; може бути відрізнена від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї з цих ознак; може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення у незмінному вигляді цілих рослин сорту.

Різновидами сорту, на які можуть набуватися права, є клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція. Критеріями придатності сорту для набуття прав інтелектуальної власності на нього є новизна, відмінність, однорідність та стабільність сорту.

Сорт вважається новим, якщо до дати, на яку заявка вважається поданою, селекціонер чи інша особа за його дозволом не продавали чи будь-яким іншим способом не передавали матеріал сорту для комерційного використання: на території України - за рік до цієї дати, а на території іншої держави - щодо деревних та чагарникових культур і винограду за шість років і щодо рослин інших видів за чотири роки до цієї дати.

Сорт відповідає умові відмінності, якщо за проявом його ознак він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, загальновідомого до дати, на яку заявка вважається поданою. Сорт, що протиставляється заявленому, вважається загальновідомим, якщо:

- a) він поширений на певній території у будь-якій державі;

б) відомості про прояви його ознак стали загальнодоступними у світі, зокрема шляхом їх опису у будь-якій публікації;

в) він представлений зразком у загальнодоступній колекції;

г) йому надана правова охорона і Уабо він внесений до офіційного реєстру сортів у будь-якій державі, при цьому він вважається загальновідомим від дати подання заявки на надання права чи внесення до реєстру.

Враховуючи різнобарв'я селекційних досягнень у рослинництві, вирішення питання відповідності сорту критеріям відмінності, однорідності та стабільності, а також експертизу на придатність на поширення сорту здійснюють лише стосовно чітко визначеного переліку родів і видів рослин. У зв'язку з цим патент, свідоцтво про державну реєстрацію, свідоцтво про авторство на сорти рослин стосовно включених до переліку родів і видів видається з проведенням експертизи на відповідність чи придатність сорту, а стосовно усіх інших сортів без проведення такої експертизи під відповідальність заявників за відповідність сорту визначеним законодавством критеріям.

Сорт вважається однорідним, якщо з урахуванням особливостей його розмноження всі рослини цього сорту залишаються достатньо схожими (однорідними) за своїми основними ознаками, зазначеними в описі сорту.

Сорт вважається стабільним, якщо його основні ознаки, вказані в описі сорту, залишаються незмінними після неодноразового розмноження чи, у разі особливого циклу розмноження, у кінці кожного такого циклу.

Державна реєстрація сорту здійснюється, якщо сорт відмінний, однорідний та стабільний, йому присвоєна назва і він придатний для поширення в Україні.

Назва присвоюється сорту рослин для того, щоб набути прав на сорт та здійснити його державну реєстрацію. Назва сорту повинна його однозначно ідентифікувати і відрізнятися від будь-якої іншої назви існуючого сорту та включати до себе його родові чи видові позначення і власну назву.

Сорт вважається придатним для поширення в Україні, якщо він відмінний, однорідний та стабільний, може бути використаний для задоволення потреб суспільства і не заборонений для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, нанесення шкоди тваринному і рослинному світу, збереженню довкілля.

Права на сорт набуваються в Україні шляхом подання до Установи заявки, експертизи заявки та державної реєстрації прав. Набування прав на сорт в іноземних державах здійснюється незалежно від набування їх в Україні. Тимчасова правова охорона надається сорту після того, як особа подала заявку на сорт рослин і відомості про сорт були внесені до Державного реєстру заявок на сорти рослин. Вона полягає в тому, що заявник після отримання патенту має право на одержання компенсації за завдані йому після публікації відомостей про заявку збитки від особи, яку заявник повідомив про те, що відомості про заявку внесено до Державного реєстру заявок на сорти рослин.

Державна реєстрація майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин здійснюється на підставі рішення про державну реєстрацію прав на сорт шляхом внесення відомостей до Державного реєстру прав інтелектуальної власності на сорти рослин.

На сорт рослин можуть набуватися такі права: особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин; майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин; майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин набуває особа, яка його створила, від дати державної реєстрації прав на сорт. Саме автору сорту належить право авторства, у зв'язку з чим він має право:

- а) перешкоджати іншим особам привласнювати та спотворювати його авторство;
- б) вимагати не розголошувати його ім'я як автора сорту і не зазначати його у публікаціях;

в) вимагати зазначення свого імені під час використання сорту, якщо це практично можливо.

Майновими правами інтелектуальної власності на сорт рослин, засвідченими патентом, є право на використання сорту та виключне право на дозвіл чи заборону використання сорту іншими особами. Виключне право на дозвіл чи заборону використання сорту полягає в тому, що ніхто без дозволу володільця патенту не може здійснювати щодо посадкового матеріалу сорту такі дії: а) виробництво або відтворення (з метою розмноження); б) доведення до кондиції з метою розмноження; в) пропонування до продажу; г) продаж або інший комерційний обіг; д) вивезення за межі митної території України; е) увезення на митну територію України; є) зберігання для будь-якої із указаних вище цілей.

Зазначене виключне право на дозвіл чи заборону використання сорту застосовуються і щодо сорту: а) який є похідним в основному від сорту патентовласника (суттєво успадковує ознаки сорту), за у мови, що сорт патентовласника не є похідним в основному від іншого сорту; б) який нечітко відрізняється від сорту патентовласника; в) виробництво якого потребує багаторазового використання сорту патентовласника.

Право на дозвіл чи заборону поширення сорту полягає у тому, що без дозволу власника майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту рослин не можуть здійснюватися щодо посадкового матеріалу сорту такі дії: а) пропонування до продажу; б) продаж або інший комерційний обіг; в) зберігання для будь-якої із вище зазначених цілей.

Обсяг правової охорони сорту, на який видано патент, визначається сукупністю ознак, викладених в занесеному до Державного реєстру права інтелектуальної власності на сорти рослин описі сорту.

Стосовно прав на сорти рослин законодавство передбачає можливість видачі примусових ліцензій на використання сорту та перелік дій, які не визнаються порушенням майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин (вичерпання виключного права володільця патенту; право

попереднього користування і право при відновленні прав на сорт; обмеження дії виключного права володільця патенту).

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин починається з наступного дня після дати державної реєстрації права та закінчується в останній день тридцятого календарного року, а для сортів деревних та чагарникових культур і винограду - тридцять п'ятого календарного року, що відліковується з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав.

Майновим правом інтелектуальної власності на поширення сорту рослин є право його володільця на поширення сорту і на дозвіл чи заборону поширення сорту іншими особами. Право на поширення сорту в Україні виникає з дати прийняття рішення про державну реєстрацію майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту.

Стосовно віднесених до загальновідомих сортів рослин будь-яка особа може подати заявку про набуття права на поширення сорту без прав інтелектуальної власності на нього.

Таким чином, виходячи з різнобарв'я прав на сорт рослин для підтвердження наявності того чи іншого права може бути видано такі документи:

- 1) свідоцтво про авторство на сорт - охоронний документ, що засвідчує особисте немайнове право авторства на сорт;
- 2) патент - охоронний документ, що засвідчує пріоритет і майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин;
- 3) свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин - охоронний документ, що засвідчує майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин.

Селекційним досягненням у тваринництві є створена у результаті цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, порідний тип, лінія, родина тощо), яка має нові високі генетичні ознаки та стійко передає їх потомкам.

Племінна тварина – чистопородна або одержана за затвердженою програмою породного вдосконалення тварина, що має племінну (генетичну) цінність і може використовуватися у селекційному процесі відповідно до чинних загальнодержавних програм селекції.

Об'єктами племінної справи у тваринництві є велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птиця, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі, яких розводять з метою одержання від них певної продукції.

Суб'єктами племінної справи у тваринництві є:

- власники племінних (генетичних) ресурсів;
- підприємства (об'єднання) з племінної справи, селекційні, селекційно-технологічні та селекційно-гібридні центри, іподроми, станції оцінки племінних тварин; підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, та фізичні особи, які надають відповідні послуги та беруть участь у створенні та використанні племінних (генетичних) ресурсів;
- власники неплемінних тварин - споживачі племінних (генетичних) ресурсів та замовники послуг із племінної справи у тваринництві.

Уповноважений орган виконавчої влади з питань аграрної політики в місячний строк від дати державної реєстрації прав на сорт видає свідоцтво авторіві (авторам) про авторство на сорт рослин, а заявникові - патент на сорт рослин і свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин. За наявності кількох авторів свідоцтво про авторство на сорт видається кожному автору. У разі кількох заявників патент на сорт рослин та свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин видаються першій зазначеній у заявці особі, якщо договором між заявниками не передбачено інше. Іншим заявникам за їх бажанням і при сплаті відповідного збору можуть бути видані завірнені копії.)

Стосовно селекційних досягнень у тваринництві законодавство передбачає реєстраційний принцип для племінних тварин та племінних стад. Однак єдиний реєстр відсутній. Державна реєстрація племінних тварин здійснюється шляхом унесення відповідних даних про них до державних

книг племінних тварин, а племінних стад - до Державного племінного реєстру.

Власники племінних (генетичних) ресурсів зобов'язані мати племінні свідоцтва (сертифікати), які є документальним підтвердженням якості належних їм племінних тварин, сперми, ембріонів, яйцеклітин.

Племінне свідоцтво (сертифікат) - документ встановленої форми про походження, продуктивність, тип та інші якості тварин, сперми, ембріонів, яйцеклітин, складений на основі даних офіційного обліку продуктивності, імуногенетичного контролю та офіційної класифікації (оцінки) за типом. Зазначений документ є основою для визначення цінності племінних (генетичних) ресурсів і гарантує певний рівень ефективності їх використання при дотриманні споживачем цих ресурсів встановлених законодавством вимог. Зразки племінних свідоцтв (сертифікатів) затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, до відання якого віднесені питання сільського господарства.

Право інтелектуальної власності на породу тварин становлять:

- 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на породу тварин, засвідчені державною реєстрацією;
- 2) майнові права інтелектуальної власності на породу тварин, засвідчені патентом;
- 3) майнове право інтелектуальної власності на поширення породи тварин, засвідчене державною реєстрацією.

Суб'єктами права на породу тварин є автор породи тварин та інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на породу тварин за договором чи законом.

Майновими правами інтелектуальної власності на породу тварин, засвідченими патентом є:

- 1) право на використання породи тварин, придатної для поширення в Україні;
- 2) виключне право дозволяти використання породи тварин;

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню породи тварин, у тому числі забороняти таке використання;

4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на породу тварин належать володільцю патенту, якщо інше не встановлено договором чи законом, і є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на породу тварин спливає через тридцять років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав. Чинність виключних майнових прав інтелектуальної власності на породу тварин може бути припущено достроково або поновлено у випадках та у порядку, встановлених законодавством.

7. Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю.

Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Із даного визначення можна виділити такі *ознаки* комерційної таємниці:

- 1) інформація має комерційну цінність;
- 2) інформація, що становить комерційну таємницю, не відома шшиим особам та відсутній вільний доступ до неї на законних підставах;
- 3) вжито заходів для охорони конфіденційності інформації.

Комерційна таємниця як об'єкт інтелектуальної власності має свої особливості:

1) вона відрізняється найбільшою універсальністю, оскільки комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці;

2) для виникнення прав на комерційну таємницю не вимагається виконання будь-яких формальностей, офіційного визнання її охороноздатності та державної реєстрації;

3) оскільки в її основу покладено фактичну монополію певної особи на деякі знання, то строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю чітко не визначений і обмежується строком існування сукупності зазначених ознак комерційної таємниці.

Питання доцільності патентування об'єкта чи залишення відомостей у режимі секретності вирішується з урахуванням багатьох обставин, зокрема можливості:

- 1) паралельного винахідництва;
- 2) розкриття відомостей за виготовленим продуктом;
- 3) контролю за використанням об'єкта іншими особами.

Майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

- 1) право на використання комерційної таємниці;
- 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Порушенням права на комерційну таємницю є заволодіння відомостями, що становлять комерційну таємницю, за допомогою незаконних методів.

Органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, що є комерційною таємницею, створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання. Органи державної влади зобов'язані охороняти комерційну таємницю також в інших випадках, передбачених законом.

ТЕМА 3. ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.

1. Структура державної системи правової охорони інтелектуальної власності.

2. Державне управління інтелектуальною власністю

1. Структура державної системи правової охорони інтелектуальної власності.

Законодавча база інтелектуальної власності Правовідносини у сфері інтелектуальної власності в Україні регулюються окремими положеннями Конституції України (ст. 41, 54), Нормами Цивільного кодексу України (Книга IV «Право інтелектуальної власності»), Кримінального, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення.

В Україні діють 10 спеціальних законів щодо сфери інтелектуальної власності. Це закони України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на

знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про авторське право і суміжні права», «Про захист економічної конкуренції», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм», «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування».

Окремі норми, що стосуються інтелектуальної власності, містяться в багатьох інших законах України. У випадку, коли необхідно врегулювати спори щодо прав на об'єкти інтелектуальної власності між фізичними або юридичними особами України та іноземних держав, верховенство перед національними законами мають міжнародні договори, до яких приєдналася Україна.

За роки незалежності в Україні розбудовано Державну систему правової охорони інтелектуальної власності. За здійснення політики у сфері інтелектуальної власності в Україні відповідає Міністерство освіти і науки України. Виконання конкретних функцій у цій сфері Міносвіти делегувало Державному департаменту інтелектуальної власності. Держдепартамент інтелектуальної власності є урядовим органом державного управління, що уповноважений представляти, реєструвати і підтримувати на території України права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, зазначення походження товарів, топографії інтегральних мікросхем, а також здійснювати реєстрацію об'єктів авторського права: творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних тощо. Держдепартамент проводить єдину державну політику у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Він здійснює роботи по удосконаленню законодавчої і нормативної бази, міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності, забезпечення умов для введення інтелектуальної власності до господарського обороту, підготовки та підвищення кваліфікації

фахівців у сфері інтелектуальної власності, взаємодії з громадськими організаціями тощо.

До сфери управління Держдепартаменту включено: Український інститут промислової власності, Українське агентство з авторських і суміжних прав, Інститут інтелектуальної власності і права, Державні інспектори з питань інтелектуальної власності, які входять до складу Державного департаменту інтелектуальної власності.

Головною функцією Українського інституту промислової власності (Укрпатенту) є здійснення експертизи заявок на об'єкти промислової власності. Саме його експерти проводять експертизу поданих заявниками матеріалів на предмет відповідності умовам правової охорони і видають експертний висновок. Укрпатент має філію, що надає інформаційні послуги, здійснює патентний пошук.

Головною функцією Українського агентства з авторських і суміжних прав (УААСП) є колективне управління правами авторів. УААСП за бажанням автора здійснює підготовку до державної реєстрації об'єктів авторського права і суміжних прав та видачі автору охоронного документу – свідоцтва. Важливою функцією УААСП'у є надання допомоги авторам щодо захисту їх прав у разі порушення.

Державне підприємство «Інтелзахист» опікується питаннями боротьби з порушеннями прав на об'єкти інтелектуальної власності, причому у більшій частині суміжними правами.

Інститут інтелектуальної власності і права виконує функцію підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності. Він готує спеціалістів і магістрів по спеціальності «Інтелектуальна власність», а також в рамках підвищення кваліфікації: патентних повірених, патентознавців, професійних оцінювачів прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо.

Головним завданням державних інспекторів з питань інтелектуальної власності, є попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Інспектори – це повноважні представники Держдепартаменту у регіонах України.

Громадські організації, що безпосередньо переймаються питаннями інтелектуальної власності і з якими тісно співпрацює Держдепартамент представлені:

- Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності має міжвідомчий характер. Вона сприяє доведенню основних проблем, що існують у сфері інтелектуальної власності, до відома законодавчої та виконавчої гілок влади.

- Всеукраїнська асоціація патентних повірених України. За діючим законодавством саме через патентних повірених здійснюється патентування вітчизняних винаходів за кордоном і навпаки. Патентні повірені надають також кваліфіковані послуги фізичним і юридичним особам в питаннях правової охорони, використання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

- Товариство винахідників і раціоналізаторів України займається популяризацією винахідницької діяльності, надає винахідникам і раціоналізаторам посильну допомогу у їх діяльності.

- Українська асоціація власників товарних знаків опікується інтересами правоволодільців знаків.

2. Державне управління інтелектуальною власністю

Будь-яке регламентування творчої діяльності, якою є саме інтелектуальна діяльність, об'єктивно не припустиме. Творчий процес людини поки що регулювати тим чи іншим чином неможливо. Тому мова може йти лише про управління у сфері суспільних відносин, що складаються в процесі створення, використання, поширення та захисту результатів інтелектуальної діяльності.

Основні засади державного управління інтелектуальною діяльністю визначаються Конституцією України. Держава всіляко сприяє розвитку науки та будь-якій іншій інтелектуальній діяльності. За Конституцією

України, відповідно до п. 6 ст. 85 Верховна Рада України затверджує програми науково-технічного розвитку в державі. Що стосується інших видів інтелектуальної діяльності (наукова, літературна, художня, виконавська тощо), то відповідне регламентування ці питання знайшли в Конституції України також. Кабінет Міністрів України відповідно до п. 4 ст. 116 Конституції України розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України.

Безпосереднє керівництво інтелектуальною діяльністю здійснює Кабінет Міністрів України, який визначає державну політику в цій галузі суспільної діяльності. Він утворює державні органи управління інтелектуальною діяльністю. До них передусім відносяться майже всі державні органи управління народним господарством – міністерства, відомства, державні комітети тощо, які здійснюють управління інтелектуальною діяльністю відповідно до визначеної їм Конституцією України компетенції.

Управління інтелектуальною діяльністю певною мірою здійснюють також громадські організації – творчі спілки, фонди тощо. У межах своєї компетенції вони видають відповідні акти у сфері інтелектуальної діяльності. Проте вирішальною формою управління інтелектуальною діяльністю все ж є державне управління.

На базі Міністерства освіти України та Державного комітету України з питань науки та інтелектуальної власності утворено Міністерство освіти і науки України. Відповідно до Указу Президента України Кабінет Міністрів України своєю постановою від 4 квітня 2000 р. № 601 утворив у складі Міністерства освіти і науки Державний департамент інтелектуальної власності як урядовий орган державного управління.

Основними завданнями Департаменту інтелектуальної власності Положення визначає:

- участь у межах своєї компетенції у забезпеченні реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності;
- прогнозування і визначення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку у сфері інтелектуальної власності;
- організаційне забезпечення охорони прав На об'єкти інтелектуальної власності.

Відповідно до визначених Положенням завдань Департамент:

- реалізує у межах своїх повноважень єдину економічну, фінансову, науково-технічну, інвестиційну, соціальну політику у сфері інтелектуальної власності та розробок на основі результатів аналізу діяльності державної системи охорони інтелектуальної власності, пропозиції щодо її вдосконалення;
- здійснює в межах, визначених Міністерством освіти і науки, управління майном підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства;
- забезпечує у межах своїх повноважень виконання актів законодавства, здійснює систематичний контроль за їх реалізацією;
- розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань, що належать до його компетенції, вносить їх на розгляд Міністра освіти і науки;
- забезпечує функціонування системи експертизи заявок на об'єкти інтелектуальної власності;
- бере участь у роботі з удосконалення системи обліку, звітності і державної статистики в сфері інтелектуальної власності;
- визначає порядок державної сертифікації діяльності в сфері інтелектуальної власності;
- здійснює державну реєстрацію та ведення державних реєстрів щодо об'єктів інтелектуальної власності;
- видає в установленому порядку охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності;

- здійснює реєстрацію договорів про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності, що охороняються на території України, та ліцензійних договорів;

- координує діяльність щодо передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, в тому числі створені повністю або частково за рахунок державного бюджету;

- організовує розгляд заяв і скарг Щодо видачі охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, а також інших звернень фізичних та юридичних осіб з питань інтелектуальної власності;

- координує роботу з інформаційного забезпечення діяльності в сфері інтелектуальної власності, здійснює нормативно-методичне керівництво в цій сфері, забезпечує комплектування національного фонду патентної документації;

- вносить в установленому порядку до Міністерства освіти і науки пропозиції щодо участі України в роботі міжнародних організацій з питань інтелектуальної власності, здійснює міжнародне співробітництво та бере участь в підготовці та укладенні міжнародних угод з питань інтелектуальної власності;

- організовує роботу з підготовки та перепідготовки спеціалістів з питань інтелектуальної власності;

- здійснює інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

Положенням визначено коло прав Департаменту. Він має право залучати спеціалістів органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженнями з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції. Департамент здійснює контроль, проводить перевірки та інспекції з питань, що належать до його компетенції. Як і будь-яка фізична чи юридична особа Департамент має право одержувати інформацію, необхідну йому для виконання покладених на нього завдань. Департамент проводить в установленому порядку конференції, семінари,

наради з питань, що відносяться до його компетенції. Департамент здійснює й інші повноваження, що визначаються законодавством України.

Свою діяльність Департамент здійснює в тісному співробітництві з іншими органами державної виконавчої влади та управління, зокрема, з Радою з питань науки та науково-технічної політики при Президентові України, центральними та місцевими органами виконавчої влади, Національною академією наук, іншими академіями наук, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, а також з відповідними органами інших держав.

Департамент є юридичною особою, має самостійний баланс, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням. Наказом Міністерства освіти і науки України на базі Державного агентства з авторських і суміжних прав створено Державне підприємство «Українське агентство з авторських і суміжних прав», яке підпорядковане Державному департаменту інтелектуальної власності.

На базі Науково-дослідного центру патентної експертизи створено Державне підприємство «Український інститут промислової власності», яке також підпорядковане Державному департаменту інтелектуальної власності. Ці дві структури є основними підрозділами Державного департаменту інтелектуальної власності.

Третім підрозділом Департаменту інтелектуальної власності є навчальний заклад – Інститут інтелектуальної власності і права, який утворено у формі ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності і права». Як уже зазначалося, управління майновими правами суб'єктів права інтелектуальної власності може здійснюватися також і громадськими організаціями. Закон України «Про авторське право і суміжні права» в редакції від 11 липня 2001 р. передбачає можливість колективного управління майновими правами авторів, інших осіб, що мають авторське право або суміжні права. Зазначені особи можуть доручати управління своїми майновими правами на колективній основі організаціям, які не мають права займатися комерційною

діяльністю. Такі організації діють на основі і в межах повноважень, що добровільно їм були передані авторами, іншими особами, що мають авторське право або суміжні права. На діяльність зазначених організацій не поширюється обмеження, передбачені антимонопольним законодавством.

Такі організації можуть утворюватися для управління певними категоріями майнових прав певних категорій суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав або для управління різними майновими правами в інтересах різних осіб, або однієї організації, категорій авторського права і (або) суміжних прав.

Повноваження на колективне управління майновими правами передаються авторами та їх правонаступниками, суб'єктами суміжних прав та їх правонаступниками безпосередньо на основі письмових договорів.

На підставі письмових договорів здійснюється також представництво прав і інтересів фізичних та юридичних осіб, що мають авторське право або суміжні права, з іноземними організаціями. Ці ж організації здійснюють ділові контакти іноземних авторів в Україні.

Договори про управління майновими правами на колективній основі можуть передбачати право зазначених організацій укладати ліцензійні договори з користувачами творів та об'єктів суміжних прав.

Користувачі творів та об'єктів суміжних прав договором зобов'язуються надавати авторам та іншим особам, що мають авторське право, та суб'єктам суміжних прав, їх представникам або організаціям, які управляють майновими правами на колективній основі, точний перелік і програми публічного використання творів, виконань, фонограм, програм мовлення і забезпечувати їх завіреним звітом про одержані прибутки. Основним обов'язком користувачів є своєчасна і в обумовленому розмірі виплата винагороди.

Організаціям, які управляють майновими правами, Законом надано право резервувати на своєму рахунку суми незапитаної винагороди, що надійшла їм від користувачів. Після закінчення трирічного строку з моменту надходження на рахунок організації сум незапитаної винагороди ці суми

можуть бути використані для чергових виплат суб'єктам авторського права і суміжних прав або спрямовані на інші цілі, передбачені їх статутами, в інтересах осіб, які мають авторське право і суміжні права.

Такими, що здійснюють управління інтелектуальною власністю, слід визнати творчі спілки. Відповідно до Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. творча спілка – добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту. Вони можуть бути всеукраїнськими або регіональними. В статуті творчої спілки визначаються цілі, завдання і основні форми діяльності творчої спілки. Статут визначає також структуру, порядок створення та компетенцію виборних органів творчої спілки, строки та механізм здійснення їх повноважень.

Основними напрямками діяльності творчої спілки є: творча діяльність у галузі культури і мистецтва; розвиток національної культури та мистецтва, розроблення і втілення в життя культурно-мистецьких заходів, організація творчих конкурсів, виставок, авторських вечорів, прем'єр, фестивалів тощо. Творчі спілки зобов'язані також створювати належні умови для творчої праці, організувати підвищення професійного, наукового та загальнокультурного рівня членів творчої спілки, виховувати творчу молодь, сприяти оволодінню нею досягненнями національної та загальнолюдської культури.

Наведений перелік напрямів діяльності творчої спілки свідчить про те, що зазначені напрями можуть бути наповнені різним змістом, який визначається творчою спілкою. Іншими словами, творчі спілки визначають характер і зміст напрямів розвитку культури і мистецтва. Саме в руках творчих спілок знаходиться доля національної культури і мистецтва. Тому їх впливом на цей величезний сектор суспільно-корисної діяльності не варто нехтувати.

Творчі спілки насамперед зобов'язані сприяти відродженню, розвитку та популяризації народної творчості, творчому використанню

народних традицій у розвиткові національної культури і мистецтва. Творчі спілки повинні турбуватися про збереження та збагачення історико-культурної спадщини та довкілля, проведення масових культурно-просвітницьких заходів. Одним із основних завдань творчих спілок є утвердження демократичних, загальнолюдських цінностей.

ТЕМА 4. МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.

1. Міжнародні угоди в сфері інтелектуальної власності

Основою міжнародної системи інтелектуальної власності є двадцять одна угода. П'ятнадцять з них регулюють правовідносини у сфері промислової власності та шість – у сфері авторського права.

Найбільш важливими з них є:

- Паризька Конвенція про охорону промислової власності;
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- Договір про патентну кооперацію (договір РСТ);
- Лісабонська угода про охорону місць походження та їх міжнародної реєстрації;
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;
- Договір ВОІВ по авторському праву;
- Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення тощо.

Адмініструє ці договори Всесвітня організація інтелектуальної власності, яка була заснована у 1967 р. на Дипломатичній конференції у Стокгольмі. У 1974 р. Всесвітня організація інтелектуальної власності отримала статус однієї з 16-ти спеціалізованих організацій ООН. На сьогодні членами ВОІВ є 179 держав, у тому числі і Україна, що приєдналася до 18 угод.

Головними завданнями Всесвітньої організації інтелектуальної власності є:

- поліпшення взаєморозуміння і розвиток співробітництва між державами в інтересах їх взаємної користі на основі поваги до їх суверенітету і рівності;

- заохочення творчої діяльності, сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі;

- модернізація та підвищення ефективності адміністративної діяльності міжнародних угод, що створені у сфері охорони промислової власності, а також охорона літературних і художніх творів.

Контроль за виконанням Угод здійснюють керівні органи Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Конвенція, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності, передбачає наявність чотирьох органів: Генеральної Асамблеї, Конференції, Координаційного комітету і Міжнародного бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності (секретаріату).

Генеральна Асамблея ВОІВ, членами якої є держави-члени Всесвітньої організації інтелектуальної власності за умови, що вони також є членами Асамблеї Паризького і (або) Бернського Союзів, а також Швейцарської Конфедерації - країни місця перебування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, є верховним органом Всесвітньої організації інтелектуальної власності. На відміну від Генеральної Асамблеї, у Конференції беруть участь усі держави, що є членами Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Членами Координаційного комітету є 72 країни, у тому числі Україна. Координаційний комітет – це виконавчий орган Генеральної Асамблеї і Конференції, що виконує консультативні функції.

Генеральна Асамблея і Конференція скликаються на чергові сесії кожні два роки, Координаційний комітет – щорічно. Виконавчим головою ВОІВ є Генеральний Директор, що обирається Генеральною Асамблеєю на

шестирічний термін. Секретаріат Всесвітньої організації інтелектуальної власності має назву «Міжнародне бюро». Секретаріат знаходиться в Женеві.

Членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності може стати будь-яка держава - член Паризького або Бернського Союзів, а також будь-яка інша держава, що задовольняє хоча б одній з умов:

- є членом ООН, будь-якої пов'язаної з ООН спеціалізованої установи або членом МАГАТЕ;
- є стороною статуту Міжнародного суду;
- запрошено Генеральною Асамблеєю Всесвітньої організації інтелектуальної власності стати учасником Конвенції про устанovu Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Крім системи міжнародних угод, які адмініструє Всесвітня організація інтелектуальної власності, співробітництво країн у сфері інтелектуальної власності здійснюється в межах регіональних організацій, таких як:

- Європейська патентна організація (ЄПО);
- Євразійська патентна організація (ЄАПО);
- Африканська організація інтелектуальної власності (ОАПІ);
- Африканська регіональна організація промислової власності (ARIPO).

Всесвітня організація інтелектуальної власності не наполягає на тому, щоб норми національних законів відповідали нормам міжнародних угод у сфері інтелектуальної власності. Але якщо країна приєдналася до міжнародної угоди, то у правовідносинах з іншими країнами вона повинна керуватися нормами цих угод.

Україна є повноправним членом міжнародного співтовариства та приймає участь у формуванні міжнародної системи правової охорони авторського права та суміжних прав. Відносини між у цій сфері між державами регулюють міжнародні договори, які поділяються на універсальні багатосторонні міжнародні договори, регіональні міжнародні договори та двосторонні міжнародні договори.

Культурні зв'язки та обмін інформацією між народами, які опосередковуються використанням творів науки, літератури та мистецтва, не можливо обмежити державними кордонами. На початковому етапі розвитку співробітництва у сфері охорони авторського права в першій половині XIX сторіччя, щоб забезпечити умови для творчості авторам, держави врегульовували відносини на двосторонньому рівні. Двосторонні міжнародні договори не могли забезпечити універсальний рівень охорони, якого вимагали, зокрема, інтернаціональний книжковий і музичний ринки. Авторське право стало однією з перших сфер, в якій вдалося ратифікувати міжнародне приватне право шляхом прийняття міжнародного договору – Конвенцію про охорону літературних і художніх творів, яка була підписана у 1886 році. Але конвенція, як і прийнятий у 1889 році південноамериканськими державами в Монтевідео Договір про охорону літературної книжної власності фактично врегульовували міждержавні відносини лише в певному регіоні. Перевага Бернської конвенції гала у тому, що її дія розповсюджувалася на колонії європейських держав. Лише починаючи з другої половині XX сторіччя з прийняттям у 1952 році Всесвітньої конвенції про авторське право, за вимогою часу основну роль в міжнародних відносинах починають відігравати універсальні багатосторонні договори, учасниками яких поступово ставали держави з різних регіонів.

На сьогоднішній день Україна є учасницею всіх основних універсальних багатосторонніх міжнародних договорів, ряду регіональних та двосторонніх міжнародних договорів щодо охорони авторського права та суміжних прав.

Україна як член визнає Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 р. та є учасницею Міжнародного пакту про економічні, соціальні, культурні права від 16 грудня 1966 року, в яких серед основних прав людини визнається авторське право на результати інтелектуальної творчої діяльності у галузі науки, літератури і мистецтва.

Визначальними у системі міжнародного співробітництва є універсальні багатосторонні міжнародні договори у сфері авторського права та суміжних прав. Україна є учасницею таких договорів, а саме:

- Конвенції про охорону літературних і художніх творів,
- Всесвітньої конвенції про авторське право,
- Міжнародної конвенції про охорону прав виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення,
- Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм,
- Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право,
- Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності виконання і фонограми.

На регіональному рівні Україна є учасницею Угоди про співробітництво в галузі охорони авторського права 1993 року та про співробітництво про припиненню правопорушень у сфері інтелектуальної власності 1998 року, укладених в рамках співдружності Незалежних Держав. В 1994 році Україна уклала угоду про Партнерство та Співробітництво з Європейським Союзом, окрема стаття якої присвячена питанням співробітництва у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторського права та суміжних прав.

Україною укладено ряд договорів на двосторонньому рівні зокрема, Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво у сфері охорони авторського права та суміжних прав.

Відповідно до цих міжнародних договорів Україна бере активну участь у роботі міжнародних організацій, які відповідають за співробітництво

Норми вищезазначених спеціальних міжнародних договорів, які встановлюють мінімальні рівні охорони авторського права включено до національного законодавства України, тому охорона цих прав в Україні

узгоджується з тим рівнем, який спостерігається у більшості розвинутих держав світу.

Крім вказаних, на сьогодні діє ще кілька міжнародних договорів у сфері авторського права та суміжних прав, питання приєднання до яких для України залишається відкритим, зокрема це Конвенція про розповсюдження несучих програм сигналів, що передаються з супутників підписана, в Брюсселі у 1974 році (Конвенція про супутники), та Конвенція про уникнення подвійного оподаткування авторської винагороди, підписана в Мадриді у 1979 році.

ТЕМА 5. ОХОРОНА ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.

- 1. Мета і принципи правової охорони***
- 2. Охорона прав на об'єкти промислової власності***
- 3. Охорона прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності***
- 4. Охорона об'єктів авторського права і суміжних прав***
- 5. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності за кордоном***

1. Мета і принципи правової охорони

Будь-яка власність має потребу в охороні. Інтелектуальна власність не є винятком. Однак способи охорони права на об'єкти інтелектуальної власності відрізняються від таких для матеріальних об'єктів. Якщо матеріальний об'єкт власності досить помістити під «замок» чи приставити до нього охоронця, то для охорони об'єктів інтелектуальної власності такі засоби непридатні. Основним способом охорони в цьому випадку є видача

автору або іншому суб'єкту права об'єкта інтелектуальної власності охоронного документа: патенту чи свідоцтва.

Охорона, яка надається інтелектуальній власності законами України, сприяє збільшенню кількості винаходів і раціоналізаторських пропозицій, зростанню інвестицій, розвитку науково-дослідної діяльності, що приводить до технічного прогресу, поліпшення якості промислової продукції, підвищення культурного рівня громадян.

Суть охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності полягає в тому, що автор (розроблювач) об'єкта інтелектуальної власності або інша визнана законом особа одержує від держави виключні права на створений об'єкт інтелектуальної власності на визначений період часу. Ці права регламентуються охоронним документом, що видається власнику об'єкта інтелектуальної власності.

Автор, що одержав охоронний документ, наприклад патент, відчуває себе впевнено, оскільки його права охороняються законом. Тепер він може розкрити даний винахід для широкого кола осіб на предмет використання ними цього об'єкта на законних підставах. Якби автор не мав охоронного документа, то він швидше за все не розкрив би даний винахід, ніхто б не зміг скористатися ним і предмет винаходу залишився б невідомим. Крім того, закріплене охоронним документом присвоєння особистих немайнових, а також майнових прав сприяє використанню об'єкта інтелектуальної власності, і це, мабуть, єдиний спосіб отримання вигоди автором у результаті використання об'єкта інтелектуальної власності самостійно з одержанням переваг над конкурентами чи шляхом дозволу третім особам використовувати об'єкт інтелектуальної власності за ліцензійні платежі.

Часто охорону інтелектуальної власності ототожнюють з її захистом і користуються терміном «захист прав інтелектуальної власності». Розрізняють поняття «правова охорона» і «правовий захист». Підставою для цього є те, що ці дві дії повинні бути розділені, тому що, по-перше, вони мають різні цілі, а по-друге, здійснюються різними організаційними

структурами. Охороною (оформленням прав з видачею охоронного документа) займаються патентні органи, а захистом (у випадку порушення цих прав) - адміністративні і судові органи. Хоча якщо розглядати це питання з теоретичної точки зору, то поняття «правовий захист» у цьому контексті є складовою більш широкого поняття «правова охорона».

Можна назвати принаймні чотири принципи правової охорони:

по-перше, це принцип охороноспроможності. Тобто об'єкт правової охорони повинен відповідати визначеним законом вимогам. Наприклад, винахід відповідає умовам патентоспроможності, якщо він є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним;

по-друге, визнання за правовласником виключного права на об'єкт права інтелектуальної власності;

по-третє, додержання прав не тільки правовласників, але й дійсних розробників (авторів, винахідників);

по-четверте, додержання балансу інтересів право власника, з одного боку, і суспільства - з іншого шляхом обмеження монополії на об'єкт права, наприклад, встановленням розумного строку дії охоронного документа.

2. Охорона прав на об'єкти промислової власності

Право на винахід, корисну модель і промисловий зразок охороняється державою і засвідчується патентом.

Патент – це техніко-юридичний документ, виданий заявнику на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, що відповідає умовам патентоспроможності і підтверджує авторство, пріоритет і право власності на зазначені об'єкти.

Винахід відповідає умовам патентоспроможності, якщо він є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним. Критерій новизни полягає в тому, що винахід не є частиною рівня техніки, що визначає всі відомості, які

стали загальнодоступними у світі до дати подання заявки до Установи, або якщо заявлено пріоритет – до дати її пріоритету.

Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто не впливає явно із рівня техніки. Промислова придатність визначається тим, що винахід може бути використаний у промисловості або в іншій сфері діяльності. Для кожного об'єкта інтелектуальної власності існують свої критерії охороноспроможності, що визначені у відповідних законах України.

Для оформлення прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки необхідно подати відповідним чином оформлену заявку в Державний департамент інтелектуальної власності. Для цього заявка надсилається на адресу Державного підприємства «Український інститут промислової власності», підлеглого Установі, де проходить експертизу (рис. 3). Одночасно з публікацією відомостей про видачу патенту Установа здійснює державну реєстрацію патенту, для чого вносить до реєстру відповідні дані. Видача патенту здійснюється Установою в місячний термін після реєстрації патенту.

Право на подання заявки насамперед має автор. У встановлених законом випадках це право має роботодавець. В Україні діють два види патентів на винахід: патент із терміном дії 20 років, що видається після проведення експертизи по суті, і деклараційний патент – різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи та експертизи на локальну новизну заявки на винахід. Терміни дії патенту прийнято відраховувати від дати подання заявки до Установи. Якщо заявка спочатку була подана в одній із країн Паризького Союзу, а потім в Україні, то дія патенту відраховується від дати раніше поданої заявки, що називається конвенційним пріоритетом.

Правова охорона інших об'єктів промислової власності в принципі здійснюється з тими чи іншими особливостями.

Дія охоронного документа на об'єкт промислової власності може достроково припинятися цілком чи частково на основі таких підстав:

- за заявою власника патенту;

- через невчасну сплату річного збору за підтримання дії охоронного документа.

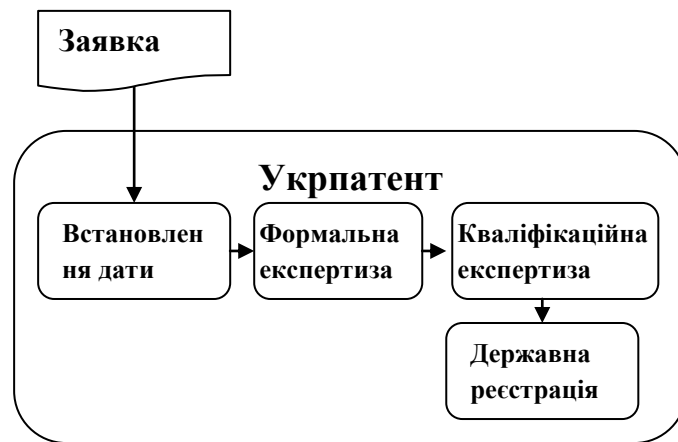

Рис. 3. Технологічна схема процесу правової охорони об'єктів промислової власності

Охорона прав на об'єкти промислової власності регламентується законами України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», а також низкою підзаконних актів: положень, правил, інструкцій.

3. Охорона прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності

Права на сорти рослин охороняються Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» (2001 р.). Охоронним документом, що закріплює права суб'єктів права на сорт рослин, є патент. Урядовий орган державного управління, що діє у складі центрального органу вищої виконавчої влади з питань сільського господарства і продовольства, на підставі позитивного рішення експертного органу за результатами експертизи на патентоспроможність сорту, здійснює державну реєстрацію сорту, вносячи його до Державного реєстру сортів України. Після реєстрації сорту Урядовий орган протягом одного місяця видає авторові (авторам) свідоцтво про авторство на сорт, а заявникові – патент.

Термін дії патенту становить 25 років від дати надходження заявки. Для сортів деревних, чагарникових культур – 30 років. Права на топографії інтегральних мікросхем охороняються Законом України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» (1997 р.).

Охоронним документом, що підтверджує реєстрацію Установою топографії інтегральних мікросхем і засвідчує право власності на дану топографію, є свідоцтво. Реєстрація здійснюється шляхом занесення Установою топографії до Державного реєстру України топографій інтегральних мікросхем. Свідоцтво діє протягом 10 років від дати подачі заявки в Установу чи від дати першого використання топографії.

Комерційна таємниця виконує важливу функцію в забезпеченні конкурентоспроможності товарів і послуг. Тому правовласник, безумовно, має право на захист її від неправомірного використання. Але незважаючи на високу і безупинно зростаючу значущість цього об'єкта інтелектуальної власності, відсутня його пряма правова охорона. На цей час немає закону України про охорону комерційної таємниці. Основною перешкодою для розроблення закону є те, що інформація про комерційну таємницю внаслідок її конфіденційності не підлягає реєстрації. З цієї причини охоронних документів на неї ніхто не видає. До того ж виявити неправомірне використання такої інформації майже неможливо, установити порушення і порушника дуже складно.

Частково правова охорона комерційної таємниці може бути здійснена в рамках законів України «Про інформацію» і «Про науково-технічну інформацію» у частині, що стосується нерозкритої інформації. Однак варто мати на увазі, що нерозкрита інформація може бути об'єктом правової охорони доти, поки вона зберігає свою конфіденційність. Більш надійним способом охорони такої інформації може бути застосування заходів, що гарантують збереження її конфіденційності. Умови конфіденційності, зокрема, можуть охоронятися договором.

Джерелом права щодо охорони раціоналізаторських пропозицій є «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій», затверджене Указом Президента України від 18 вересня 1992 року. Порядок оформлення прав на раціоналізаторську пропозицію регламентований «Методичними рекомендаціями про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію», що затверджені наказом Державного патентного відомства України від 27 квітня 1995 року. Новий Цивільний кодекс України дає більш розширене порівняно з попередньою редакцією тлумачення поняття раціоналізаторської пропозиції. Це визнана юридичною особою пропозиція, що містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

Для оформлення прав на раціоналізаторську пропозицію автор подає заявку на неї тому підприємству, діяльності якого відповідає пропозиція. Заява реєструється в журналі реєстрації заяв на рацпропозицію за формою, затвердженою Державним комітетом статистики України. На підприємстві пропозиція піддається своєрідній експертизі по суті. Якщо пропозиція визнається раціоналізаторською, то вона приймається для використання. Після закінчення місяця після ухвалення позитивного рішення автору видається охоронний документ-свідоцтво установленної форми. Свідоцтво підписується керівником підприємства і затверджується печаткою. Це свідоцтво закріплює за автором немайнові і майнові права. До останніх відносять право на винагороду. Що стосується таких об'єктів, як породи тварин і наукові відкриття, то на цей час ще не розроблені закони України щодо їх правової охорони.

4. Охорона об'єктів авторського права і суміжних прав

Авторські права і суміжні права охороняються Законом України «Про авторське право і суміжні права». Цей закон охороняє особисті (немайнові) і майнові права авторів і їх правонаступників, пов'язані зі створенням і вико-

ристанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), а також прав виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (суміжні права). Крім того, немайнові і майнові права власників авторського права і суміжних прав охороняються іншими законами України, а саме: «Про інформацію» (1992); «Про друковані засоби масової інформації в Україні» (1992); «Про науково-технічну інформацію» (1993); «Про збереження і розвиток народних художніх промислів України в ринкових умовах» (1993); «Про телебачення і радіомовлення» (1993); «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994); «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995); «Про інформаційні агентства» (1995); «Про рекламу» (1996); «Про видавничу справу» (1997); «Про систему суспільного телебачення і радіомовлення в Україні» (1997); «Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів» (1997); «Про професійних творчих працівників і творчі союзи» (1997); «Про кінематографію» (1998) тощо.

Це питання знайшло своє відображення також в Конституції України, Цивільному кодексі України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, у низці постанов Верховної Ради України і нормативних актах Українського агентства з авторських і суміжних прав (УААСП).

За загальним правилом твір може бути використаний третіми особами тільки з дозволу власника авторського права. Найбільш поширеними є права: копіювати чи іншим способом відтворювати твір; здійснювати звукозапис виконання твору; виконувати перед публікою твори, зокрема музичні, драматичні чи аудіовізуальні; здійснювати публічний показ творів по радіо чи телебаченню, іншими способами трансляції; переводити на іншу мову літературні твори; здійснювати прокат, особливо творів, записаних на носій і комп'ютерні програми; екранізувати твори і, зокрема, створювати на їхній основі аудіовізуальні твори.

На відміну від промислової власності, де автори одержують охоронні документи у формі патентів чи свідоцтв і де існують строгі процедури для цього, оформлення прав на об'єкти авторського права не настільки формалізовано.

Виникнення і здійснення авторських прав не вимагає виконання будь-яких формальностей. Одна з форм охорони полягає в тому, що власник авторського права для оповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, що міститься на кожному примірнику твору.

Якщо за публічне використання літературно-художніх і музичних творів авторів – постійних жителів України – нараховується авторська винагорода, автори для одержання гонорару реєструють ці твори в УААСП у порядку, обумовленому «Інструкцією про порядок обліку авторів, реєстрації творів і розподілу гонорару», що затверджено наказом УААСП від 19 лютого 1997 № 10. Автори, яким виплачуються лише договірні й інші разові суми, в Установі не реєструються, їхні права, звичайно, охороняються договірним правом.

Власник авторського права для одержання свідоцтва про авторство на оприлюднений твір у будь-який час протягом терміну охорони авторського права може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах. Державна реєстрація здійснюється відповідно до встановленого порядку УААСП, що складає і періодично видає каталоги всіх реєстрацій. Після реєстрації прав автору видається свідоцтво. При виникненні суперечки реєстрація визнається судом як юридична презумпція авторства, тобто вважається дійсною, якщо в судовому порядку не буде доведено інше.

Варто враховувати ту обставину, що авторське право на твір, створений за договором з автором, який працює за наймом, належить автору. А от виключне право на використання такого твору належить особі, з якою автор перебуває у трудових відносинах (роботодавцю), якщо інше не передбачено договором.

Охорона майнових прав авторів на Україні діє протягом всього життя автора і 70 років після його смерті. Дія терміну охорони починається з першого січня року, що настає за роком, у якому мали місце юридичні факти.

Безстроково охороняються законом право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню чи іншій зміні твору чи будь-якому іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» охороняє права виконавців, виробників фонограм і відеограм, а також організацій мовлення. Охорона суміжних прав здійснюється без завдання шкоди охороні творів авторським правом.

Виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів творів, що виконуються. Виробники фонограм і відеограм, а також організації мовлення повинні дотримуватись прав авторів і виконавців. Організації мовлення повинні дотримуватись прав виробників фонограм, авторів і виконавців. Оформлення суміжних прав також не вимагає виконання будь-яких формальностей. Виробники фонограм і відеограм, а також для оповіщення про свої права можуть на всіх примірниках фонограм і відеограм чи на їхніх упаковках проставляти знак охорони суміжних прав

Особисті (немайнові) права виконавців охороняються безстроково. Майнові права виконавців, виробників фонограм і відеограм, а також організацій мовлення охороняються протягом 50 років. Термін охорони починається з першого січня року, що настає за роком, у якому мали місце юридичні факти (перше виконання, перше опублікування, перша передача).

5. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності за кордоном

Законодавство України, як і будь-якої іншої країни, регулює відносини у сфері промислової власності тільки своєї країни. Тому патент, отриманий в Україні, має силу тільки на території України. Якщо ж заявник хоче одержати правову охорону в інших країнах, він повинен одержати її в кожній із цих країн.

Для того щоб полегшити одержання правової охорони об'єктів промислової власності своїм громадянам і юридичним особам у зарубіжних країнах, у 1883 р. одинадцять країн підписали Паризьку конвенцію про охорону промислової власності і створили Міжнародний Союз по охороні промислової власності. На сьогодні учасниками цієї конвенції є понад 130 країн. Конвенція встановлює положення, що відноситься до винаходів, торговельних марок, промислових зразків, фірмових найменувань, найменувань місць походження і вказівок походження, а також до несумлінної конкуренції. Після підписання у 1883 р. Паризька конвенція час від часу переглядалася. Кожна з конференцій з перегляду, починаючи з Брюссельської конференції у 1900 р., закінчувалася прийняттям Акту перегляду Паризької конвенції.

Будь-який громадянин України має право запатентувати винахід, корисну модель, промисловий зразок в інших країнах. Для цього до подачі заявки на одержання охоронного документа за кордоном заявник зобов'язаний подати заявку до Державного департаменту інтелектуальної власності та інформувати його про свій намір здійснити таке патентування. Якщо протягом трьох місяців від дати подачі заявки не надійде заборона на патентування, то заявка може бути подана у відповідний орган відповідної держави. При цьому, якщо патентування винаходу здійснюється за процедурою Договору про патентну кооперацію (РСТ), міжнародна заявка теж подається до Державного департаменту інтелектуальної власності. Патентування за кордоном здійснюється, як правило, через посередника – патентного повіреного України.

Громадяни України також мають право зареєструвати торговельну марку за кордоном. При реєстрації торговельної марки за кордоном відповідно до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків однією з умов є подача заявки через власне національне патентне відомство.

При патентуванні за кордоном слід додержуватися норм міжнародних угод у сфері промислової власності, до яких приєдналася Україна.

Охорона авторських прав за кордоном здійснюється відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (1886 р.), до якої приєдналася Україна.

В основу Бернської конвенції покладено три принципи:

1) принцип національного режиму: полягає в тому, що твори, створені в одній країні-учасниці, повинні отримувати в інших країнах-учасницях таку ж охорону, яка надається в цих країнах творам своїх громадян;

2) принцип автоматичної охорони: означає, що охорона за національним режимом надається автоматично без будь-яких формальних умов реєстрації тощо;

3) принцип незалежності охорони: полягає в тому, що охорона надається в країнах-учасницях незалежно від наявності охорони в країнах походження твору.

Міжнародно-правова охорона суміжних прав здійснюється на підставі Римської конвенції 1961 року. За цією Конвенцією охороняються права виконавців (протидія фіксації та прямій передачі в ефір чи доведенню до загального відома їх виконань без згоди виконавця), права виробників фонограм (дозволяти чи забороняти відтворення фонограм, а також ввезення та розповсюдження примірників без їхнього дозволу), права організацій мовлення (дозволяти чи забороняти ретрансляцію, фіксацію і відтворення їхніх програм).

Основним принципом Римської конвенції є принцип національного режиму. Так, виконання охороняється за національним режимом країни-члена, якщо воно мало місце в іншій країні, що домовляється. Охорона фонограми надається за національним режимом країни-члена за умови, якщо виробник фонограм є громадянином іншої країни, що домовляється; перший запис звуку зроблено в іншій країні, що домовляється; фонограма вперше опублікована в країні, що домовляється. Кожна країна, що домовляється, надає організації мовлення національний режим за умови, якщо штаб-квартира організації мовлення знаходиться в іншій країні-члені або якщо

передачу в ефір здійснено за допомогою передавача, що знаходиться в іншій країні-члені Римської конвенції.

Якщо міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлено інші правила охорони, ніж ті, котрі містяться в Законі України «Про авторське право і суміжні права», то застосовуються норми міжнародного договору.

ТЕМА 6. ПРАВА НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ІНВЕСТИЦІЯ І ТОВАР.

- 1. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт.***
- 2. Людський капітал та інтелектуальні ресурси в господарській діяльності.***
- 3. Комерціалізація інтелектуальної власності та її механізм.***

1. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт.

Всім уже відомо, що приріст обсягів збуту і доходів має місце на тих підприємствах, які впроваджують інновації, тобто в сучасних умовах актуальним є бажання підприємств своєчасно виявляти тенденції розвитку ринку і просувати на ньому нові високоякісні товари, орієнтовані на задоволення сучасних і майбутніх потреб та бажань споживачів. Орієнтація на інноваційний шлях розвитку вимагає від національних суб'єктів господарської діяльності перебудови системи управління, створення на основі принципів маркетингу системи оперативного пошуку нових сфер та способів реалізації власного потенціалу, які спирались би на нові товари, нові технології, нові методи організації виробництва і збуту.

Інноваційний процес – це послідовність дій на створення ідеї можливого нововведення, маркетинг інновацій, виробництво, продаж і поширення цього нововведення, оцінка ефективності інновацій.

Інформаційними джерелами при створенні нових продуктів, технологій, техніки можуть бути:

- інформація від клієнтів, у тому числі - отримана за допомогою вивчення їх думки і спеціальних опитувань;
- інформація, отримана з періодичних видань, відвідувань ярмарок, виставок, конференцій;
- інформація, отримана при здійсненні порівняльного аналізу продукції, технології і методів роботи конкурентів (з використанням прийомів бенчмаркетинга);
- надходження раціоналізаторських пропозицій, в тому числі шляхом організації «гуртків якості», груп «мозкової атаки»;
- інформація, отримана при вивченні причин браку та рекла мацій;
- інформація, яка з'являється при «випадкових» ідеях тощо.

При цьому, якщо ідеї про нову продукцію надходять з ринку збуту чи від раціоналізаторів, то це є частковим її оновленням. Якщо ж ця ідея надходить з ринку науково-дослідних і дослідноконструкторських робіт (НДДКР) під впливом науково-технічного прогресу, то при цьому пропонується принципово новий товар, нова технологія тощо.

З метою визначення оптимального строку використання обладнання, технологій чи визначення оптимального часу для оновлення продукції або впровадження принципово нової, керівництво підприємств повинне вивчати життєвий цикл продукції. При цьому, слід правильно передбачити його динаміку і тривалість.

Криві життєвого циклу продукції показують, що при зниженні попиту на один вид продукції підприємство повинне своєчасно спланувати випуск іншого виду товару.

З життєвим циклом продукції пов'язаний і життєвий цикл нововведень, який структурно відображає процес перетворення знань, процес перетворення ідеї у новий продукт.

Життєвий цикл нововведень призводить до появи інноваційного продукту на всіх його стадіях, до яких належать:

- нові результати досліджень – ідеї та відкриття, винаходи та інновації, які захищені патентами;
- нові проекти та розробки;
- нові товари (продукція, технології);
- нові знання про, як впровадити, опанувати та використати нові твори («ноу-хау»);
- нові послуги, нові способи передачі товарів та послуг.

Результатом такого виду нововведень є інноваційний продукт чи інноваційна продукція, які мають відповідну відмінність, яка пов'язана з етапами інноваційного процесу.

Інноваційний продукт – це результат науково-дослідної і/або/ дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам до інноваційної діяльності.

Інноваційна продукція – це нові конкурентноздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам до інноваційної діяльності. Трансформація науково-технічних розробок в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку є найважчим етапом у ланцюгу, що зв'язує науку зі споживачем. Це пов'язано з тим, що розроблювачі погано розуміють домінанти ринку, потреби споживача, у них немає досвіду технологічного підприємництва.

Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт передбачає структурування інноваційного процесу, до якої відносять:

Генерування нової ідеї – Експериментальна реалізація нової ідеї – Освоєння в виробництві – Масовий випуск – Споживання.

При розгляді більш детальної структури інноваційного процесу виділяють перелік таких етапів:

1) вибір варіанту створення нового виробу або нової продукції (на основі діючої моделі, розробки принципово нового виробу або нової продукції);

2) генерація і відбір найбільш вдалих ідей створення нового виробу або нової продукції;

3) фільтрація (відбір) ідей – виключення непідходящих для подальшого розгляду;

4) кінцевий вибір ідеї;

5) етап НДДКР і створення конструкторського прототипу;

6) продукції для дослідження в ринкових умовах;

7) реалізація більш масштабних планів: модифікація виробів та їх дрібносерійне виробництво або модифікація продукції та її невелике виробництво, освоєння ринку та його сегментів; визнання, що ідея була помилковою; припинення виробництва;

8) зустрічне рішення про випуску нового виробу та його серійне чи його масове виробництво або виробництво нової продукції у великих розмірах.

Організаційною основою трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт є побудова і реалізація інноваційного проекту за відповідними стадіями інвестиційного проектування, до яких належать (рис. 4):

- початкова стадія (1), на якій здійснюється розробка бізнесплану інноваційної діяльності;

- передінвестиційна стадія (2), на якій розробляється технікоекономічне обґрунтування інвестицій в інноваційну діяльність;

- перед кінцева стадія (3), на якій здійснюється оцінка ефективності інноваційного проекту;

- інвестиційний проект (4) – стадія, на якій формується інноваційний проект;

- кінцева стадія (5), на якій впроваджується інноваційний проект.

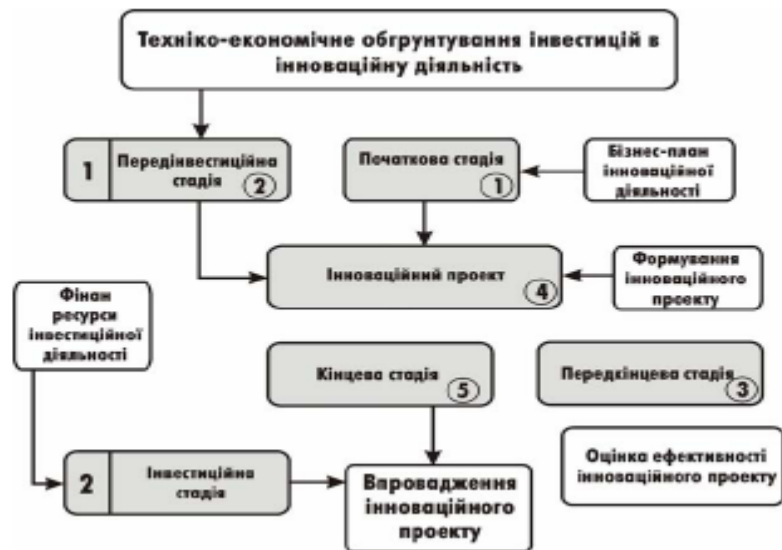

Рис. 4. Стадії інвестиційного проектування

На цій стадії підключається інвестиційна стадія (2), якій передує передінвестиційна стадія (1), коли здійснюється пошук і використання фінансових ресурсів інвестиційної діяльності.

Передінвестиційна стадія інноваційного проектування включає розробку техніко-економічного обґрунтування інвестицій в інноваційну діяльність. Цей документ є основним, що обґрунтовує доцільність та ефективність інвестицій до інноваційного проекту, що розглядається.

В межах техніко-економічного обґрунтування деталізуються та уточнюються рішення, що прийняті на стадіях передпроектного обґрунтування інвестицій – технікотехнологічні, проектні, конструктивні, природоохоронні; можливість правової охорони інновацій; екологічна ефективність та соціальні наслідки.

Початкова стадія дозволяє здійснити розробку бізнес-плану інноваційної діяльності. Бізнес-план інноваційної діяльності - це основний документ, що дозволяє здійснити оцінку та обґрунтувати інноваційний проект. В ньому проводиться опис аспектів майбутнього інноваційного проекту, аналізуються проблеми, що можуть виникнути в процесі його здійснення, визначаються шляхи їх рішення.

Бізнес-план інноваційної діяльності дозволяє здійснити оцінку можливостей інноваційного проекту на прикінцевій стадії, проаналізувати окупність інноваційного проекту та повну окупність кредитних коштів, що залучаються. Безумовно, бізнес-план інноваційної діяльності є складовою бізнес-плану розвитку підприємства або бізнес-плану інноваційної діяльності, бізнес-плану санації підприємства.

Інноваційний проект, який охоплює стадію інноваційної діяльності підприємства, як частину загального інноваційного процесу, а саме: організацію нового виробництва (мале, велике); випуск нової продукції; організація сервісної підтримки нової продукції – є підприємницьким. Цей інноваційний проект описує стадію підприємництва в загальному інноваційному процесі.

Інноваційний проект, який охоплює стадію інноваційної діяльності науково-дослідних, дослідно-конструкторських установ, як частину загального інноваційного процесу, а саме: пошук і розробка ідей (фундаментальні і пошукові науково-дослідні роботи, відкриття, задуми, пропозиції); здійснення НДДКР (створення дослідного зразка, діючого прототипу, тобто демонстрація реалізації ідей); проведення цілеспрямованої науково-дослідної роботи, розробка технологічного процесу та його матеріального забезпечення – є науково-дослідним. Цей інноваційний проект описує стадію науково дослідних і дослідно-конструкторських робіт в загальному інноваційному процесі.

Одночасно, якщо результатом цієї стадії інноваційного процесу стає інноваційний продукт (відкриття, винаходи, інші інновації), який може бути проданий (комерціалізований), то цей процес завершується стадією комерціалізації (рис. 5). Якщо ця стадія інноваційного процесу переходить до стадії підприємництва, то останній завершується також стадією комерціалізації.

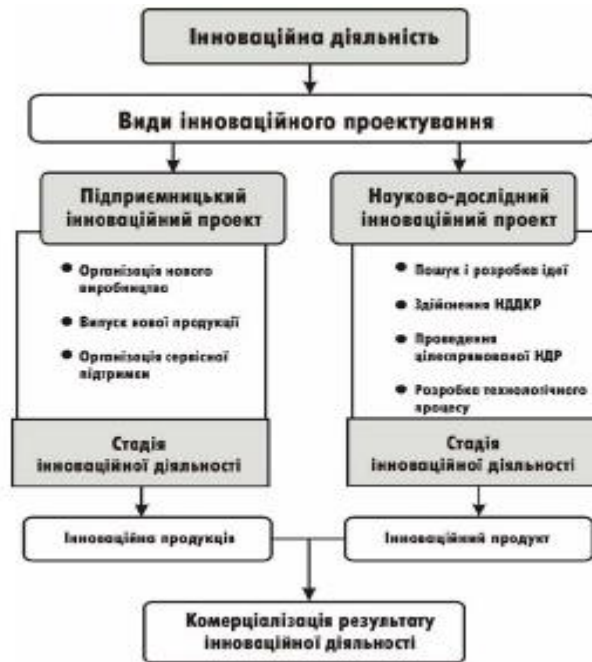

Рис. 5. Інвестиційна діяльність за видами інвестиційного проектування

Досвід показує, що в реальних умовах від ідеї створення нового продукту до надходження перших прибутків від його продажу на ринку проходить приблизно три-чотири роки, у рідкісних випадках – менше.

Складовою трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт або інноваційного процесу є маркетинг інновацій. Маркетинг інновацій включає: планування виробництва інновацій, вивчення ринку (з використанням бенчмаркетинга), налагодження комунікацій, формування цін, розробку брендстратегії інновації та організацію просування інновацій тощо (рис. 6).

Стосовно інновацій, бенчмаркетинг означає вивчення бізнесу інших підприємств з метою виявлення основоположних характеристик для розробки своєї інноваційної політики і конкретних видів інновацій.

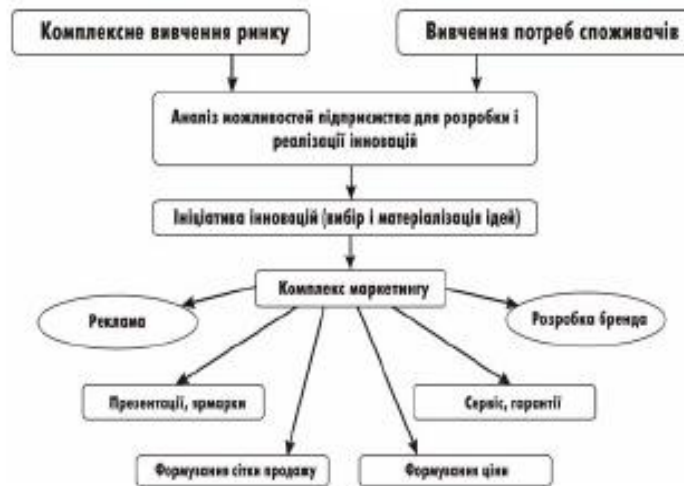

Рис. 6. Схема процесу маркетингу інновацій

Основні завдання маркетингової діяльності модифікуються відповідно до етапів життєвого циклу продукції:

На етапі впровадження виробник може використати інноваційну монополію для отримання надприбутків і для закріплення на ринку. Інноваційна монополія нового продукту може бути забезпечена за рахунок:

- 1) реєстрації та активного захисту патентів на винаходи, які закладені у конструкцію чи технологію випуску нової продукції;
- 2) збереження у комерційній таємниці ключових технологічних рішень («ноу-хау») виробництва нової продукції.

Найважливішими видами інноваційного маркетингу є стратегічний інноваційний маркетинг і тактичний інноваційний маркетинг. В основу стратегічних маркетингових досліджень закладено аналіз кон'юнктури ринку з наступною розробкою сегментів ринку, організацією і формуванням попиту, моделюванням поведінки покупців.

Стратегічний інноваційний маркетинг передбачає прийняття фірмою рішень, пов'язаних з вибором нової продукції або продукту. Попит на інновації – це попит на нову продукцію і технології. В основу тактичного інноваційного маркетингу закладено підготовку до розміщення на ринку

нової продукції (виробу). Це система заходів по просуванню продукції (виробу) на ринку, яка передбачає:

- маркетингове дослідження, пов'язане з новим продуктом і його позиціюванням;
- маркетингове дослідження за новим елементом ринку для продукту, що вироблявся раніше;
- попереднє (пробне) розміщення на ринку нового продукту;
- створення бренда і реклами нового продукту;
- організація адекватної системи збуту;
- планування ціни нового продукту;
- організація можливості поставки продукту на більш конкурентних умовах та закріплення її на ринку.

Бренд виробника інновації включає тільки нематеріальні характеристики: надійність, комфорт, сервісне і гарантійне обслуговування, додаткові послуги, товарний знак, знак обслуговування, фірмовий стиль, рекламу тощо. Бренд інновації має відповідні особливості – функціональні і емоціональні асоціації, які викликає новий продукт у покупців. При цьому під асоціацією розуміють зв'язок, який створюється за відповідних умов між почуттями, ідеями та іншими психологічними утвореннями. Тобто, у споживача формується відповідний імідж.

Організація робіт в галузі збуту нового товару встановлює шлях руху товару від виробника до споживача. Створення адекватної системи збуту інновацій передбачає вибір із таких альтернатив:

- 1) збут безпосередньо споживачам нового товару за прямими договорами або через власну роздрібну сітку;
- 2) продаж оптовим покупцям;
- 3) збут в незалежну роздрібно-торгівельну сіть;
- 4) придбання франчайзингової ліцензії на збут під товарним знаком, який зарекомендував себе;
- 5) будь-які з перерахованих варіантів, але з залученням посередників.

Просування нового продукту на ринок передбачає здійснення його цінової політики, яка враховує систему принципів та правил, використаних для встановлення цін.

Для обґрунтування цінової політики частіше використовується аналіз беззбитковості. Основою цього аналізу служить максимізація покриття виручкою від продаж продукту постійних витрат фірми. Як бачимо, за допомогою маркетингу інновацій оцінюється досягнута ситуація на ринку, яка порівнюється з можливими майбутніми тенденціями, а також надається можливість вказати, які цінові стратегії можуть бути здійснені у близькому майбутньому.

2. Людський капітал та інтелектуальні ресурси в господарській діяльності

Людські ресурси – це кількість працюючих з вищим рівнем кваліфікації, залучених до процесу розробки інтелектуального продукту. Інтелектуальний продукт – це результат розумової, інтелектуальної праці. Це продукт творчих розумових зусиль, що має змістовне значення для певного інтелектуально підготовленого кола осіб, втілений на матеріальному носії.

Людський капітал – це вартісна оцінка робочої сили, інтелектуальних зусиль одного чи сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які знаходяться в процесі розробки інтелектуального продукту.

Як бачимо, між наведеними поняттями є суттєва різниця: людські ресурси – кількість працюючих; інтелектуальний продукт – це результат їх розумової діяльності, праці; людський капітал – це вартісна оцінка людських ресурсів, їх інтелектуальних зусиль.

На сьогодні ще немає однозначно визначених понять і розуміння процесів, які описують механізм взаємодії між складовими економіки інтелектуальної власності. Тому підемо по шляху узагальнення відповідних поглядів щодо цього питання, керуючись логікою формування інтелектуального капіталу та його складових в господарській діяльності.

Людський капітал чи *інтелектуальна сила*, якщо маємо на увазі людські ресурси, що створюють інновації, і ті, які можна описати та ідентифікувати, стають інтелектуальними ресурсами. Окремі інтелектуальні ресурси, зокрема, ті, що мають великий комерційний потенціал, отримують правову охорону і стають інтелектуальною власністю.

Інтелектуальні ресурси, на відміну від людського капіталу, можуть бути рівноцінно замінені при акціонуванні на корпоративні права і належати акціонерам. Це стається в процесі здійснення трансакцій з інтелектуальними капіталом, тобто інтелектуальні ресурси, які приймаються на баланс за відповідною вартістю (корпоративною вартістю) набувають статусу нематеріальних активів.

Важливою складовою в цьому процесі є перетворення інновацій, створених людськими ресурсами, в інтелектуальні ресурси, якими фірма може володіти. Тому головне завдання керівництва фірми (менеджера) – трансформувати активи людського капіталу в інтелектуальні активи.

Інтелектуальні активи, як і *людський капітал*, є складовими інтелектуального капіталу, якщо розглядати їх з вартісної позиції.

Виходячи з цього, інтелектуальний капітал як авансована вартість складається в господарському обігу з двох складових: людського капіталу та інтелектуальних активів (нематеріальних активів).

Інтелектуальні активи – це вартість інтелектуальних ресурсів, які в господарському обігу приймають форму нематеріальних активів. Це вартість об'єктів інтелектуальної власності. Передую цьому процесу створення інтелектуального продукту, який на матеріальному носії стає інтелектуальним ресурсом. Інтелектуальні ресурси ідентифікуються шляхом описання на матеріальному носії, оформлення прав власності і можуть бути присутні на ринку у формі об'єктів інтелектуальної власності.

Людські ресурси та інтелектуальні ресурси, або *інтелектуальна сила* та інтелектуальний продукт, розглядаються разом як інтелектуальний потенціал, який не має вартісної оцінки, а вимірюється кількістю працюючих

та кількістю ідентифікованих об'єктів інтелектуальної власності. У вартісному вимірі інтелектуальний потенціал відтворює інтелектуальний капітал.

На практиці такий поділ має умовний характер, але з теоретичної точки зору – інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал мають відповідні відмінності, що поглиблює природу цього складного процесу в інтелектуальній економіці, якщо враховувати послідовність трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт, описаний вище. Наступний крок в цьому процесі можна бачити на прикладі моделі технологічного процесу формування об'єктів промислової власності та введення їх у господарський обіг, запропонованої П.П. Крайневим.

Модель технологічного процесу формування об'єктів промислової власності (ОІВ) та введення їх у господарський обіг показує, що управління промисловою власністю – це алгоритм управлінських функцій, послідовна реалізація яких може забезпечити раціональний (економічно-ефективний) процес просування ОІВ на ринок та узгодити інтереси розробника і споживача такого товару.

Людський капітал з позиції можливості передачі знання розглядається як вартісна оцінка робочої сили, інтелектуальних зусиль одного чи сукупності працівників, які знаходяться в процесі розробки інтелектуального продукту.

Інтелектуальні активи з позиції «Можливості передачі знання» розглядаються як вартісна оцінка інтелектуальних ресурсів або створених інтелектуальних продуктів, тобто знань, які описані на матеріальних носіях і які можна захистити правовим механізмом і комерціалізувати. В кінцевому вигляді інтелектуальні активи набувають статусу нематеріальних активів або це вартість об'єктів інтелектуальної власності за результатами введення до господарського обігу.

За ознакою «Приклади» – людські ресурси проявляють себе у вигляді досвіду, професійних знань, групових та індивідуальних навичок, творчості.

В цьому напрямку інтелектуальна сила спрямована на створення інтелектуального продукту у вигляді планів, програм, кодів, правил, формул; комп'ютеризованих програм, технологій тощо. Вартісна оцінка інтелектуальної сили та інтелектуальних ресурсів приймає форму людського капіталу та інтелектуальних активів.

За ознакою «Джерело» людські ресурси представлені кількістю людей, практики та процедури організації, а інтелектуальні ресурси тут представлені матеріальними носіями інформації, які можна ідентифікувати (виділити). У вартісному вимірі людські ресурси за ознакою «Джерело» набувають статусу людський капітал як вартісна оцінка джерела інформації на матеріальному носії, а з позиції інтелектуальних активів – це вартість інновації (інноваційного продукту або інноваційної продукції) в залежності від стадії трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт.

З позиції «Методів правової охорони» інтелектуальні активи розглядаються у формі паушального платежу, роялті, або вартості послуг, що є винагородою за використання нематеріальних активів в господарському обігу. Цьому передують формування людського капіталу у вигляді вартості угод, авторської винагороди за передане (комерціалізоване) патентне право, авторське право або передані комерційні секрети на умовах укладання комплексних угод між працівником і роботодавцем, що є рушійною силою людських ресурсів, спрямованою на отримання результату інноваційної діяльності.

В економічній теорії робоча сила – це сукупність фізичних, розумових та організаційних здібностей людини, набутих знань і досвіду, які вона застосовує в процесі виробництва споживчих вартостей. В Інтелектуальній економіці в процесі створення інтелектуального продукту робоча сила прирівнюється до інтелектуальної сили, яка також має споживчі якості.

Робоча сила – це основний елемент виробничих сил в суспільстві. А в умовах, де присутній капітал, вона стає товаром, тобто купується і

продається, тому що працівник не має власності на засоби виробництва і на засоби існування.

Робоча сила, як товар, має дві сторони: споживчу вартість та вартість. За аналогією, – інтелектуальна сила або людські ресурси, коли стають товаром, також мають дві сторони: споживчу вартість та вартість.

Інтелектуальна сила розглядається як суспільний товар. З позиції споживчої вартості специфіка цього товару проявляється у тому, що в процесі його споживання інтелектуальна сила не зникає, а створює нову вартість, більшу, ніж вартість самого товару – інтелектуальна сила. Таким чином, в основу визначення споживчої вартості закладена абстрактна праця. Для відтворення робочої сили необхідно більше витрат, ніж для створення фізично потрібних працівнику життєвих засобів. Це пов'язано з тим, що по-перше, працівник не вічний і, відповідно, відтворення робочої сили повинно включати витрати на утримання також і його сім'ї; по-друге, для виконання більш складної роботи працівнику потрібно мати відповідний рівень освіти і кваліфікацію, що потребує додаткових витрат на робочу силу; по-третє, на відміну від звичайних товарів, робоча сила, як і її носій – людина, історично розвивається, тому на розмір її вартості впливають моральний, історичний, соціальний та результативний елементи.

Моральний елемент вартості робочої сили визначається гідністю людини. Її самоповагою, впливом морально-етичних факторів. Історичний елемент вартості робочої сили пов'язаний зі зростанням фізичних, духовних та інших потреб людини, її здібностей, для відтворення яких потрібно залучати все більшу кількість матеріальних благ і послуг. Соціальний елемент вартості робочої сили складається зі значного впливу на неї таких соціальних факторів, як класова боротьба, діяльність профспілок, громадських і політичних рухів. Результативний елемент характеризує зростання корисного ефекту від використання робочої сили, в основу якої покладено збільшення витрат робочої сили (фізичних, розумових, організаційних) та покращення форм і методів організації виробництва.

За аналогією, інтелектуальна сила має ті самі якості, що і робоча сила. Інтелектуальна сила, як і її носій – людина, історично розвивається тому на розмір її вартості впливають моральний, історичний, соціальний та результативний елементи. На відміну від робочої сили, інтелектуальна сила пред'являє значно більші вимоги до її залучення та потребує значно більшого розміру витрат.

Вартість робочої сили, як і вартість інтелектуальної сили, перетворюється в заробітну плату, тобто набуває перетворювальної форми. Вартість інтелектуальної сили, яка виражена у грошах, набуває форму ціни інтелектуальної сили. Таким чином, заробітна плата або винагорода – це грошовий вираз вартості та ціни товару – інтелектуальна сила і, частково, результативності функціонування інтелектуальної сили.

Оскільки інтелектуальна сила є товаром, то її ціна, як і всіх інших товарів, регулюється співвідношенням попиту і пропозиції, відповідними економічними законами. У міру зниження попиту чи збільшення пропозиції ціна інтелектуальної сили, тобто заробітна плата (винагорода), зменшується і навпаки.

Слід зазначити, що заробітна плата, або винагорода, має такі основні функції:

- 1) відтворювальну (забезпечення поширеного відтворення якісної інтелектуальної сили найманого працівника і членів його сім'ї);
- 2) стимулюючу (заробітна плата, її форми і системи повинні стимулювати високоефективну працю);
- 3) розподільчу (стимулювання приходу інтелектуальної сили в окремі галузі і її відтоку до інших).

Заробітна плата існує у двох основних її формах: почасова і поштучна. Почасова заробітна плата – це оплата вартості і ціни інтелектуальної сили за її функціонування протягом відповідного робочого часу.

В сучасній економічній системі застосовуються тарифні, преміальні, колективні системи заробітної плати. Їх вибір залежить від трьох основних факторів:

- а) ступеню контролю працівником кількості і якості створеної інтелектуальної продукції;
- б) ретельності, з якою інтелектуальний продукт може бути облікований;
- в) рівня витрат, пов'язаних впровадженням тієї чи іншої системи оплати.

В кожному конкретному випадку підбирається така система оплати, яка сприяє створенню інтелектуального продукту за відповідний період, кількісно і якісно. Однією з форм оплати праці, яка пов'язана з розробкою інтелектуальної власності, є також і контрактна, за якою встановлюється договір на вартість інтелектуальної праці, яка відтворює вартість інтелектуальної сили або розмір людського капіталу. За своєю економічною природою контрактна форма оплати праці відтворює ціну інтелектуальної сили.

Слід зазначити, що вартість людських ресурсів або розмір людського капіталу пов'язано з вартістю робочого місця, на якому створюється інтелектуальний продукт або інтелектуальна продукція.

Розмір вартості робочого місця складається з витрат на інтелектуальну силу, вартості засобів та предметів праці. Вартість запасів та предметів праці визначається на загальних підставах, в залежності від розміру інвестицій, які спрямовані на інноваційну діяльність, життєвого циклу нововведень та стадії впровадження інвестиційного проекту.

3. Комерціалізація інтелектуальної власності та її механізм

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності здійснюється на умовах її комерціалізації. В цьому процесі є обов'язково,

як мінімум, чотири учасники: автор розробки (винаходу, сорту рослин, корисної моделі тощо), стратегічний партнер, менеджер та інвестор.

Механізм комерціалізації, є відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку. Для менеджера інтелектуальний капітал має дві основні компоненти: людський капітал та інтелектуальні ресурси. Людський капітал чи інтелектуальна сила створюють інновації і те, що можна описати і ідентифікувати, стає інтелектуальними ресурсами. Деякі інтелектуальні ресурси – звичайно ті, що мають більший комерційний потенціал, отримують правову охорону і стають інтелектуальною власністю.

Господарська діяльність стає засобом реалізації економічних інтересів. Для того, щоб приватні інтереси (власника, інвестора) реалізовувалися в своїй сукупності (в інноваційному проекті), необхідно, щоб комерціалізація інтелектуальної власності давала власнику, інвестору надлишок доходу над їх витратами, тобто можливість збагачення. В цьому випадку інтелектуальний капітал у формі інтелектуальної власності набуває споживчі якості. Отримання надлишку над витратами є основним рушієм підприємництва (бізнесу).

Інтелектуальний капітал набуває авансованої вартості в процесі господарської діяльності, тобто коли він створюється і використовується самим підприємством чи реалізується іншим підприємством (суб'єктом господарювання).

Для того, щоб зрозуміти, звідки береться надлишок над авансованим капіталом, слід проаналізувати процеси, що відбуваються безпосередньо у процесі створення *інтелектуального продукту*, тобто це результат свідомих дій підприємця (власників, інвесторів).

В умовах господарської діяльності підприємство для створення інтелектуального продукту насамперед авансує кошти (інвестиції) для придбання (використання) необхідних факторів виробництва, тобто елементів постійного та змінного капіталу. Капітал (або інвестиції) тут виступають як виробничий капітал, функцією якого є створення

інтелектуального продукту і додаткової вартості. Для одержання вартості і додаткової вартості у грошовій формі треба продати продукт капіталу. При цьому, капітал набуває форми товарного капіталу, головною функцією якого є реалізація інтелектуального продукту і одержання додаткової вартості у грошовій формі. Таким чином, інтелектуальний продукт проходить три стадії капіталу – грошову, виробничу і товарну. Такий послідовний рух називається кругообігом інтелектуального капіталу.

З означених позицій в чистому вигляді *інтелектуальний капітал* – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості). Вартість інтелектуального продукту (товару), що створений за умов застосування найманої праці, розглядається як сума постійного, змінного капіталу та додаткової вартості. Вартісна оцінка інтелектуальної власності є - інтелектуальний капітал, який об'єктивований та ідентифікований з позиції створеного або придбаного інтелектуального продукту, який набув право інтелектуальної власності.

При використанні створеного інтелектуального продукту безпосередньо на самому підприємстві, додаткова вартість складається з двох складових, а саме: з частини додаткової вартості, яка входить до складу інтелектуального капіталу, отриманого в чистому вигляді; і з решти додаткової вартості, яка отримана при реалізації продукції з використанням інтелектуального капіталу в чистому вигляді, тобто на умовах використання вже оновлених або удосконалених засобів і предметів праці, найманої робочої сили.

Комерціалізація інтелектуальної власності виникає при використанні результатів інтелектуальної діяльності на умовах укладання договорів, наприклад: між співавторами патенту; між власниками патенту й авторами в зв'язку з виплатою винагороди за використання об'єкту промислової

власності; між власниками патенту під час комерційної реалізації інтелектуального продукту та інші. Договори про передачу права власності, як зазначено чинним законодавством України, потрібно здійснювати у письмовій формі і зареєструвати у чинному порядку.

Згідно чинного законодавства України про охорону прав інтелектуальної власності, комерційну реалізацію прав на результати інтелектуальної діяльності в повному обсязі або частково власник охоронного документа здійснює шляхом передачі прав власності або видачі дозволу на його використання шляхом укладення ліцензійного договору.

За ліцензійним договором власник, наприклад, патенту (ліцензіар) надає своєму контрагенту (ліцензіату) право на використання патенту в зазначених межах своїх прав. Залежно від обсягу переданих прав розрізняють – договір виключної і не виключної ліцензії.

При наданні виключних прав застосовується тріада правочинностей «володіння, користування і розпорядження». Враховуючи нематеріальний характер результатів інтелектуальної власності, ряд спеціалістів розглядають власність на об'єкти творчої діяльності не як класичну тріаду правочинностей власника, а в інших виключних правочинностях: «забороняти» і «дозволяти». В такому разі буде присутня тільки правочинність лише з використання (розпорядження). Особливо це важливо враховувати, коли право на інтелектуальну власність є внеском до статутного капіталу в обмін на корпоративні права.

До правочинностей власників виключних прав відносно промислової власності можна віднести:

Правочинності володіння визначення власника патенту; хто з власників вирішує питання про підтримку чинності патенту (питання вирішують спільно, або за більшістю голосів, якщо співвласників декілька); порядок сплати мита (одним із співвласників або кожним почергово);

Правочинності користування право використання винаходу за патентом у власному виробництві; право використання на інших

підприємствах; право рекламно-комерційної розробки винаходу; право використання винаходу за патентом при створенні підприємств будь-якої організаційно-правової форми, а також спільних підприємств; правочинності виплати винагороди авторам і особам, що сприяють створенню, правовій охороні і використанню об'єктів промислової власності;

Правочинності розпорядження право надання дозволу на використання іншим особам, що містить:

- право укладати договори про передачу права власності на патент;
- право продажу патенту;
- право укладати ліцензійні договори з різним обсягом переданих прав;
- право передачі в статутні фонди інших підприємств, під заставу, в кредит і т. ін.

Коли укладається договір не виключної ліцензії, ліцензіату передаються права в обмежених рамках, і ліцензіар залишає за собою право подальшого використання винаходу або інше в повному обсязі на тій же території.

Виходячи з цих правових позицій відносно використання інтелектуальної власності в умовах господарської діяльності, тобто умовах комерційного використання результатів інтелектуальної діяльності, стає зрозумілою складність проблеми комерціалізації на рівні правових відносин, а саме, якщо мати на увазі певні труднощі, які мають місце при розробці договірних документів ніж суб'єктами договірних відносин.

З економіко-фінансової точки зору інтелектуальна власність в умовах господарської діяльності (комерціалізації), набуває головної ознаки – це спроможність за її рахунок отримати доход, приносити відповідний ефект при її використанні.

Господарська діяльність пов'язана з підприємницькою діяльністю, тому нинішній підприємець, маючи у своєму активі продукт інтелектуальної власності, може розпоряджатися ним на свій розсуд: продати, передати в

заставу для отримання кредиту, розширити власний капітал за рахунок внесення до статутного капіталу іншого господарського товариства тощо.

Вартість інтелектуальної власності враховує сукупність витрат, які пов'язані з розробкою, адаптацією, підтримкою на відповідному рівні об'єктів власності.

Вартість прав на придбання або продаж інтелектуальної власності враховує лише вартісну ціну придбання або продажу з урахуванням прибутку (рентабельності) і податкових відрахувань. Обмежуючим фактором тут може стати розмір амортизаційних відрахувань покупця при використанні об'єктів інтелектуальної власності, які збільшують собівартість продукції, а також інвестиційні можливості покупця. Для відтворення механізму комерціалізації інтелектуальної власності скористаємося схемами (моделями) комерціалізації, які є типовими.

ТЕМА 7. ОЦІНКА ВАРТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ

- 1. Економічна сутність оцінки вартості інтелектуальної власності та мета її оцінки.***
- 2. Методи оцінки інтелектуальної власності та їх економічна суть.***
- 3. Нормативне забезпечення регулювання оціночної діяльності.***
- 4. Механізм формування цін в сфері інтелектуальної власності.***

1. Економічна сутність оцінки вартості інтелектуальної власності та мета її оцінки

З позиції цінки, вартість об'єкта власності (майна, майнових прав) є грошовою мірою того, скільки покупці (інвестори) платять за аналогічну власність на ринку при відповідних умовах угоди. Оцінюючи конкретне

майно для цілей здійснення угоди, оцінювач може визначити тільки вартість цього майна. Оцінка це інструмент і, одночасно, це діяльність спеціаліста.

Оцінка майна і майнових прав, це процес визначення їх вартості (рис. 7.) націлена на відповідну галузь використання її результатів. Тому, при проведенні оцінки, визначається конкретний вид вартості об'єкту оцінки ймовірна сума грошей, яка може бути отримана за об'єкт оцінки на дату оцінки виходячи з передбачених умов угоди, для цілей якої здійснюється оцінка. Відповідний вид вартості, яка відповідає умовам майбутньої угоди і за суттю якої реалізуються методичні підходи, методи і оціночні процедури, називають базою оцінки.

Рис. 7. Етапи здійснення оцінки майна або майнових прав

Типовим умовам здійснення угоди з точки зору ринку конкретних об'єктів власності відповідають ринкові бази оцінки. В інших випадках, якщо умови майбутньої угоди специфічні, як правило, визначаються неринкові базові оцінки. В кінцевому підсумку, вибір бази оцінки залежить від мети, для якої здійснюється оцінка, особливості об'єкту оцінки, а також враховуються законодавчі і нормативні обмеження і вимоги. Що стосується оцінки інтелектуальної власності (майнових прав), то в теоретичному та практичному плані ця проблема є найбільш складною в Інтелектуальній економіці.

За своєю суттю об'єкти інтелектуальної власності не мають фізичної форми, але мають матеріальну вартість. Прийняті на баланс об'єкти

інтелектуальної власності набувають статусу нематеріальних активів і оцінюються по сумі витрат, пов'язаних з їх створенням, придбанням та доведенням до стану, за яким вони придатні до використання за призначенням.

Потреба в оцінці вартості інтелектуальної власності виникає у зв'язку з:

- визначенням бази оподаткування в процесі придбання та продажу об'єктів інтелектуальної власності;
- здійсненням корпоративних операцій, пов'язаних з емісією (ремісією) статутних капіталів господарських товариств;
- визначенням вартості виключних прав, які передаються на підставі договору купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності чи ліцензійних договорів на право використання таких об'єктів;
- визначенням розміру компенсації (розміру відшкодування), яку потрібно сплатити відповідно до діючого законодавства власнику інтелектуальної власності за порушення його виключних прав;
- внесенням об'єктів інтелектуальної власності при здійсненні інноваційних чи інвестиційних проектів;
- поширенням ринків збуту (шляхом надання франшизи (межі відхилення кількості поставленого товару від зазначеного в договорі) та ін.);
- організацією страхування;
- передачею інтелектуальної власності під заставу з метою отримання кредитів;
- визначенням збитків, які отримані неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності;
- банкрутством підприємства в процесі його ліквідації з метою задоволення позивів кредиторів;
- проведенням приватизації (відчуження) державного майна.

За своєю сутністю об'єкти інтелектуальної власності не мають неуречевленої форми, тому їх вартість не визначається з використання

традиційних показників, які застосовуються при здійсненні оцінки матеріальних об'єктів. Світовий досвід показує, що питання адекватної ціни складне як в практичному, так і в теоретичному плані. Ймовірність та суб'єктивність у такій оцінці очевидна, що потребує залучення до розрахунку вартості інтелектуальних об'єктів більш удосконаленого методичного інструментарію.

2. Методика оцінки вартості інтелектуальної власності

Методика оцінки вартості інтелектуальної власності розроблюється до відповідного об'єкту під конкретного замовника, оскільки потреба у такій оцінці виникає, як правило, у зв'язку з відчуженням відповідних виключних прав або не виключних прав.

При здійсненні розрахунків вартості об'єктів інтелектуальної власності світова практика напрацювала ряд загальних теоретичних підходів, до яких належить доходний, витратний та ринковий. Кожний з них має свої методи та методологію.

Доходний підхід передбачає, що ніхто не буде вкладати свій капітал в придбання того чи іншого об'єкта нематеріального характеру, якщо такий же дохід можливо отримати яким-будь іншим способом. Методологія цього підходу базується на встановленні причинного зв'язку між функціональними (фізичними, техніко-економічними та ін.) якостями об'єкта інтелектуальної власності, який використовується у конкретному об'єкті техніки (технології), та майбутніми доходами від його використання. Головною передумовою такого підходу є те, що еко-номічна цінність кожного конкретного об'єкта в цей момент обумовлено очікуванням отримання в майбутньому доходів від його використання.

На практиці в кожному об'єкті техніки (технології), як правило, одночасно використовуються декілька об'єктів інтелектуальної власності (винаходи, ноу-хау та інші рішення) та на кожний об'єкт приходиться лише відповідна частка вартості прав на весь об'єкт техніки (технології) в цілому.

Тому, використовуючи доходний підхід, перш за все, необхідно визначити розмір частки участі кожного конкретного суб'єкта інтелектуальної вартості в загальному прибутку (доході).

Основними методами, які реалізують це методологічне направлення, є методи дисконтування та капіталізації. В основу метода дисконтування покладено один з головних фінансових законів, який формулюється так: сучасні гроші вартістю дорожче, чим завтрашні.

Співвідношення поточної та майбутньої вартості об'єкта інтелектуальної власності описують шляхом збільшення ставки дисконтування майбутніх грошових потоків за методом складного відсотка, за результатами чого оцінюються майбутні грошові потоки, визначається ставка дисконтування і розраховується сумарна побічна вартість майбутніх грошових потоків.

Під капіталізацією взагалі розуміють процес переводу доходів від якого-небудь майна в його вартість. Розрізняють метод прямої капіталізації і метод капіталізації за нормою віддачі.

Метод прямої капіталізації використовується, в основному, в якості експрес-методу для розрахунку залишкової вартості оцінюваного об'єкта (іноді для оцінки об'єктів, термін життя яких практично необмежений) і включає: виявлення джерел і розмірів чистого доходу, визначення ставки капіталізації і визначення вартості оцінюваного об'єкта як частки відділеного щорічного доходу (чистого прибутку після податків, чистого операційного доходу), який отримано від комерційного використання об'єкта оцінки, на коефіцієнт капіталізації.

До переваг доходного підходу належать:

- враховується ринкова ситуація, оскільки приведення чистого операційного доходу (грошового потоку) в поточну вартість враховує ризик інвестицій в об'єкт оцінки відносно загального інвестиційного ризику;
- доходний підхід є таким, за яким дозволяється здійснити оцінку майбутньої доходності об'єкту оцінки, а також він надає можливість

врахувати перспективність і значення об'єкту на ринку виробництва і реалізації продукції з використанням об'єктів інтелектуальної власності.

До недоліків доходного підходу відносять те, що:

- в основу підходу покладено прогнозування, а не тільки фактична інформація про результати діяльності;
- оцінка ризиків є достатньо суб'єктивним процесом в Україні;
- підхід дає надійні результати лише в випадках можливості чіткого прогнозування доходів, передбачених витрат, процентної ставки доходу на довгострокову перспективу;
- в умовах нестабільної економіки здійснення точного прогнозування є складною задачею і потребує високої кваліфікації оцінників.

Витратний підхід оснований на припущенні, що потенційний покупець, володіючи відповідною інформацією про предмет покупки, не заплатить за нього більше, ніж вартість іншого об'єкта в складі нематеріальних активів тієї ж корисності. Передбачається визначення витрат на відтворення первісної вартості об'єкта інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів підприємства з урахуванням його послідуєчих покращень чи його заміни за відрахуванням обґрунтованої поправки на суму амортизації за період використання оцінюваного об'єкта з метою встановлення його реальної вартості. Для об'єктів нематеріального характеру властивий строковий і моральний знос.

Основними методами, які реалізують витратний підхід є метод визначення початкових витрат, метод вартості заміщення та метод відновленої вартості. Вартість інтелектуальної вартості, яка визначається за методом визначення початкових витрат, має назву історичної, так як вона перш за все базується на фактично здійснених витратах згідно бухгалтерської звітності підприємства за декілька років.

При оцінці інтелектуальної вартості за методом вартості заміщення використовують принцип заміщення, згідно якого максимальна вартість власності визначається мінімальною ціною, яку необхідно сплатити при

купівлі об'єкта, еквівалентного за функціональними можливостями і варіантами його використання чи аналогічного за споживчою вартістю.

Метод відновлюваної вартості є найбільш прийнятний для розрахунку вартості прав на унікальні об'єкти інтелектуальної власності.

Відновлювана вартість об'єкта інтелектуальної власності визначається як сума витрат, які потрібні для створення нової точної копії оцінюваного об'єкта на підставі сучасних цін на сировину, матеріали, енергоносії, комплектуючі витрати тощо.

До переваг витратного підходу відносять:

- можливість проведення достатньо точної оцінки витрат, пов'язаних зі створенням об'єктів інтелектуальної власності;
- можливість поелементної оцінки складових цілісного об'єкту;
- нормативно-методична урегульованість.

До недоліків витратного підходу відносять:

- обмеженість використання ринкової інформації в оцінці;
- трудомісткість всіх оціночних процедур;
- труднощі оцінки об'єктів з великим строком використання у зв'язку зі складністю визначення зносу і прибутку підприємця.

Ринковий підхід до оцінки вартості інтелектуальної вартості передбачає використання методу порівняльних продаж. Суть цього методу полягає в прямому порівнянні оцінюваного об'єкта з іншими, аналогічними по якості, призначенню і користі, які були продані в зіставленому часі на аналогічному ринку.

Порівняльний підхід передбачає аналіз цін пропозиції чи продажу об'єктів, які аналогічні оцінюваному, та подальше коректування цих цін з метою врахування відмінностей між об'єктами порівняння і об'єктом оцінки.

Використання порівняльного підходу дозволяє визначити, в першу чергу, ринкову вартість і ліквідаційну вартість.

До переваг ринкового підходу належать:

- визначення ціни об'єкту на основі фактичної ціни купівлі-продажу аналогічних об'єктів в аналогічних умовах придбання з використанням коректування, забезпечуючи співставлення аналога з оцінюваним об'єктом;
- відображення фактично досягнутих результатів експлуатації об'єкта;
- реальне відображення попиту на даний об'єкт інвестування.

До недоліків ринкового підходу відносять:

- ігнорування перспектив розвитку об'єкта в майбутньому;
- потреба у збиранні повної і достовірної інформації по великій кількості аналогів, що є достатньо трудомістким процесом;
- потреба виконання складних корегувань в процесі нівелювання різниць об'єкта оцінки і аналогів для визначення підсумкового розміру вартості.

В процесі оцінки використовують також комбінації означених вище підходів. За результатами використання різних підходів до оцінки одного і того ж об'єкта отримуються різні значення вартості. За кінцевий розмір обирається, як правило, одне із значень (менше за все середнє, середнє зважене чи інтегральне).

Слід зауважити, що ні один з підходів не має вирішальних переваг перед іншими. Кожен з них використовується для конкретних об'єктів і цілей оцінки.

3. Нормативне забезпечення регулювання оціночної діяльності

З прийняттям Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінку діяльності в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-III, визначені правові засади здійснення оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні, її державного та громадського регулювання, забезпечення створення системи незалежної оцінки майна з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки майна, майнових прав та використання їх результатів.

Законом передбачено, що оцінка майна, майнових прав – процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, яка передбачена в Положеннях (національних стандартах) оцінки майна, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, методиках та інших нормативно-правових актах, які розробляються з урахуванням вимог положень (національних стандартів) і затверджуються Кабінетом Міністрів України або Фондом державного майна України.

В Положеннях (національних стандартах) оцінки майна, які сьогодні розробляються, повинні міститися визначення понять, у тому числі понять ринкової вартості, принципів оцінки, методичних підходів та особливостей проведення оцінки відповідного майна залежно від мети оцінки, вимог до змісту звіту про оцінку та порядок його рецензування.

Майном, яке може оцінюватися, вважаються об'єкти в матеріальній формі, у тому числі: земельні ділянки, будівлі та споруди (включаючи їх невід'ємні частини), машини, обладнання, транспортні засоби тощо; паї, цінні папери; нематеріальні активи, в тому числі об'єкти права інтелектуальної власності; цілі майнові комплекси всіх форм власності.

Майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від прав власності, у тому числі: права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги.

Датою оцінки є дата, за станом на яку здійснюється процедура оцінки майна та визначається вартість майна. Нормативно-правовими актами з оцінки майна можуть бути передбачені строки дії звіту про оцінку майна (акта оцінки майна) від дати її затвердження (погодження) замовником.

Законом передбачено, що професійно-оціночна діяльність – це діяльність оцінювачів, які мають кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, та суб'єктів оціночної діяльності (які мають сертифікат суб'єкта оціночної

діяльності), яка полягає в організаційному, методичному та практичному забезпеченні проведення оцінки майна, розгляді та підготовці висновків щодо вартості майна.

До *суб'єктів оціночної діяльності* належать суб'єкти господарювання – зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, – які здійснюють господарську діяльність, у складі яких працює хоча б один оцінювач, та які отримали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності відповідно до означеного Закону.

До суб'єктів оціночної діяльності відносять також органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі.

Оцінка майна проводиться на підставі договору між суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання та замовником оцінки або на підставі ухвали суду про призначення відповідної експертизи щодо оцінки майна.

Договір на проведення оцінки майна укладається в письмовій формі та може бути двостороннім або багатостороннім. Істотними умовами договору на проведення оцінки майна є:

- зазначення майна, що підлягає оцінці;
- мета, з якою проводиться оцінка;
- вид вартості майна, що підлягає визначенню;
- дата оцінки;
- строк виконання робіт з оцінки майна;
- розмір і порядок робіт;
- права та обов'язки сторін договору;

- умови забезпечення конфіденційності результатів оцінки, інформації, використаної під час її виконання;
- відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- порядок вирішення спорів, які можуть виникнути під час проведення оцінки та прийняття замовником її результатів.

Законодавством або за згодою сторін договору в ньому можуть бути передбачені інші істотні умови. Не допускається встановлення у договорі розміру оплати робіт як частки вартості майна, що підлягає оцінці.

Звіт про оцінку майна є документом, що містить висновки про вартість майна та підтверджує виконані процедури з оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання відповідно до договору. Звіт підписується оцінювачами, які безпосередньо проводили оцінку майна, і скріплюється печаткою і підписом керівника суб'єкта оціночної діяльності.

Акт оцінки майна є документом, що містить висновки про вартість майна та підтверджує виконані процедури з оцінки майна, здійсненої суб'єктом оціночної діяльності – органом державної влади або органом місцевого самоврядування самостійно. Акт оцінки майна підлягає затвердженню керівником органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

Оцінка майна і майнових прав здійснюється у випадках:

- за домовленістю сторін договору;
- за вимогою однієї із сторін договору;
- у випадках обов'язкового проведення оцінки, встановлених законодавством;
- за рішенням суду;
- для цілей досудового рішення майнових спорів.

Однією з найбільш складних форм професійної оціночної діяльності є рецензування звіту про оцінку майна (акту оцінки майна). Рецензування згідно означеного вище Законом мають право проводити:

- оцінювачі, які мають не менше, ніж дворічний досвід практичної діяльності, і працюють в складі суб'єктів оціночної діяльності - суб'єктів господарювання;

- експертні ради, створені саморегулювними організаціями оцінювачів;

- оцінювачі, які мають не менш, ніж дворічний досвід практичної діяльності з оцінки майна і працюють у Фонді державного майна України, та інших суб'єктах оціночної діяльності – органах державної влади і місцевого самоврядування.

Рецензування звіту про оцінку майна (акту оцінки майна) може проводитись за вимогою замовника (платника) оцінки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, судів та інших осіб, які використовують оцінку для прийняття майнових рішень, за бажанням суб'єкта оціночної діяльності, на вимогу правоохоронних органів. Законодавством встановлені також випадки обов'язкового проведення рецензування. Зокрема, без проведення процедури рецензування органи державної влади і місцевого самоврядування не мають права затвердити, узгодити звіт про оцінку майна (акт оцінки майна), а також прийняти таку оцінку за результатами виконання договору на проведення оцінки.

Відповідний порядок обов'язкового проведення рецензування встановлено саморегулюючими організаціями оцінювачів з метою контролю «якості» оцінки майна та майнових прав, які виконують її члени.

4. Механізм формування цін в сфері інтелектуальної власності

Поняття «вартість» і «ціна» в оцінці мають відповідне розмежування. Вартість і ціна майна і майнових прав рівні між собою тільки в умовах досконалого ринку. Ціна відображає вартість відповідної кількості товару (об'єкта власності), яким може бути об'єкт інтелектуальної власності, при здійсненні процесу купівлі-продажу в умовах ринку. В цьому розумінні ціна є грошовим виміром вартості цього товару.

Вартість є загально визнаним еквівалентом цінності об'єкта оцінки, вираженою в грошовій формі (сумі грошей), ціна - це сума грошей, за якою здійснюється перехід прав на об'єкт оцінки від однієї сторони угоди до іншої сторони.

При цьому ринкова база оцінки представлена ринковою вартістю. Використання в якості мети оцінки ринкової бази можливе при відповідності умов майбутньої угоди, для забезпечення якої здійснюється оцінка, умовам, які відповідають змісту поняття «ринкова вартість». При цьому умови майбутньої угоди не повинні передбачати додаткові обмеження чи вимоги, які впливають на майбутні вигоди від використання об'єкту оцінки потенційним покупцем.

Принцип грошової оцінки об'єктів інтелектуальної власності передбачає визначення їх вартості різними методами, до яких віднесено: визначення фактичної собівартості, початкової вартості придбання, вартості реалізації, ринкової вартості у разі продажу на конкурентних засадах.

Механізм формування цін (вартості) об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) в процесі придбання прав на їх використання, пов'язаний з методами оцінки, які залежать від природи походження ОІВ та завдань, які вирішує продавець, виходячи зі своєї стратегії та тактики на ринку. Одночасно, слід врахувати «унікальність» самого ОІВ, як товару, який пов'язаний залежністю вартості ОІВ з особливостями об'єкта, до якого пристосовується (прив'язується) ОІВ (впровадження, використання). Конкретність, адресність використання ОІВ відтворюється в розрахунку вартості самих ОІВ. Ця особливість ОІВ не спрощує механізм визначення вартості ОІВ, а вказує на його складність, вибірковість, оригінальність. Ставши товаром, ОІВ набуває не тільки ознаки властиві товару на ринку, але і правове поле впливу в процесі купівлі-продажу. При цьому, слід враховувати ще одну особливість ОІВ, яка відтворюється в тому, що вартість ОІВ не може дробитися на окремі частки тому, що це цілісний об'єкт необоротних активів на відміну від

окремих матеріальних активів, які надходять дискретно в залежності від виробничого циклу.

Ціна покупця має відповідні обмеження, які пов'язані з загальними витратами і ціною продукції, яка продається на ринку. Якщо в ціні продавця фактор впливу вартості продукції при застосуванні ОІВ побічно враховується, то в ціні покупця ОІВ цей фактор може бути домінуючим. Ще однією особливістю ОІВ, на відміну від звичайних товарів, є можливість надавати їх власнику-продавцю додатковий прибуток у вигляді роялті, якими відповідно до податкового законодавства є платежі будь-якого виду, одержані у вигляді винагороди за надання дозволу на використання прав інтелектуальної власності.

Складність проблеми щодо оцінки ОІВ на ринку очевидна, тому що оцінники від замовників ОІВ, так і оцінники від продавця повинні знайти остаточну ціну угоди, яка в ціні (вартості) враховує інтереси партнерів. В цьому випадку партнери можуть керуватись ринковою базовою оцінкою, тобто ціною на види ОІС. На практиці, частіше такого аналізу не існує, бо ОІВ може мати індивідуальні особливості, які не є загальними для їх відповідної групи. В цьому разі йдеться про теоретичну вартість (ціну), яка підкріплюється відповідними варіантними розрахунками.

Ціну пропозиції встановлює продавець ОІВ, ціну попиту – покупець. Різниця між двома цими цінами визначає «маржу». Термін «маржа» застосовується на ринку ОІВ для оцінки можливого доходу учасників угоди. В середині маржі знаходиться ціна виконання угоди, тобто продажу ОІВ, за договірною ціною, після чого він набуває ринкову ціну. В цьому випадку ринкова ціна може порівнюватися з фактичною ціною аналітичного ОІВ при певних умовах, тобто з теоретичною ринковою ціною за результатами оцінки. Ціна ОІВ (договірна) для покупця теоретично враховує покриття платежу, виконання своїх зобов'язань по податку на дану вартість та загальний розмір роялті, як частину прибутку від використання ОІВ в господарському обороті. Покупець здійснює придбання ОІВ за рахунок

прибутку (інвестиційної діяльності). Ціна ОІВ (договірна) для продавця по податку на додану вартість враховує покриття його витрат, пов'язаних з врахуванням податкових зобов'язань, з їх створенням або придбанням, доведенням ОІВ до стану корисного використання, і прибутку з врахуванням зобов'язань по податку на прибуток.

При використанні придбаних ОІВ, покупець переносить їх вартість у вигляді амортизаційних відрахувань на собівартість продукції, яка виражена на основі цих ОІВ. При створенні ОІВ безпосередньо на підприємстві, ціна (вартість) ОІВ визначається прямим витратним методом з урахуванням рівня рентабельності по підприємству або норми прибутку, який дорівнює двадцяти відсоткам до собівартості реалізованого ОІВ з врахуванням адміністративних, збутових та інших витрат.

ТЕМА 8. ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

- 1. Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення***
- 2. Порушення права інтелектуальної власності***
- 3. Категорії спорів***
- 4. Форми, порядок та способи захисту права інтелектуальної власності***
- 5. Захист прав інтелектуальної власності в рамках угоди TRIPS***

1. Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення

Немає сенсу у створенні складної і кошовної системи охорони прав і поширення інформації про охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності, якщо власники цих прав не будуть мати можливість забезпечити

захист своїх прав задовільним чином. Для того щоб запобігти у подальшому порушенню прав і компенсувати втрати, що виникають унаслідок порушення цих прав, вони повинні мати можливість захищати свої права.

Після того як об'єкт інтелектуальної власності створений і охоронним документом закріплені на нього права, настає важливий етап у його життєвому циклі – включення в господарський оборот. Саме на цьому етапі об'єкт інтелектуальної власності приносить правовласнику прибуток чи іншу користь, власне те, заради чого він і був створений.

У випадку якщо інформація про об'єкт інтелектуальної власності стає відомою несумлінним конкурентам, у них виникає спокуса використати його у своїх інтересах. При цьому порушник прав перебуває в більш вигідних умовах, ніж правовласник: він не несе витрат на стадії створення та охорони об'єкта інтелектуальної власності. Крім того, він може мати готову виробничу базу для використання об'єкта інтелектуальної власності, у той час як правовласник повинен ще витратити час і ресурси на її створення. Тому порушник прав може швидше випустити продукцію з використанням об'єктів інтелектуальної власності і просунути її на ринок за більш низькою ціною, ніж правовласник об'єкта інтелектуальної власності. Такий розвиток подій не тільки порушує права конкретного правовласника, але має і серйозні наслідки для суспільства в цілому, сповільнюючи його соціальний і економічний розвиток і ускладнюючи цивілізоване співробітництво з іншими країнами.

У теперішній час фактор захисту прав набуває особливо важливого значення, тому що у зв'язку зі швидким розвитком технологій з'явилася можливість порушення прав у таких обсягах, що були неможливі раніше. Тому без належної правоохоронної інфраструктури, що забезпечує як захист прав, так і обмеження можливості одержання аналогічних прав іншими система охорони інтелектуальної власності не може бути ефективною.

2. Порушення права інтелектуальної власності

Перераховані нижче дії, що вчинені без дозволу власника патенту на винахід або корисну модель, визнаються порушенням його прав:

- виготовлення продукту із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), застосування такого продукту, пропонування для продажу, у тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого продукту в зазначених цілях;

- застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про те, що його застосування забороняється без згоди власника патенту або, виходячи з обставин, це і так є очевидним.

Порушенням прав визнається виготовлення виробу із застосуванням запатентованого промислового зразка, застосування такого виробу, пропонування для продажу, у тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого виробу в зазначених цілях.

Виріб визнається виготовленим із застосуванням запатентованого промислового зразка, якщо при цьому використані всі суттєві ознаки промислового зразка.

Що стосується географічного зазначення походження товару, то порушенням прав визнається:

- нанесення його на товар або на етикетку;
- нанесення його на упаковку товару, застосування у рекламі;
- запис на бланках, рахунках та інших документах, що супроводжують товар.

Крім того, порушенням прав власника свідоцтва на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару є:

- використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару особою, яка не має свідоцтва про право на його використання;

-використання зареєстрованого зазначення географічного походження товару, якщо цей товар не походить із зареєстрованого для цього зазначення географічного місця, навіть якщо справжнє місце походження товару або географічне зазначення його походження використовується у перекладі або супроводжується словами: «вид», «тип», «стиль», «марка», «імітація» тощо;

-використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару або подібного до нього позначення для відмінних від описаних у Реєстрі однорідних товарів, якщо таке використання вводить в оману споживачів щодо походження товару та його особливих властивостей або інших характеристик, а також для неоднорідних товарів, якщо таке використання завдає шкоди репутації зареєстрованого зазначення або є неправомірним використанням його репутації;

-використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару як видової назви.

Зазначені далі дії, вчинені без дозволу власника свідоцтва на торговельну марку, визнаються порушенням його прав:

-нанесення знака на будь-який товар, для якого знак зареєстровано, упаковку, в якій міститься такий товар, вивіску, пов'язану з ним, етикетку, нашивку, бирку чи інший прикріплений до товару предмет, зберігання такого товару із нанесенням знака з метою пропонування для продажу, пропонування його для продажу, продаж, імпорт (ввезення) та експорт (вивезення);

-застосування його під час пропонування та надання будь-якої послуги, для якої знак зареєстровано;

-застосування його в діловій документації чи в рекламі та в мережі Інтернет, у тому числі в доменних іменах.

Знак визнається використаним, якщо його застосовано у формі зареєстрованого знака, а також у формі, що відрізняється від зареєстрованого знака лише окремими елементами, якщо це не змінює в цілому відмітності знака.

Неправомірне (без дозволу автора) використання творів є порушенням прав автора. Посилання користувача твору на низький художній чи науковий рівень твору, на мету використання твору, на невеликий обсяг використання твору тощо не можуть братися до уваги при вирішенні питання про відповідальність користувача. Вважається порушенням особистих немайнових прав автора оприлюднення твору без зазначення імені автора, ілюстрування твору, спотворення твору, зміна твору тощо.

Будь-яке відтворення чи використання твору без дозволу автора без виплати йому винагороди є порушенням його виключних майнових прав. Використання виконань творів шляхом публічного повідомлення виконань, фіксації їх на носії та розповсюдження зафіксованих виконань без дозволу виконавця є порушенням його прав.

3. Категорії спорів

Суб'єкт, права якого порушені, може вимагати:

- визнання цього права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідносин;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд також може захистити право інтелектуальної власності та охоронювані законом інтереси іншим цивільно-правовим способом, що встановлений договором чи законом.

Суперечки щодо інтелектуальної власності поділяються на дві групи. До першої відносять суперечки про визнання (чи невизнання) результату інтелектуальної діяльності об'єктом інтелектуальної власності. Стосовно об'єктів промислової власності це суперечки:

- пов'язані з відмовою у видачі патенту;
- щодо заперечень третіх осіб проти видачі патенту;
- про визнання патенту недійсним.

До другої групи відносять суперечки, що стосуються порушення прав:

- про заборону дій, що порушують права на патент;
- про відшкодування шкоди, заподіяної порушником патентних прав;
- про визнання дій, що не порушують патент;
- про після користування винаходів, пов'язане з укладанням чи використанням ліцензійних угод;
- про надання примусової ліцензії;
- про виплату винагороди автору роботодавцем;
- про компенсацію за використання винаходу державою тощо.

4. Форми, порядок та способи захисту права інтелектуальної власності

Існує дві форми захисту прав інтелектуальної власності: юрисдикційна і неюрисдикційна.

Неюрисдикційна форма передбачає захист права інтелектуальної власності своїми силами, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів, тобто самозахист. Наприклад, це може бути відмова здійснити певні дії, передбачені укладеним договором про передачу (поступку) майнових прав інтелектуальної власності або ліцензійним договором, відмова від виконання недійсного договору тощо. Обрані засоби самозахисту не повинні бути забороненими законодавством та не повинні суперечити моральним засадам суспільства.

Юридичні форми захисту застосовують два порядки захисту: загальний (судовий) та спеціальний (адміністративний). Загальний порядок захисту

здійснюється в судах. Спеціальний порядок захисту прав здійснюється в органах державного управління або в органах Антимонопольного комітету України, або в органах Державної митної служби України.

Адміністративний спосіб захисту права інтелектуальної власності полягає в розгляді та вирішенні суперечки органом державного управління. Процедура розгляду набагато простіша, ніж у цивільному судочинстві. Правовою основою є Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також закони України: «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на сорти рослин» тощо.

Рис. 8. Форми і порядки захисту прав інтелектуальної власності

У галузі авторського права і суміжних прав адміністративний спосіб захисту прав передбачено тільки за публічний показ, порушення умов

публічного демонстрування і тиражування кіно- і відеофільмів без прокатного посвідчення. Стосовно об'єктів промислової власності цей спосіб захисту прав передбачає накладення штрафів за неправомірне використання фірмових найменувань, торговельних марок тощо. Засобом захисту в цьому випадку є скарга, яку у встановленому адміністративним законодавством порядку подають у відповідний орган державного управління.

Здійснення дій, обумовлених законодавством України як недобросовісна конкуренція, спричиняє накладення Антимонопольним комітетом України штрафів, а також адміністративну і цивільно-правову відповідальність. До таких дій відносять:

- неправомірне використання чужого імені, фірмового найменування, торговельних марок;

- введення в обіг під своїм позначенням товару іншого виробника;

- відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого суб'єкта господарської діяльності і введення його в господарський оборот;

- неправомірний збір, розголошення і використання комерційної таємниці, а також інші протиправні дії.

Тобто Антимонопольним комітетом України розглядаються скарги щодо дій після введення об'єктів права інтелектуальної власності до господарського обороту.

Типовими видами адміністративних стягнень можуть бути: попередження, штраф, виправні роботи, адміністративний арешт тощо.

Так, незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення права інтелектуальної власності тягне за собою накладення штрафу від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції, а також обладнання і матеріалів, що призначені для їх виготовлення.

Цивільно-правовий спосіб захисту прав. Суперечки, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, підвідомчі судам загальної

юрисдикції і вищому господарському суду. Якщо хоча б однією зі сторін у суперечці є фізична особа, то зазначена суперечка підвідомча суду загальної юрисдикції.

У випадку порушення прав потерпілий подає позов – заяву, звернену до суду, про відправлення правосуддя з метою захисту особистих чи майнових прав. У позовній заяві зазначається форма захисту (заборона робити будь-яку дію, відшкодування збитків тощо), розмір нанесеного збитку, наводяться докази обґрунтованості вимог.

За загальним правилом цивільного судочинства конкретна цивільна справа, як правило, розглядається за місцем перебування відповідача. У будь-якому судовому розгляді про порушення прав інтелектуальної власності зважаються два основних питання. Перше пов'язане зі встановленням чи не встановленням факту використання ОІВ, що охороняється. Друге – з визначенням розміру збитків, що підлягають стягненню з відповідача на користь позивача.

Власник прав на ОІВ має право вимагати від порушника:

- визнання прав власника;
- відновлення положення, що існувало до порушення права;
- припинення дій, що порушують право чи створюють загрозу для його порушення;
- відшкодування збитків, включаючи втрачену вигоду тощо.

Якщо в результаті незаконного використання ОІВ порушник одержав дохід, потерпілий має право вимагати відшкодування втраченої вигоди в розмірі, не меншому, ніж сума такого доходу.

Якщо одночасно з порушенням майнових прав порушені особисті немайнові права автора, то він може зажадати майнової компенсації за нанесення йому морального збитку, розмір якої визначається судом. Порушенням прав авторства є присвоєння результатів чужої творчої праці і спроба видати ці результати за власну розробку.

Суд, господарський суд мають право прийняти рішення чи визначення про заборону випуску твору, використання постанови, фонограми передачі в ефір чи по проводах, про припинення їхнього поширення, про вилучення, конфіскацію всіх примірників твору, якщо буде досить даних про порушення авторського права і суміжних прав.

Застосування цивільно-правових санкцій за порушення прав на ОІВ можливо в межах загального терміну позову, тобто протягом трьох років з дати, коли власник права довідався чи повинен був довідатися про порушення свого права.

У Великобританії, Німеччині та низці інших країн існують спеціалізовані патентні суди. Це дозволяє сконцентрувати досвід вирішення патентних суперечок, створити умови для правильного й однакового застосування нормативних актів, скоротити кількість інстанцій, що розглядають суперечки.

В Україні поки що немає патентного суду, але існує практика створення судових колегій з інтелектуальної власності, наприклад, при Вищому господарському суді України. У таких колегіях працюють судді, які мають спеціальну фахову підготовку з інтелектуальної власності і тому можуть компетентно вирішувати суперечки щодо інтелектуальної власності.

Кримінальна відповідальність за порушення прав. Поряд з нормами цивільно-правового захисту прав на ОІВ чинним законодавством передбачена також кримінальна відповідальність. Кримінальна відповідальність настає тільки тоді, коли матеріальна шкода у 200 і більше разів перевищила неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Якщо матеріальна шкода у 1000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то матеріальна шкода вважається заподіяною в особливо великому розмірі. Так, незаконний випуск під своїм ім'ям чи присвоєння авторства на чужий твір науки, літератури чи мистецтва, а також незаконне відтворення чи поширення такого твору, присвоєння авторства на чужі об'єкти промислової власності чи розголошення без згоди автора змісту

винаходу, корисної моделі чи промислового зразка до офіційної публікації про них визнається карним злочином.

Законодавство України передбачає також кримінально-правові санкції за незаконне зазіхання на комерційну таємницю. Карним злочином є незаконний збір з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (промислове шпигунство), якщо це завдає великого матеріального збитку суб'єкту підприємницької діяльності. Як покарання передбачається стягнення з порушника штрафу у розмірі від 200 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі від 2 до 5 років тощо. Залучення до кримінальної відповідальності конкретних винуватців злочину не виключає вимог про відшкодування заподіяного збитку.

Особливий випадок становить захист прав на ОІВ при перетинанні кордону. Митним кодексом України товари й інші предмети, виготовлені з порушенням прав інтелектуальної власності, не можуть як імпортуватися, так й експортуватися через митний кордон України.

У судовій процедурі вирішення спорів важливе місце займають докази. Розрізняють три форми доказів: «документальний доказ» – доказ, наданий у письмовому вигляді чи у вигляді будь-якого документа; «речовий доказ» – доказ, що існує у вигляді предметів; «показання свідків» – усні показання експерта. Наявність охоронного документа – патенту чи свідоцтва – є важливим доказом.

5. Захист прав інтелектуальної власності в рамках угоди TRIPS

Угода TRIPS є однією з найважливіших угод Світової організації торгівлі (СОТ). Ця угода визнана світовим співтовариством як правовий документ, що охоплює питання, пов'язані з охороною прав на ОІВ, які розглядаються як товар.

Відповідно до вимог частини III Угоди TRIPS «Захист прав інтелектуальної власності» країни-учасниці зобов'язуються забезпечити на

своїй території дію таких процедур, які дозволяють здійснювати заходи, що запобігають порушенню законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності та їх недопущення.

У статті 41 Угоди TRIPS зазначається, що законодавство кожної країни повинно мати норми, що дозволяли б удатися до ефективних дій, спрямованих проти будь-якого порушення прав інтелектуальної власності, включаючи термінові заходи для запобігання порушенням і правові санкції на випадок подальших порушень.

Угода TRIPS передбачає захист прав інтелектуальної власності за допомогою адміністративних процедур, цивільно-правові способи захисту прав, а також карні процедури і штрафи, що можуть бути застосовані до порушників прав.

Подальше удосконалення національного законодавства України здійснюється з урахуванням вимог цього важливого міжнародного нормативного акта.

Підсумовуючи все сказане, можна констатувати, що сьогодні в Україні вже сформовані законодавча й організаційна системи державних органів, які прямо або опосередковано забезпечують захист прав у сфері інтелектуальної власності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. - 80 с.
2. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011, № 13-14, № 15-16, № 17.
3. Дзера О.В. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В.Дзери, М.С. Кузнецової, Р.А. Майданчика. – К.: Юрінком-Інтер, 2010. – 976 с.
4. «Про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акту від 24 липня 1971 р., зміненого 2 жовтня 1979 р.)». Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 21. – С. 155.
5. «Про ратифікацію Угоди про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав». Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 5. – С. 32.
6. «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13 – С. 64.
7. «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687-ХІІ. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – С. 32.
8. «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р. № 3688-ХІІ. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994 – № 7 – С. 34.
9. «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994 – № 7. – С. 36.
10. «Про приєднання України до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин» від 2 червня 1995 р. № 22. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 20. – С. 168.
11. «Про власність» від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20. – С. 249.
12. «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р. № 1543-ХІІ. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 48 – С. 617.
13. «Положення про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва» № 532 від 18 липня 1995 р. Постанова Кабінету Міністрів України // Збірник Постанов Кабінету Міністрів. – 1995. – № 10. – С. 247.
14. «Про перелік відомостей, що не складають комерційної таємниці» № 611 від 9 серпня 1993 р. Постанова Кабінету Міністрів України // Збірник постанов Уряду України. – 1993. – № 12. – С. 52.

15. «Про затвердження Положення про Державний, комітет-з питань науки і інтелектуальної власності» № 987. Указ Президента України / 99 від 13 серпня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – С. 96. :

16. «Про тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій в Україні» від 18 вересня 1992 р. Указ Президента України // Збірник указів Президента від 31.09.1992 р. – № 3. – С. 87.

17. Всемирная конвенция в авторском праве (пересмотренная в Париже 24 июля 1971 года) // Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М.: Логос, 1993. – С. 435–450.

18. «Про затвердження Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель» від 22 січня 2001 р. № 22. Наказ МОН України // Офіційний вісник України від 16.03.01 р. – № (С. 382. – 1999. – № 33. – С. 96.

Додаткова

1. Довгерт А.С. Авторське право і суміжні права. Європейський досвід: у 2-х книгах. / А.С. Довгерт – К.: Ін Юре, 2001. – 460 с.

2. Азимов Ч.Н. Основы патентного права Украины / Ч.Н. Азимов. – Х.: Основа, 1994. – 216 с.

3. Азимов Ч.Н. Информация и право. / Ч.Н. Азимов. – Х.: Основа, 1991. – 198 с.

4. Ананьева Е. Управление имущественными правами авторов на коллективной основе // Е. Ананьева Интеллектуальная собственность. – 1999. – № 6. – С. 84.

5. Андрошук Г.І. Патентне право: правова охороона винаходів: Навч. посіб. / Г.І. Андрошук, Л.І. Роботягова. – К.: МАУП, 1999. – 282 с.

6. Белов В. Правовая охрана коммерческой тайны / В. Белов, А. Полонский // Право и экономика. – 1994. № 2. – С. 24–28.

7. Интеллектуальная собственность: Словарь справочник / А.Д. Корчагин, В.Б. Тальянский, Е.П. Полищук: / Под общ. Ред. А.Д. Корчагина. – М.: Инфра-М, 1995. – 112 с.

8. Кузьмин Э.А. Правовая защита коммерческой тайны // Правоведение. – 1992. – С. 7–12.

9. Підпригора О.А. Деякі міркування з приводу захисту авторського права і суміжних прав // О.А. Підпригора Вісник ун-ту внутрішніх справ. – 1999. – № 6. – С. 110–114.

10. Підпригора О.А. Законодавство України про інтелектуальну власність / О.А. Підпригора. – Х.: Консул. – 1997. – 192 с.

11. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності України: Навч. посіб. Для студентів юрид. вузів і фак. ун-ів / О.А. Підпригора, О.О. Підпригора. К.: Юрінком Інтер, 1998. – 336 с.

12. Права на результаты интеллектуальной деятельности. Авторское право. Патентное право. Другие исключительные права: Сборник нормативных актов. – М.: ДЕ-ЮРЕ, 1994. – 624 с.
13. Право інтелектуальної власності: Підручник для студ. вищих навч. закладів / за ред. О.А Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 624 с.
14. Право интеллектуальной собственности: Конспект лекций в схемах / Ред.-изг. Д.И. Платонов. – М.: Приор, 1999. – 34 с.
15. Право інтелектуальної власності: Навчальний посібник у запитаннях та відповідях/ За заг.ред. О.І. Харитонової. – Х.: Одісей, 2012. – 192 с.
16. Самоутуга В.А. Коммерческая тайна и ее защита / В.А. Самоутуга, С.С. Андреев. – М.: Внешторгиздат, 1992. – 68 с.
17. Шишка Р.Б. Правова охорона інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект / Р.Б. Шишка. – Х.: Нац. Ун-т внутр. справ. – 2002. – 354 с.

Навчальне видання

Галина Павлівна Пасемко

Галина Євгенівна Бєседіна

Лилія Григорівна Бага

Олена Володимирівна Чаговець

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ, ПАТЕНТОЗНАВСТВО, АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Конспект лекцій

За редакцією авторів Г.П. Пасемко Г.Є. Бєседіної

Комп'ютерний набір і верстка Г.Є. Бєседіна

Підпис. до друку .....2019. Формат 60x84/16. Гарнітура Таймс.

Друк офсетний. Обсяг: 6,0 ум.-друк. арк.; 4,8 обл.-вид. арк.

Тираж 300. Замовлення №

Редакційно-видавничий відділ Харківського національного аграрного університету ім. В.В.Докучаєва, 62483, Харківська обл., Харківський р-н, п/в «Комуніст-1», навчальне містечко ХНАУ, тел. 99-72-70,
E-mail: admin@agrouniver.kharkov.com

Дільниця оперативного друку ХНАУ, тел. 99-77-80